UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA MANAŽMENTU KULTÚRY A TURIZMU

KONTEXTY
kultúry a turizmu
1/2009

Redakčná rada:
Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc. – predseda
Prof. PhDr. Jozef Vladár DrSc.
Prof. PhDr. Alžbeta Uhrínová – Hornoková, PhD.
Doc. PhDr. Ivan Dubnička, PhD.
Doc. PhDr. Marwan Al-Absi, Csc.

Šéfredaktor:
PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Zodpovedný redaktor:
PhDr. Boris Michalík, PhD.
E-mail: bmichalik@ukf.sk

Preklad do anglického jazyka:
Mgr. Jana Hučková, autori štúdií

Technický redaktor:
Mgr. Michal Kurpaš

Návrh obálky:
Bc. Daniela Bačová

Adresa redakcie:
Kontexty kultúry a turizmu
Katedra manažmentu kultúry a turizmu
FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Tel.: 0907 670 175
E-mail: dbacova1@ukf.sk

Všetky štúdie sú recenzované.
Neprešlo jazykovou úpravou.
Náklad: 100 ks

Registračné číslo Ministerstva kultúry SR:
KP91/2008

ISSN 1337-7760

Tlač zabezpečuje:
REA ofsetová tlačiareň

Obsah:

Editorial 3

Štúdie

Ladislav Lenovský
Kúpeľný cestovný ruch ako modifikátor lokálnej kultúry ... 3

Boris Michalík
Klobásový festival v Békešskej Čabe ako fenomén minoritnej kultúry a cestovného ruchu 9

Katarína Havranová
Nové trendy v gastronómii v kontexte cestovného ruchu .. 11

Michal Kurpaš
Cezhraničná spolupráca v cestovnom ruchu v Šariši 14

Marcel Mudrák
Hudobné podujatia ako motivačný prvok pre účasť na kultúrnom cestovnom ruchu 19

Jaroslav Čukan
K metodológii výskumu kultúrnych tradícií Slovákov v báčskej Pivnici 22

Ivana Šusteková
Neroľnícke zamestnania ako kultúrny fenomén horských oblastí Slovenska 23

Recenzie

Svetozár Krno
Postsovietsky západ *(Ivan Dubnička)* 28

Margita Jágerová
Pohrebné obyčaje v súčasnosti *(Ivana Šusteková)* 29

Kolektív
K otázke kultúrneho vývoja v arabskom svete *(Marwan Al-Absi)* 30

Ladislav Lenovský
Kultúra kúpeľného mesta *(Boris Michalík)* 31

Správy

Exkurzia Rumunsko - Moldavsko 32

Exkurzia Spiš – Šariš 33

BIELY KAMEŇ 2009 34

Foto na obálke: výrez pohľadnice malinoveckých kúpeľov, prvá tretina 20. storočia *(archív obce Santovka)*

Editorial

Úvodné číslo 2. ročníka nášho interdisciplinárneho časopisu tematicky akcentuje výlučne súvislosti kultúry a cestovného ruchu. Príspevky o kúpeľníctve v Santovke, a turizme vyvolanom klobásovým festivalom v Békéšskej Čabe, sú primárne o spôsobe života príslušníkov lokálnych spoločenstiev a ich špecifických kultúrnych javoch. Naopak - materiály reflektujúce tradičné aj globalizačné trendy v súčasnej gastronómii, snahy o cezhraničnú spoluprácu na severovýchodnom Slovensku, a paradoxne aj nitrianske hudobné podujatie, riešia predovšetkým otázky turizmu. Až dve záverečné práce možno považovať za etnologické, respektíve etnokultúrne, bez snahy o hľadanie kontextu cestovného ruchu. Jedna je venovaná metodológii výskumu a prezentovania minoritnej kultúry Slovákov vo Vojvodine, druhá otvára tradíciu publikovania habilitačných alebo inauguračných prednášok pracovníkov katedry manažmentu kultúry a turizmu. Aj recenzie a správy zamerané na aktivity študentobv a členov katedry majú ambíciu poskytnúť zaujímavé a poučné čítanie odborníkom, študentom aj širšej verejnosti.

Jaroslav Čukan

Kúpeľný cestovný ruch ako modifikátor lokálnej kultúry

Ladislav Lenovský

Kľúčové slová:
lokálna kultúra, faktory formovania kultúry, kúpeľný cestovný ruch, zariadenia cestovného ruchu

Abstract:
Using of mineral and thermal waters in Santovka through spa tourism results in development of new specific local culture. Authentic base of farmer's culture enlarged its characteristics and assumed new signs of spa center, while form of rural, for spa formerly not traditional, is remained. Changes began from second half of 19th century mainly in material and social culture. They are represented by touristic facilities, not-farmer's jobs and social life of community, that is constantly modified by spa tourism.

Cieľom prítomného príspevku je čiastočne odpovedať na otázku: Aké zmeny v lokálnej kultúre môže vyvolať realizácia kúpeľného cestovného ruchu? Výskumnou lokalitou je obec Santovka, známa svojou minerálnou a termálnou vodou, ktoré sa využívajú prostredníctvom kúpeľov i plnením a predajom stolovej minerálnej vody. Poznatky sú získané terénnym výskumom[1] a štúdiom dostupnej literatúry a prameňov[2]. Výpovede informátorov zachytávajú najmä obdobie od 60. do 80. rokov 20. storočia.

Lokálna kultúra. V najširšom, antropologickom ponímaní, kultúra predstavuje spôsob života človeka v spoločnosti. Pri štúdiu kultúry society žijúcej v konkrétnej lokalite je primárnym predmetom záujmu lokálna kultúra. Môže sa jednať o spoločenstvo obyvateľov obce, mesta, alebo jeho časti (sídliska, štvrte), či mikroregiónu. Kultúra vo všeobecnosti je výsledkom najrôznejších geografických, historických, politických, ekonomických, etnických a náboženských parametrov prostredia a spoločnosti. Lokálna kultúra ich konkretizuje do originálnej vzájomnej konfigurácie, ktorá je výsledkom imanentného vývoja lokality a vonkajších vplyvov okolitých kultúr/spoločenstiev. Spôsob života obyvateľov v Santovke charakterizuje nielen pojem roľnícka kultúra (pravdivý, no len čiastočný), ktorý v tomto prípade vychádza najmä z geografických[3] a historických[4] parametrov, ale azda lepšie pojem lokálna kultúra obce, ktorý v sebe nesie roľnícky aj iné vplyvy/typy, vyplývajúce z originality vývoja lokality.

Kúpeľný cestovný ruch. Vplyvom prítomnosti a využívania minerálnych a termálnych prameňov v Santovke vznikol a rozvinul sa špecifický druh cestovného ruchu- kúpeľný[5]. Jeho realizácia si vynútila vznik špecializovaných zariadení a zamestnaní, ktoré modifikovali viaceré oblasti lokálnej kultúry. Najsignifikantnejšími sú materiálno-technologická kultúra a zdroje obživy, na ktoré sa z prevažnej miery zameriava tento príspevok.

Kúpele. V listine z 13. storočia sa spomína prameň *Ched* a jeho poloha (na mieste, kde sa do seba vkliňujú maďarovský[6] a santovský majetok), z čoho sa usudzuje, že sa jedná o prameň neskôr zvaný Lucia. Miestni obyvatelia miešali bahno z okolia prameňa s masťami a liečili ním

---

[1] Dlhodobým (v rokoch 1991-2009), opakovaným (každý rok v letných mesiacoch, v rokoch 1992, 2008 a 2009 i mimosezónne), najmä neštandardizovaným a pološtandardizovaným rozhovorom (s informátormi- miestnymi obyvateľmi) a nezúčastneným pozorovaním (v lokalite).

[2] Od syntetických diel a monografií (napr. Etnografický atlas Slovenska 1990, Hont 1988, Hontvármegye 1906) cez lokálne alebo tematické monografie (napr. Santovka 1969, Vzácne a obdivované vody Slovenska 1996, Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva 1981, O podivuhodných vodách Uhorska 1974), po štúdie (napr. Adalékok az ipoly és a garam menti gyógyforrások és szent kutak ismeretéhez 2000).

[3] Podmieňujú aké plodiny a či vôbec sa môžu v lokalite pestovať.

[4] Počiatky poľnohospodárstva sa datujú do obdobia/vývojovej fázy, nazývanej neolit, kedy lovec-zberač sa mení na pastiera-roľníka, lebo už vie/učí sa, ako pestovať plodiny a chovať zvieratá. Ďalej sú to rôzne ďalšie etapy vývoja (dvojpoľný, trojpoľný systém obhospodarovania pôdy, zánik poddanstva, modifikácia plodín aby sa lepšie prispôsobili miestnym podmienkam, rôzne importy vplyvom obchodných ciest, sezónnych prác či vysťahovalectva).

[5] Je to súhrn javov a vzťahov vyplývajúcich z cestovania (KASPAR 1995:10), súbor činností zameraných na uspokojovanie potrieb súvisiacich s cestovaním alebo pobytom osôb mimo svojho trvalého bydliska, alebo zamestnania, ktorý sa zvyčajne realizuje vo voľnom čase, za účelom zotavenia (v tomto prípade kúpeľnej liečby- pozn. aut.) (ORIEŠKA 1998:4). V súlade s Orieškom podmieňuje jeho existenciu kúpeľná liečba a pobyt v kúpeľoch (ORIEŠKA 1998:6-9), teda predpokladá sa existencia špecializovaných zariadení a istý stupeň úrovne balneológie (kúpeľnej liečby). Môže ho podmieňovať aj prítomnosť kultúrno-historického potenciálu ako súčasti ponuky a prítomnosť služieb (GÚČIK 2001:30) Je druhom cestovného ruchu, ktorý súvisí s kúpeľnou liečbou a pobytom v kúpeľoch (ORIEŠKA 1998:6–9).

[6] Do roku 1964 samostatná susedná obec, potom zlúčená so Santovkou do jednej obce s názvom Santovka.

zlomeniny u dobytka. Termálna voda v Santovke je známa už niekoľko storočí, no využívala sa výhradne na ľudovú liečbu.[7] V roku 1820 dala Hontianska župa postaviť pri kúpeli byt pre okresného podlekára, aby chorí, ktorí sa prišli liečiť, mali k dispozícii lekárske ošetrenie. Správa z roku 1861 hovorí, že kúpeľní hostia ešte začiatkom druhej polovice 19. storočia museli už od augusta uvoľniť priestory pre miestnych pestovateľov konopí. (HÁLA 2000:3-4) Pre organizovanejšie zdravotné a liečebné účely sa santovské pramene začali využívať až v druhej polovici 19. storočia.

Prameň Lucia, rytina z roku 1858

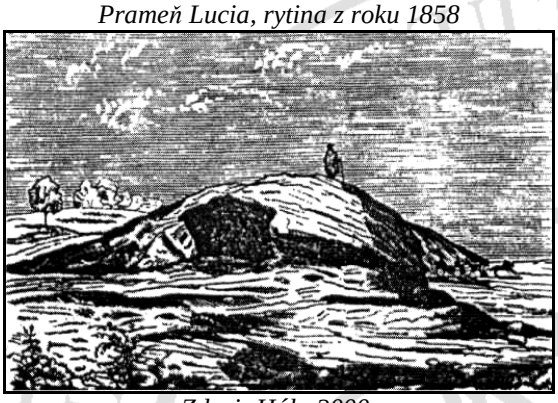

Zdroj: Hála 2000.

Dom okresného podlekára.

Zdroj: Krajčík 1969.

Dôležitými predpokladmi rozvoja kúpeľov boli: chemická analýza miestnych termálnych prameňov Jána Molnára v roku 1863 a viedenského chemika Kletsinského z roku 1864, kedy boli oficiálne odporučené na liečebné účely; obchod so stolovou minerálnou vodou, v tom čase už rozbehnutý v plnom prúde. Ako sa verilo v liečivé účinky stolovej vody, verilo sa i v liečivé účinky santovského kúpeľa. Po úspechu minerálnej vody nasledovalo už „len“ vybudovať kúpele, respektíve rozvinúť ich na požadovanú spoločenskú úroveň. V roku 1863 sa preto začal prameň upravovať. Travertínové boky boli osekané, čím vznikol obdĺžnikový bazén. V roku 1864 miestny statkár a majiteľ kúpeľov, rytier Karol Šomodi, dal postaviť moderný kúpeľný dom švajčiarskeho štýlu s kabínami na prezliekanie. V rokoch 1866 - 1939 bol v prevádzke ubytovací dom Viktória. V súvislosti s výstavbou štrandového[8] bazéna bol v 50. rokoch zbúraný. V roku 1866 existovala, dnes sa už nevie kde, aj tanečná miestnosť pre kúpeľných hostí.

Kúpeľný pavilón z roku 1864

Zdroj: archív obce Santovka.

Kevického krčma pri kúpeli

Zdroj: Krajčík 1969.

V miestnom hostinci bolo v tom čase 9 izieb pre hostí. Fungovala do roku 1939. V roku 1896 dal nájomca Daniel Kevický prebudovať zhorený mlyn na hotel pre kúpeľných hostí, zvaný Száloda (maď. = hotel). Na prízemí bola veľká sála a na poschodí 16 izieb pre hostí. Začiatkom 1. svetovej vojny bol tento objekt streľbou zničený. V roku 1928 vzal kúpele do prenájmu Gabriel Štrba z Kmeťoviec, ktorý mal už od roku 1922 v prenájme krčmu pri kúpeli. Na mieste pri kúpeli dal postaviť malý pavilón, kde bol výčap, kuchyňa a malá otvorená drevená tanečná sála. Objekt zhorel v roku 1926. O rok neskôr dal postaviť novú reštauráciu aj s tanečnou sálou. Zariadenie bolo v roku 1961 prestavané na murovanú jedáleň

[7] V období 16. – 19. storočia boli miestne kúpele v skutočnosti ... *do kameňa nedbanlivo vytesaný kúpeľ* ...; ... *voda v kamennej priehlbine, kde sa ľudia kúpu* ...; *sírne jazierko*; neskôr ... *pri ceste vápencová nádrž zvaná Veľký kúpeľ.* Matej Bel v roku 1742 spomína v Santovke do kameňa vytesaný kúpeľ. Podľa úsudku ľudí uvádza, že voda je účinnejšia ako v Dudinciach. Ján B. Piker v roku 1750 píše o Santovke a obľúbenosti prameňov, kde sa ľudia kúpu. Ján von Csaplovics sa v roku 1821 zmieňuje o sírnom jazierku neďaleko chirurgovho bytu, ktorého voda je účinná proti reume a dne. Samuel Stoltz v tom istom období píše o vápencovej nádrži zvanej Veľký kúpeľ pri hradskej a o prameni, usadzujúcom bahno, ktoré obyvatelia miešajú s tukom a používajú ako hojivú masť. Adalbert Wagner v roku 1859 spomína jazierko s vlažnou nezamŕzajúcou vodou, ktorá sa vyparovala a prichádzalo sa sem kúpať veľa pospolitého ľudu. (KRAJČÍK 1969:65, REBRO 1996:55)

[8] Štrandový bazén- bazén plnený termálnou vodou priamo z prameňa. Odvodené od slova strand- prameň. Pojem sa používa i v súvislosti s kúpaliskom- štrandové kúpalisko.

s kapacitou 80 miest, na nádvorí vznikla terasa s 80 stoličkami. Bolo v prevádzke do roku 2007.

Štrbov hostinec pred a po požiari

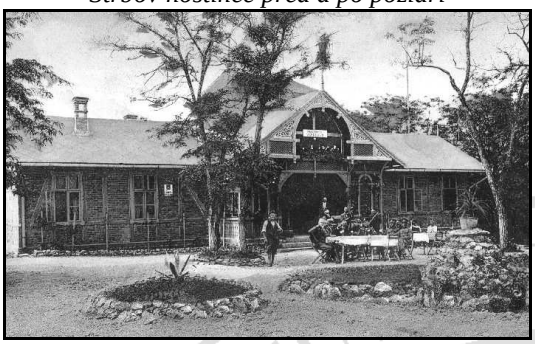

Zdroj: archív obce Santovka.

Interiér krytého bazéna v roku 1969

Zdroj: archív obce Santovka.

Exteriér krytého bazéna v 80. rokoch 20. storočia

Zdroj: archív obce Santovka.

Štrba dal vybudovať pri kúpeli aj tenisový kurt, ktorý fungoval do roku 1930. V rokoch 1939 – 1944 patrila obec Malinovec (pôvodne Maďarovce), kde kúpele ležia, Maďarsku. Prechodom frontu bolo zariadenie kúpeľov značne zdevastované, zachovali sa len múry a strecha. Po vojne bol postavený menší hotel s kapacitou 42 postelí. V roku 1948 kúpele znárodnili. V roku 1957 začali v reáli prieskumné vrty. Zo starších objektov zostali len krytý bazén a reštaurácia s otvorenou tanečnou sálou. V rokoch 1958 – 1962 boli vybudované: štrandový, stredný a detský bazén. Krytý bazén bol upravený, ale v podstate si zachoval svoj klasický charakter. Na budovu krytého bazéna nadväzoval objekt s 23 vaňami a kotolňou.

Od roku 1992 do roku 2001 bola správcom a majiteľom kúpeľov obec Santovka. Boli v prenájme viacerých nájomcov, žiadny však nedokázal prevádzkovať kúpalisko a kúpele tak, aby sa rozvíjali a prinášali zisk. V roku 2004 kúpila kúpele akciová spoločnosť A.N.E.S. a prevádzkuje ich pod názvom Santovka Wellness. V roku 2005 rekonštruovala reštauráciu, bazény a ich okolie, zakúpila a rozmiestnila 200 lehátok. V roku 2008 bola budova reštaurácie prestavaná na penzión so 16 podkrovnými izbami (spolu 34 lôžok a 6 prístelkov), reštauráciou s 50 stoličkami a priľahlou zimnou záhradou so 40 stoličkami. V roku 2009 je plánovaná výstavba nového hotela. Kúpalisko v súčasnosti pozostáva z troch vonkajších bazénov (6,10 x 7,10 x 0,4 m), (15 x 15 x 1,4 m), (15 x 50 x 2,5 m), jedného krytého (6 x 8 x 1,30 m), zo 7 vaní a kotolne.

Pri kúpeli. Santovské kúpele boli ešte donedávna sezónnym zariadením, otvoreným od mája do septembra. Vo vaňových kúpeľoch a v krytom bazéne pokračovala sezóna niekedy až do novembra. Od roku 2005 fungujú celoročne. Sezóna kúpaliska v súčasnosti trvá od júna do septembra. Vybudovanie kúpeľov poskytlo pracovné príležitosti pre časť miestnych obyvateľov. V súčasnosti v sezóne zamestnáva kúpalisko približne 60, mimo nej 20 zamestnancov. Služby poskytuje reštaurácia s terasou (celoročne) a 5 bufetov (sezónne).

Kúpanie riadili a vykonávali kúpeľní lekári, chirurgovia a kúpeľníci. Do 17. storočia sa vykonávanie chirurgických zákrokov lekármi považovalo za nedôstojné ich stavu, preto naprávanie zlomenín, amputácie končatín, trhanie zubov, púšťanie krvi a prikladanie baniek bolo pracovnou náplňou chirurgov, barbierov a kúpeľníkov. V Santovke bol od roku 1820 okresným podlekárom Žigmund Toldi, chirurg a krčmár. *Ako chirurg najviac banke sekal*[9]*. Keď niektorému pacientovi sekol žilu, kázal*

[9] Bolo najpoužívanejšou technikou kúpeľného prostredia. Pozostáva z prikladania baniek a púšťania žilou. Banky sa nahriali, priložili a ochladzovaním sa v nich vytvoril podtlak, takže držali na tele. Na koži tak vznikla podliatina. *Krvavý* spôsob sa pokladal za účinnejší. Účastník absolvoval vaňový kúpeľ. Najprv sa nasadil prvý spôsob, potom na sčervenanom mieste sa narezala žila lancetom (špeciálnym nožom na narezávanie žíl) a banka sa priložila znova. Sekalo sa na krku, chrbte, nad pásťou, lakťom, kolenom, pod členkom, nad prstami na nohe. Podtlakom sa banka zapĺňala krvou, takže z jednej banky sa *vytiahlo* 50 ml aj viac krvi. Naraz sa odobrali 3 – 4 dcl krvi. Počas jednej kúry chirurg, alebo kúpeľník nasadil viac baniek. Na Slovensku sa ešte začiatkom 20. storočia praktizovalo s veľkým úspechom a bolo jedným z dôkazov návštevy kúpeľov. Keďže v minulosti, ale i dnes, je návšteva kúpeľov znakom

mu ihneď dvakrát toľko vína vypiť, koľko mu vytieklo krvi. (KRAJČÍK 1969: 54,88) Ktovie, či zarábal viac ako lekár alebo ako krčmár. Od roku 1900 pôsobil v Santovke lekár Žigmund Rózsa, ktorý ordinoval aj pri kúpeli. Po ňom ordinovali v Santovke kúpeľní, alebo zastupujúci lekári, ktorí boli kúpeľným hosťom k dispozícii nepretržite.[10] Každý nájomca mal na sezónu vždy zamestnaného kúpeľného ošetrovateľa – kúpeľníka, ktorý vykonával kúpeľné a zdravotnícke služby (ťahal zuby, strihal, holil, masíroval, *banke sekal*, ošetroval vyrážky, vredy, rany). Komu bolo treba *banke sekať*, určoval lekár.

Kúpeľníčka v" kriton" *Kúpeľníčky" z vaňových"*

Zdroj: archív autora, 70. roky 20. storočia.

Mimosezónne práce pri kúpeli. 70. roky 20. storočia

Zdroj: archív autora.

istého spoločensko–ekonomického postavenia, stopy po banke sekaní neboli dehonestujúce, naopak, predmetom skrytého uznania a obdivu.
Do roku 1907 chodil do Santovky na sezónu ako kúpeľník Juraj Pálinkáš z Budapešti. Po ňom až do roku 1939Viliam Kakurda zo Štúrova. Kakurda sa vyučil holičskému remeslu v Banskej Štiavnici, kde sa ťahali zuby a banke sekali.

[10] Od roku 1938 to boli Dr. Neuman, Dr. Alexander Ács. Bol to žid a od júna 1940 mal zakázanú činnosť. V septembri 1941 odchádza do Levíc. Od 1. 5. 1942 z Bátoviec prichádza Dr. Jozef Túri, ktorý bol v priebehu vojny väznený pre svoj židovský pôvod. V roku 1958 ho nahrádza ďalší židovský lekár, väznený v koncentračnom tábore, Dr. Ladislav Kertész, ktorý ordinoval na rímskokatolíckej fare a potom v budove MNV. Dr. Ladislav Nemeš, židovského pôvodu, ordinoval od roku 1964. V rokoch 1964 - 1996 Dr. Milan Soška, pôvodom z Brna, bol prvým lekárom, ktorý ordinoval v miestnom zdravotnom stredisku . V rokoch 1997 – 1998 bol zastupujúcim lekárom Dr. Jozef Šuťák, po ňom v rokoch 1998 – 2005 Dr. Jozef Földesi, posledný stály lekár. V súčasnosti ordinuje Dr. Ladislav Bátovský, ktorý dochádza zo Žemberoviec, kde je stálym lekárom.

Všetci kúpeľní hostia boli kúpeľníkmi vopred poučení o kúpaní a podmienkou vstupu bolo vyšetrenie kúpeľného lekára a predpísanie kúpeľa. Do kúpeľa nemal ísť nikto s plným žalúdkom, chudokrvní mohli byť v bazéne 7 – 12 minút, zdraví ľudia 10 – 20 minút. Hovorilo sa, že kto sa veľa kúpal, zoslabol a zle spal. *Niektorí odvážlivci sa šli kúpať aj napriek varovaniu, keď bolo v bazéne alebo vo vani veľa sírovodíkových výparov. Týchto zvyčajne o niekoľko minút vynášali v bezvedomí a preberali ich podávaním citrónovej šťavy s mliekom.* (KRAJČÍK 1969:58) V sledovanom období bolo v krytom bazéne zakázané fajčiť, plávať a pľuvať. Znárodnenie, rekonštrukčné, prieskumné a stavebné práce v 50. a 60. rokoch 20. storočia znamenali obdobie zmien i v prevádzke kúpeľov. Prejavili sa v modernizácii kúpeľníctva a organizácii práce v kúpeli. Staré, tradičné liečebné postupy boli v priebehu druhej polovice 20. storočia nahradené alebo rozšírené modernými terapiami, zvýšil sa počet zamestnancov. V čase sezóny už pracovalo v kúpeľoch vyše 20 zamestnancov, celoročnú prácu ponúkali pre približne 10.[11] Modernizácia kúpeľníctva vyústila do vzniku špecializovaných zamestnaní, ako *vaňiarka* – kúpeľný zamestnanec vo vaňových kúpeľoch[12], *v kriton* – kúpeľník v krytom bazéne[13], *pokladňík* – pracovník v pokladni, *šatňiarka* – zamestnanec v šatni, upratovačka[14], nočný strážnik, plavčík, údržbár (okrem toho aj kurič), vedúci zamestnanec (organizácia práce, odmeňovanie, správa zariadenia). Väčšinu zamestnancov

[11] *Robilo nás tan hádan petnác, dvacať. Tri vo vaňiach, jedna f kriton bazéňe, tri pokladňíčki- od hotela, od Kopaňicov, od ďeďini, jena šatňiarka, jena vonkuupratuvačka, jedon strážňik, noční, plavčíci boli asi šťiria, bov jedon údržbár, ale šetko uš takô porobiv – kúriv, vodu ohrievav, opravuvav. Vedúca bola jena a jej pomahav muš, keť bolo treba, z výplatáma.*

[12] *1. Ja son ako kúpeľňíčka pri vaňiach robila. Tan sa choďili liečiť takí starší luďia na egzémi, na reumu, na visokí tlak. Tá síra veľmo dobre robí na to. Napusťila son in vodu podla lekárskiho predpisu. Dvacaťseďem – dvacaťosem stupňov. Tím, čo mali visokí tlak, reumatikom tricaťpeť – tricaťseďem stupňov. Od rana do večera aj stotricať luďí bolo. Keť sa vikúpali, vaňu son videzinfikuvala a viumívala. Keť prišiev noví, kúpav sa dvacať minút, poton son ho zabalila do deky a išiel na lehátko.*
2. Dvacaďosem rokov (1961 – 1989) *som robila vaňiarku. Na vaňiach zme boli tri. Každá mala seďem vaňí. Napusťila son vodu podla lekárskiho predpisu. Každího son musela sleduvať, každích peť, ďesaď minút pozerať. Stalo sa, že aj zomreli. Mav visokí tlak, dostav infarkt a zomrev. Teľko ľudí choďilo tedi, že aj lístki vracali, čo sa ňestihli okúpať. Lebo pouhoďinu bov jedon a dvacatri vaňí bolo.*

[13] *Rano zme museli prv stať, iť tan najprv šetko vivetrať, lebo tan bolo telko plinov, a aš poton ludí pusťiť. To sa museli aj tie sťeni kiselinov čisťiť abi bolo čistvo. A do vodi chlór dávať. Keď rano prišli, museli si šatňi u mňa šati odložiť na lístok. Keď sa okúpali, mohli iť von, poton naspak. Lístog in plativ celí ďeň. Ja son zankínala dvere kriton, abi ňeišli bez líska dnu. Tan bov zvoňec, zazvoňili a ja son ich pusťila. Aj tristo – šťiristo lískov son mala za ďeň. Líski son na takí kliňiec napichuvala. Poton večer son ich musela sčítať, do kňihi napísať, kelko luďí bolo, kelko malo volní lístok a tak. Velarázi tag bolo, že son musela každí ďeň vodu stáčať (vipúšťať). Keť sa tristo – šťiristo luďí okúpali f tej voďe, tá veru pekná ňebola (vnútorný bazén mal rozmery 10 x 6 metrov a hĺbku 1,5 m). Keť son vipusťila, vistriekala bazén, pusťila son novú vodu a poton ju Marko, ten čo kúriv, lebo noční vartáš, pristavili. Kín voda viťiekla, viriaďila son záchodi, lebo každé šťiri tížňe son tan mala službu.* (pracovníčka krytého bazéna v rokoch 1975 – 1981)

[14] *Vonku son upratuvala, pri záchodach, v ulici, šetko vonku, smeťi son nosila. Sama son tan bola. Robotňíčka. Len sezóňe son robila. Marci son išla a poton do septembra. Keď son mala veľa roboti, aj ďjovke* (spolupracovníčky s iných úsekov) *mi pomahali. A poton zas ja in, kveti okopávať a čo bolo treba nuš.*

tvorili výhradne ženy. Výhradne muži pracovali len ako plavčíci, strážnik a údržbár. V súčasnosti toto nie je pravidlom, zamestnancami sú aj plavčíčky a masérka. Počas hlavnej sezóny zamestnanci, najmä kúpeľníčky, pracovali od skorého rána do večera.[15]

Obdobie zimy, mimo sezóny, bolo pre kúpeľníčky jediným obdobím, kedy mali čas na odpočinok a domáce práce (tkanie, viazanie kobercov –*pokrovcov*, vyšívanie, páranie peria ap.). Celoroční zamestnanci sa venovali údržbe areálu – čistenie potrubí od vápencových usadenín pomocou kyseliny a vybíjaním, oprava poškodených múrov, omietok a bazénov, kotolne aj administratívnych priestorov. I napriek fyzickej (celé hodiny na nohách, v pohybe, pri opatrovaní kúpeľných hostí a príprave kúpeľa), časovej (počas sezóny od rána do večera každý deň, okrem pondelka – sanitárny deň) i psychickej (požadované sústavné príjemné a milé vystupovanie, s cieľom vytvoriť pohodu a príjemnú atmosféru pre hostí) náročnosti si zamestnanci prácu *v kúpeli* chválili a boli radi, že ju majú.[16] Podľa výpovedí všetkých bývalých kúpeľníčok, s prácou pri kúpeli boli mimoriadne spokojné. V porovnaní s prácou na družstve bola menej náročná, a aj keď nemali možnosť získať naturálie, okrem mzdy významný vedľajší príjem popri mzde tvorili *trigelti*, *prepitnuô*.[17] Kúpeľníčky boli väčšinou ženy s deťmi, vydaté alebo vdovy. Pochádzali nielen zo *Santova*, *Maďaroviec*, ale aj z okolitých obcí (Kalinčiakovo, Domadice).

Obdobie od 2. svetovej vojny do roku 1989 možno z pohľadu kúpeľníctva a kúpeľného cestovného ruchu v Santovke charakterizovať ako veľmi úspešné, stabilné a rozvojové. Návštevnosť neustále stúpala, rozširovala sa ponuka služieb a sieť zariadení cestovného ruchu. Santovské kúpele boli súčasťou systému československých kúpeľov, štátom prevádzkovaných ako zdravotnícke a rekreačné zariadenia prístupné širokej verejnosti, čo im zabezpečovalo pravidelný prílev rekreantov zo Slovenska, Čiech a okolitých krajín bývalého východného bloku. Za jeden deň sa v jednej vani okúpalo aj 20 ľudí. Spolu to bolo približne 460 – 500 klientov denne. V krytom bazéne sa v sezóne okúpalo 300 – 400 návštevníkov denne. Návštevnosť významne zvyšovalo aj kúpalisko – vonkajšie bazény. Bola premenlivá, pretože závisela od počasia. Veľký, plavecký bazén do roku 1969 mal aj skokanskú vežu. Súčasťou areálu bol most cez potok Búr, ktorý efektne spájal travertínové skaly na druhom brehu (dnes majetok žriediel) s areálom kúpaliska. Zo severnej i južnej strany kúpaliska vznikli chatové osady, pozostávajúce z chát levických ale aj celoštátnych podnikov a súkromníkov.

Kúpalisko v medzivojnovom období

Zdroj: archív obce Santovka.

A. Dubček v roku 1968 skáče do štrandového bazéna

Zdroj: archív obce Santovka.

Ubytovanie v súkromí. V súvislosti s prítomnosťou kúpeľných hostí vznikla potreba ich ubytovania. Oficiálne ubytovacie zariadenia nie vždy kapacitne, charakterovo alebo cenovo spĺňali požiadavky návštevníkov, a tak zaujímavou možnosťou doplnkového príjmu časti miestneho obyvateľstva bolo poskytovanie ubytovania v súkromí. Jeho počiatky možno datovať do obdobia 19. storočia, kedy hostia prichádzali na viac dní a ešte absentovali ubytovacie zariadenia v lokalite. Vrchol nastal v 2. polovici 20. storočia, keď rekreačný areál v Santovke zaznamenal najväčší rozvoj a návštevnosť. Jeho význam sa rozšíril z celoštátneho na medzinárodný vďaka návštevníkom z krajín socialistického bloku. Ubytovanie v súkromí poskytovali najmä zamestnanci kúpeľov, ktorí boli s hosťami v prvom a najužšom kontakte. Stávalo sa, že ten istý klient i s rodinou, sa ubytovával u toho istého

[15] 1. *Rano son stala o piatej, nakrmila husi, sliepke, zajace, do opchodu išla, navarila ďeťon na obet, keť prídu z školi abi mali. Ces prázňini son im napísala lístok, keť stanú, čo majú šetko porobiť, a tadole do kúpela išla. Tan zme aj obed mali. F tej reštavrácii nám varili. Kín son šetko poriaďila, aj seďen, osen hoďín večer bolo. Doma son prichistala ďeťon jeďeňia, nakŕmila statok, porobila čo bolo treba okolo domu a išla spať. A tak každí ďeň, keď bola sezóna. Veru tak.*

2. Rano son o štvrtej stala, školu son musela ísť pozametať, lebo ešťe tan son školňíčku dvacadva rokov robila. Poton ďeťon jeďenia, nakŕmiť hiďinu a na ósmu do kúpela. Musela son veru načas choďiť, keť son si ksela mesto udržať. Tan celí ďeň, a poton večer domov, ďeti nachovať, uložiť, porobiť a tajšla son aj ja (spať).

[16] *Pri kúpeli sa mi to lúbilo viacej. Lepšie ako v leťe na poli sa lopoťiť, repu kopať lebo šintuvať tabačinu zime. ... Každí ďeň son s pár korunáma domov prišla. Mohla son plánuvať, na zimu, keď ňebuďem pri kúpeli, son si rižu nakúpila, papriku, cukor, šetko na celje mesiace. Aj ďeti son zaobliekla.*

[17] 1. *Šatňi kriton boli takí, čo dali jednu, lebo dve, aj tri koruni. Ale boli aj takí, čo viadzrázi prišiev a ňedav ňišt a poton naraz dav aj ďesaď, dvacať korún. Za ďeň son mala aj peďesiat korún. A boli aj takí, čo ňištňedáli.*

2. Dávali prepitnuô, čo čiňilo druhí plat pri vaňiach. Zato sa oplaťilo tan robiť. Šeci dávali. Aj peť korún dali. Zo Želiezoviec, Levičaňia, z Krťíša, Moraviec. Maďari, Češi, aj z Ameriki. Tri či šťiri doláre son dostála. Češi tí málo dávali. Choďiť ľúbili, ale tí len pivo vipili, okúpali sa a ništ ňedali. Zato nám ňedali večší plat, lebo viďeli, že aj tag zarobíme. Keď zme ich pekňe vítali a dobre sa o ňich starali, odmeňili sa. A poton druhiráz vihladávali toho istího.

kúpeľníka aj niekoľko rokov. Ubytovávanie bolo väčšinou neoficiálne a preto sa nikto týmto spôsobom zárobku príliš nechválil. Všetci navzájom vedeli, kto ubytováva a kto nie a v prípade potreby si záujemcov aj odporučili.[18]

Spoločenský život. Kúpeľný charakter obce spôsobil, že v Santovke bol spoločenský život, v porovnaní s inými podobnými obcami v okolí, intenzívnejší. Prítomnosť kúpeľných hostí si vynútila frekventovanejšie usporadúvanie kultúrnych podujatí, ktoré vo zvýšenej miere zvykli navštevovať i miestni obyvatelia. Inak povedané, organizovalo sa, lebo bolo pre koho. Najrozšírenejšími podujatiami boli tanečné zábavy. Organizovala ich miestna mládež.[19] Tanečné zábavy sa konali najmä počas kúpeľnej sezóny, pravidelne v sobotu a v nedeľu v tanečnom pavilóne, postavenom v roku 1922, a v parku pri žriedlach, kde boli okrem tanečného parketu aj bufet s občerstvením, letná kolkáreň a drevený altán-filagória. Tam až do 70. rokov minulého storočia santovskí chlapi hrávali v nedeľu kolky. Park bol promenádnym miestom.

Kamaráti pred filagóriou v rokoch 1944/45

Zdroj: archív autora.

Reštaurácia Koliba v 80. rokoch 20. storočia

Zdroj: Tekovské múzeum v Leviciach.

V súčasnosti je schátraný a neplní svoju pôvodnú funkciu. Od roku 1966 do 90. rokov 20. storočia bola centrom spoločenského života aj Koliba, najprv jednopriestorová zrubová krčma, kde sa po večeroch stretávala mládež a hrávali sa karty, potom prístavbou rozšírená na modernú reštauráciu s krytou terasou. Objekt leží v chatovej osade Santovky medzi cestou I. triedy a potokom Búr. Do prelomu 20. a 21. storočia sa v nej konali zábavy a diskotéky, v súčasnosti nie je v prevádzke a chátra. Tradičnými spoločenskými priestormi boli aj kostol a krčma. Ženy sa stretávali v kostole, resp. priestore pred kostolom, ale aj pred obchodom, alebo *pri kameňi* (Travertínová kopa), keď išli *na kislú vodu.* Muži prevažne v krčme. V kronike školy sa o santovských krčmách píše: *Ľudia väčšinou hojne navštevovali krčmy a to čiastočne i ženy, čo malo ten následok, že si majetky poprepíjali, potom boli prinútení chytiť sa žobráckej palice. Istý gazda Kováč Kalo mal krásny majetok, dal sa do márnosti, všetko premrhal a na staré dni musel ísť klasy zbierať na tej roli, ktorá kedysi jeho bola.*

Záver. Vplyvom prítomnosti kúpeľníctva a kúpeľného cestovného ruchu v Santovke možno od 2. polovice 20. storočia badať prítomnosť špecifických stavieb, ktoré modifikovali tradičný rurálny materiálno-technologický systém lokálnej kultúry. Výrazne sa rozšírila ponuka neroľníckych zamestnaní, čo ovplyvnilo socioprofesijnú štruktúru lokálnej society. Aktuálnou výzvou v kontexte plánovaných rozvojových a revitalizačných aktivít obce a podnikateľov je ubytovanie v súkromí tradičných obydlí, ktoré sa v obci dodnes zachovali.[20] Kúpeľný cestovný ruch v Santovke nepôsobil konštantne. V jeho historickom vývoji možno identifikovať obdobia, kedy vo zvýšenej miere vznikali kúpeľné zariadenia, stúpal počet návštevníkov a pracovných miest v kúpeľnom cestovnom ruchu (2. polovica 19. storočia, začiatok 20. storočia a 60.-80. roky 20. storočia), ale aj obdobia úpadku, kedy kúpeľný cestovný ruch v lokalite prakticky neexistoval alebo upadal (v priebehu prvej a druhej svetovej vojny a po spoločensko-ekonomických zmenách v 90. rokoch 20. storočia). V súčasnosti je to najmä tradícia v spojení

[18] 1. *Čo zme zvikli ubituvať, len tí, čo zme mali uš voľáko volnô mesto. Večinou takje staršje ženi čo zme boli. Dohoda medzi nami bola, že za kolko. Aj sto – stopeďesiatkorún za tížďeň bolo. Keť kseli, aj frušťik, lebo večeru son prichistala. Ja son mala takích, čo petnác rokov gu mňe choďili. Aj teraz mi píšu. Na Vianoce, lebo Velkú noc.*
2. Aj u mňa bívali. Mala son hore volnú izbu aj z balkónom. A blízko to mali do kúpeľa. Dali mi veďieť, kedi prídu, abi son natedi druhíh ňezala. Len takích son zala, čo boli riaňi ľudia. Na jedon, dva tížňe choďili. Na jenu noc, ďesať korún son pítala.
3. Ja son ňeubituvávala, hat tag riadňe. Lebo ďeťi son mala a tí ňekseli. Nuš keť son voľakoho viďela, že je núdzi, tag son ho prenocuvala. Ništ son ňepítala, ale hat žďi voľačo nahali. Čo mi dali, to bolo.

[19] 1. *Bívali na Santove každú ňeďeľu, najviac v leťe. V kultúrnon dome alebo dole, pri kislej voďe. Tan pri filagórii. Choďili muzikanťi zo Šiaroviec. Choďili dvaja mláďenci viberať peňiaze po ďeďiňe od druhích chlapcov a ďjevčeňiec. Každí zaplativ hádan peť korún. Tu bívalo veľa ľuďí na zábavách. Kerje ďjovke ňemali frajerov, choďili spolu alebo z mamov. Choďili aj staršie ženi, hat pozerať sa. Boli takje lavice, tan seďeli a ďívali sa, ako mladí tancuvali. Tancuvali zme polku, valčík, vrtkú* (krútivý typ tanca podobný čardášu). *Aj ces prestávku sa tancuvalo. Ďjovke si spievali a pochitali sa do kruhu. Jedna bívala streďe a krútili sa. Alebo sa tancoval ručňíčkoví taňec.*
2. Chlapi takje samje tance ňemali. Bívali aj regrúcke zábavy, ale to jus takje boli, ako običajnje. Keď ňebola zábava tu, choďili zme do Ďemenďíc, Domaďíc, Sazďíc.
3. Jednon čase tu bola kapela. Ďulabáči bov prímáš, sin na cimbale, druhí sin kontráš, céra bubni, asi štiriciatonšieston, po fronťe prišli. Poton, peďesiatontreťon, štvrton oďišli do Šiach.

[20] K problematike využitia regionálnych špecifík v cestovnom ruchu bližšie pozri MICHALÍK 2008.

s wellness, ktoré ovplyvňujú existenciu kúpeľov a kúpeľníctva v Santovke. Preto i dnes sú významnými modifikátormi jej lokálnej kultúry.

(štúdia je súčasťou plnenia grantových úloh VEGA 1/0618/08 a UGA I/16/200)

Literatúra a pramene:

Archív Obecného úradu v Santovke. Fotografická dokumentácia obce Santovka 1958 – 2006.
BOROVSZKY, S.: Hont vármegye. Budapest, 1906.
BOTÍK, J. (ed.): Hont. Tradície ľudovej kultúry. Martin, 1988.
GÚČIK, M.: Cestovný ruch pre hotelové a obchodné akadémie. Bratislava, 2001.
GÚČIK, M., ŠÍPKOVÁ, I.: Globalizácia a integrácia v cestovnom ruchu. Banská Bystrica, 2004.
HÁLA, J.: Adalékok az ipoly és a garam menti gyógyforrások és szent kutak ismeretéhez. In: Néprajzi Látóhatár, roč. IX, 2000, č. 3 – 4, s. 323 – 354.
HUSOVSKÁ, Ľ., TAKÁTSOVÁ, J.: Slovensko - kúpele. Bratislava, 2001.
KASPAR, C.: Úvod do manažmentu cestovného ruchu. Banská Bystrica, 1995.
KOLEKTÍV: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I. a II. Bratislava, 1995.
KOLEKTÍV: Etnografický atlas Slovenska. Bratislava, 1990.
KRAJČÍK, J.: Santovka. Bratislava, 1969.
LELOVSKÁ, R., LŐRINC, Ľ. a kol.: Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce Santovka (rkp.). Santovka, 2007.
MICHALÍK, B.: O využití kultúry v cestovnom ruchu. In: LENOVSKÝ, L. a kol.: Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo. Učebné texty k vybraným problémom. Nitra 2008, s. 124 – 129.
MORAVSKÝ, I.: Santovka (rkp.). Osobný archív a poznámky autora, nedatované.
MULÍK, J.: Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva. Martin, 1981.
ORIEŠKA, J.: Služby cestovného ruchu. Banská Bystrica, 1998.
REBRO, A.: Vzácne a obdivované vody Slovenska. Piešťany, 1996.
ŠÍPOŠ, J.: Piešťany v premenách vekov. Bratislava, 1992.
Školská kronika obce Santovka 1924 – 1974.
WERNHER, J.: O podivuhodných vodách Uhorska. Martin, 1974.

Zoznam informátorov:

Mária Lenovská, rod. Hudecová, Prestavlky, okr. Žiar nad Hronom, 1927, od r. 1945 Santovka, † 2008.
Pavlína Gregušová, rod. Lenovská, Santovka 1913, † 2001.
Ilona Bérešová, rod. Turnaiová, Santovka 1928, † 2002
Jolana Turnaiová, rod. Lenovská, Santovka 1907, † 2006
Ľudmila Tóthová, rod. Barišová, Domadice 1938, od roku 1956 Santovka.
Alžbeta Kopernická, rod. Kmeťková, Santovka 1919, † 2003.
Júlia Kopanicová, rod. Šubová, Santovka – Malinovec 1919, † 2008.
Pavol Butkovský, Čečehov, okr. Michalovce 1940, od r. 2000 Santovka.
Jozef Lacko, Santovka 1949.

Kontakt:
PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: llenovsky@ukf.sk

Klobásový festival v Békešskej Čabe ako fenomén minoritnej kultúry a cestovného ruchu

Boris Michalík

Kľúčové slová:
asimilačné faktory, minorita, rozvoj cestovného ruchu, organizované podujatia.

Abstract:

The aim of the paper is to show an importance of organized events on the base of sausage fair in Békéscsaba in context of Slovak minority community activities and to accent the positive influence of this event for tourism in whole Békéscsaba region. Sausage fair is connected with Slovak minority in Hungary because their members founded this event in 1996. From that time fair has became an important organized event for tourists not only from Hungary and neighour countries but also from Asia and America. Events like this one are good possibilities for development of regional tourism and chance for local entrepreneurs to be more competitive on the market. Some examples can be seen also in Slovakia but organized events are offers bigger chances like they are using now.

Cieľom príspevku je naznačiť význam vybraného organizovaného podujatia v kontexte života príslušníkov etnickej minority a akcentovať jeho pozitívny vplyv na cestovný ruch.

Békešská Čaba leží v juhovýchodnom Maďarsku, neďaleko hraníc s Rumunskom. Je moderným župným mestom s primeraným ekonomickým a spoločenským zázemím. Predstavuje administratívne, kultúrne ale aj prirodzené centrum[1] prevažne agrárneho regiónu. Poľnohospodársky charakter župy a absencia množstva veľkých priemyselných podnikov spôsobila, že Békešská župa sa radí medzi hospodársky menej stabilné celky.

Békešská Čaba patrí medzi najvýznamnejšie centrá Slovákov na Dolnej zemi. Slováci sem začali prichádzať v rámci druhej etapy sťahovania na územie dnešného Maďarska, ktorá prebiehala v rokoch

[1] Za čias Rakúsko – Uhorskej monarchie bol prirodzeným centrom regiónu neďaleký rumunský Arad. Ten sa stal po vstupe Rumunska do Európskej únie pre Békešskú Čabu opäť významným partnerom pri rôznych typoch medzinárodnej spolupráce, najmä na báze čerpania financií z podporných fondov EÚ.

1711 – 1740.[2] Pred storočím bola najľudnajtešou slovenskou osadou na svete s viac ako 40 tisíc obyvateľmi. Početnosť slovenského etnika znamenala postupný vznik mnohých ustanovizní – cirkevných, školských, spolkových a kultúrno-spoločenských. V súčasnosti v Békešskej Čabe pôsobí niekoľko významných organizácií Slovákov – slovenské gymnázium, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku či Organizácia čabianskych Slovákov.

Na každú etnickú minoritu (jednotlivca) pôsobí množstvo asimilačných/akulturačných faktorov. Ich počet a variabilita je determinovaná jedinečnosťou prostredia, osobitým historickým, politickým a ekonomickým vývojom. Za významné faktory asimilácie považujeme (okrem iných) menšinové školstvo a spolkovú činnosť menšiny. Podstatný je najmä ich pozitívny vplyv na komunitu. Rozvinuté edukačné možnosti zabezpečujú výchovu inteligencie, ktorá je potrebná pri organizácii menšiny a manažovaní minoritných inštitúcií.

Organizácia čabianskych Slovákov vznikla v roku 1989, právnu subjektivitu získala v roku 1995.[3] Jej cieľom je ochrana a rozvoj slovenského jazyka a tradícií v Békešskej Čabe. Má približne 600 členov. Inštitúcia vlastní Dom slovenskej kultúry[4], kde vyvíja svoju činnosť. Časť priestorov je využívaná komerčne ako hotelová prevádzka a reštaurácia. V organizácii pracuje 12 záujmových skupín (spevácke, hudobné, literárne, filmové atď.). V rámci publikačných aktivít pravidelne vydáva Čabiansky kalendár a informačný mesačník Čabän.

Jednou z aktivít spomenutej inštitúcie je každoročná príprava súťaže v miešaní klobás. Táto udalosť sa koná pravidelne od roku 1996 pod názvom Klobásový festival. Dôvodom na jeho založenie bola snaha o stretávanie sa zástupcov slovenských enkláv z Maďarska, ale aj iných krajín Dolnej zeme a účastníkov zo Slovenska. Hlavnou súčasťou programu je výroba klobásy.[5] Pre veľký záujem verejnosti a turistov sa festival postupne stal komerčnou udalosťou s celoštátnym významom. Je poriadaný pod záštitou mesta. Dnes je precízne organizovanou akciou s mnohými sprievodnými podujatiami[6] a vhodne aplikovaným marketingom. Koná sa v októbri[7] v čabianskej športovej hale a priľahlom areáli.

Je nutné zdôrazniť, že Klobásový festival je v súčasnosti podujatím nezávislým od činnosti slovenskej komunity. Tá však aj naďalej organizuje v termíne festivalu vlastnú prestížnu súťaž v príprave klobásy v priestoroch Domu slovenskej kultúry za účasti Slovákov zo Slovenska a krajanov z viacerých krajín. Súčasťou súťaže je aj výstava nakladanej zeleniny miestnych obyvateľov či ukážky miestneho folklóru. Podujatia tohto druhu bezpochýb stimulujú etnickú identitu príslušníkov etnických minorít. Zdôrazňujem tiež faktor reciprocity v rámci účasti na podujatiach tohto druhu. Znamená to, že ak sa festivalu zúčastní družstvo zo Slovenska či inej krajiny, zástupcovia miestnej slovenskej komunity budú pozvaní v budúcnosti na podobnú akciu organizovanú hosťujúcou obcou alebo mestom (klobásové, haluškové, gulášové, paprikášové a iné súťaže a festivaly). Spolupráca tohto druhu je príkladným modelom udržiavania kontaktov v rámci slovenských minoritných spoločenstiev v priestore Dolnej zeme, aj so Slovenskom. Zdôrazňujeme však potrebu zapojenia mladých príslušníkov komunít, aby bola zabezpečená generačná proporcionalita.

Je zaujímavé sledovať ako sa z etnického festivalu v priebehu niekoľkých rokov stalo jedno z najväčších organizovaných podujatí v regióne. Každoročne ho navštívi okolo 80 tisíc účastníkov najmä z Maďarska, ale aj iných krajín Európy, Ameriky a Ázie. V rámci rozvoja regionálneho cestovného ruchu je takáto forma prezentácie dôležitá, najmä s ohľadom na lokalizačné a realizačné predpoklady, ktorých nie je v Békešskej župe mnoho. Za zmienku stojí výskyt termálnych prameňov a akvaparku v susednom meste Gyula. Rozvoj turizmu je preto potrebné chápať v kontexte daných predpokladov a zameriavať sa na vhodné kombinovanie všetkých atraktivít vrátane organizovaných podujatí.[8] O tom, že klobásový festival už získal charakter významného kultúrno-spoločenského podujatia a známy je aj v intenciách turizmu v rámci Maďarska, napovedá aj fakt, že udalosť je prezentovaná aj v oficiálnych dokumentoch propagujúcich krajinu ako cieľovú destináciu v cestovnom ruchu.[9]

Keďže atraktivity cestovného ruchu nie sú v regiónoch rozmiestnené rovnomerne, konkurenčnú výhodu turisticky zaujímavých cieľov nemôžu mať všetky mestá, obce či podnikatelia. Organizované podujatia sú však príležitosťou, ako môžu takúto výhodu získať vlastným pričinením aj oblasti s menej rozvinutých cestovným ruchom. Námetov je veľa a príklady možno sledovať aj na Slovensku. Napr. v obci Turecká neďaleko Banskej Bystrice pravidelne uskutočňujú preteky „krňačiek“ a majstrovstvá sveta vo varení bryndzových halušiek, v Terchovej sa profiluje tradícia súťaže v kosení trávy na celoštátnej úrovni. Potrebná je samozrejme primeraná komunikačná dostupnosť miesta podujatia a neustále sa zlepšujúca ponuka adekvátnych služieb.

(príspevok vznikol v spolupráci s Mgr. Annou Ištvánovou, riaditeľkou Domu slovenskej kultúry v Békešskej Čabe)

Literatúra a pramene:

DIVIČANOVÁ, A. - KRUPA, O.: Slováci v Maďarsku. Budapešť 1999, s. 4 – 7.

Kiemelt programajánló 2009. További információk magyarországi üdülésekkel, turisztikai látnivalókkal, érdekességekkel kapcsolatban. Budapešť 2009, s. 8.

[2] DIVIČANOVÁ, A. - KRUPA, O.: Slováci v Maďarsku. Budapešť 1999, s. 4 – 7.

[3] Uverejnené na internete: http://www.slovak.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=329&Itemid=42 (2009).

[4] Komplexné informácie o inštitúciách a aktivitách Slovákov v Maďarsku sú uverejnené na oficiálnych stránkach www.slovak.hu.

[5] Mäsospracovateľská firma, ktorá je hlavným sponzorom festivalu, každoročne poskytne do súťaže 3 tony mäsa na prípravu klobás.

[6] Napríklad futbalový turnaj, fórum pre chovateľov ošípaných, predajné trhy.

[7] V roku 2009 je termín konania festivalu 22. – 25. október.

[8] O kontexte kultúrneho dedičstva a cestovného ruchu bližšie pozri LENOVSKÝ 2008.

[9] Kiemelt programajánló 2009. További információk magyarországi üdülésekkel, turisztikai látnivalókkal, érdekességekkel kapcsolatban. Budapešť 2009, s. 8. Propagačné materiály organizovaných podujatí možno nájsť na oficiálnej stránke určenej na propagáciu cestovného ruchu Maďarska www.madarsko.sk.

LENOVSKÝ, L.: Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo. Učebné texty k vybraným problémom. Nitra 2008.
Predstavenie sa. Uverejnené na internete: http://www.slovak.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=329&Itemid=42 (2009)

Kontakt:
PhDr. Boris Michalík, PhD.
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
Email: bmichalik@ukf.sk

Nové trendy v gastronómii v kontexte cestovného ruchu

Katarína Havranová

Kľúčové slová:
gastronómia, convenience food, globalizácia, fast food, tradičná gastronómia, zážitková gastronómia

Abstract:
The national gastronomy products are to reflect, beyond any doubt, the history, traditions and the culture of the nation, for food alongside other values is part of the rich cultural heritage of each nation. Its character depended on the surrounding nature for thousands of years. As a result, the natural and soil-climatic conditions have incessantly been influencing the character of food in Slovakia. In these days gastronomy influence many things which are reflected on globalization. We can mention fast food as a main trend in present gastronomy.

Charakter stravy závisel tisíce rokov od okolitej prírody. Pri jej zaobstarávaní človek mohol čerpať zo všetkého, čo príroda ponúkala. Naučil sa využívať mnohé prírodné produkty. Prvotné prejavy predstavuje predovšetkým koristný spôsob (lov zveri, zber lesných plodov a pod.). Neskôr prešiel na hospodárenie a naučil sa potravu upravovať rôznymi spôsobmi. Usudzuje sa, že zásadná zmena v stravovaní ľudstva nastala zhruba pred 10 000 rokmi počas neolitickej revolúcie, keď ľudia začali prechádzať od lovu zvierat a zberu rastlín vo voľnej prírode k domestikácii zvierat a pestovaniu poľnohospodárskych plodín. To umožnilo a podnietilo ďalšie zmeny v kultúre a vývoji civilizácie.

Prírodné a pôdno-klimatické podmienky po celé stáročia ovplyvňovali charakter stravy na Slovensku. Človek bol predovšetkým členom roľníckej rodiny a čerpal z toho, čo si rodina, ako samostatná ekonomická jednotka, dokázala dopestovať. Tým sa vysvetľujú aj rozdiely v stravovaní obyvateľov horských a nížinných oblastí Slovenska. Spomenuté faktory však neboli jediné, ktoré vplývali na charakter a vývoj stravy na Slovensku. Zásadné vplyvy badať aj z hľadiska sociálneho prostredia, či náboženstva. Strava mala mnohokrát obradový charakter, kedy sa viazala k rôznym príležitostiam. K obyčajom rodinného a kalendárneho cyklu patrili charakteristické druhy potravín. Z kalendárnych obyčají sa viazali najmä na Fašiangy, Veľkú noc, vianočné obdobie, Nový rok, dožinky. Z cyklu rodinných tradícií to boli najmä narodenie dieťaťa, krstiny, svadba a kar. Jednotlivé jedlá a nápoje mali počas obradov rôzne symbolické a magické funkcie. Ich úlohou bolo zabezpečiť zdravie a prosperitu rodiny, bohatstvo a zisk hospodárstva počas celého roka. Mnohé gastronomické obyčajové tradície sa dodržiavajú do súčasnosti.

Stredoveké kláštory prispeli k rozvoju ovocinárstva a zeleninárstva, rozvinuli tradíciu varenia piva na Slovensku. Valaská kolonizácia priniesla príznačné spracovanie ovčieho mlieka a výrobu mliečnych produktov.[1] Cezhraničné vplyvy českej, maďarskej, či poľskej kuchyne sú v slovenskej gastronómii evidentné dodnes.

Zásadný obrat v charaktere stravovania na Slovensku nastal vplyvom rozvoja spoločného a verejného stravovania. Spoločné stravovanie predstavovalo možnosť poskytovania hromadných obedov či večerí v závodných, školských, internátnych a iných jedálňach. Rozmach reštauračných zariadení a rôznych podnikov verejného stravovania znamenal predzvesť a infiltráciu rozmanitých vplyvov, ktoré mali zásadný dosah na charakter a význam stravy. Jedná sa predovšetkým o prienik inovácií v materiálno- technologickej oblasti gastronómie (stroje, nástroje, spôsob prípravy stravy). Mobilita, príjmy obyvateľstva a hodnota času prinútila ľudí k častejšiemu stravovaniu mimo domova. V dôsledku zmenených životných a stravovacích návykov sa do popredia dostáva dopad na výživu a zdravie človeka. Prihliada sa na kvalitu používaných surovín, keďže sa kladie dôraz na hygienu a bezpečnosť surovín a prípravu pokrmov. Rastú ceny vstupov, ako sú nájmy priestorov, mzdy zamestnancov, cena surovín a energií, skracuje sa pracovný čas, čo má za následok tlak na zníženie nákladov a eliminovanie negatívneho dopadu na životné prostredie.

Súčasné trendy v gastronómii. Celosvetový trend globalizácie a integrácie národných ekonomík je čoraz zjavnejší i v oblasti cestovného ruchu. Slovensko sa stáva súčasťou týchto globalizačno – integračných procesov, ktoré sa aj vďaka vstupu do Európskej únie badateľne zintenzívnili. Prenikanie nových, pohodlnejších spôsobov stravovanie sa stáva dôležitou zložkou každodenného rytmu života.

Silnejúca globalizácia v cestovnom ruchu sa prejavuje ponukou nových produktov, vznikom nadnárodných spoločností, sprístupňovaním nových vzdialených cieľových miest, ponukou priemyselne spracovaných, štandardizovaných a unifikovaných produktov. Tieto zmeny umožňujú zníženie nákladov a vytláčajú tak z trhu malé a stredné podniky, znižujú orientáciu podnikov na hodnoty, ktoré preferujú zákazníci, ale aj starostlivosť o miestnu kultúru, kultúrne a prírodné dedičstvo ako nenahraditeľný primárny zdroj rozvoja cestovného ruchu a konkurenčnú výhodu na trhu.[2]

[1] MINTALOVÁ 2007: 8 – 11.
[2] GÚČIK a kol. 2006: 56.

Globalizácia je sprevádzaná vzájomným a komplexným prerastaním spoločenských, ekonomických, sociálnych, právnych a kultúrnych procesov navzájom, v priestore a čase. Globalizácia prerastá hranice štátov, regiónov a kontinentov a človek či chce, alebo nie, stáva sa jej súčasťou.[3]

Uponáhľaný spôsob života otvára priestor novým a rýchlym formám stravovania typu **convenience food**, čiže pohodlné jedlá, ktoré poznáme vo forme rôznych polotovarov, resp. vopred predpripravených potravín. Ide o širokú ponuku výrobkov, od čiastočne spracovaných (cestoviny, predsmažené hranolčeky) až po hotové jedlá pripravené na priamu konzumáciu (mrazené hotové jedlá, konzervované jedlá, kompóty, džemy). Najväčším a najdynamickejšie sa rozvíjajúcim rýchlym spôsobom stravovania sú nielen podniky, ale celé spoločnosti v štýle ***fast food***, ktorých svetoznáme značky sa svojimi prepracovanými marketingovými stratégiami denno-denne vrývajú do povedomia ľudí všetkých vekových kategórií. Klasickým príkladom takýchto zariadení sú reštaurácie McDonald´s, KFC (Kentucky Fried Chicken), Burger King a i.

Tieto prudko rozvíjajúce sa siete rýchloobslužných reštaurácií sa stávajú vo svete prevládajúcou formou stravovania. Problémom je, že ponúkajú jedlá, ktoré chutia všetkým na celom svete rovnako - unifikujú chuť. Zabúda sa na mnohé krajové pochutiny a prísady do jedál a mnohé zaujímavé jedlá národnej gastronómie.[4] Na Slovensku sa nadnárodné gastronomické spoločnosti začali udomácňovať až po roku 1989 ako symbol západnej demokracie a slobody podnikania. Likvidujú však konvenčné reštaurácie a nahrádzajú ich globálnymi štandardizovanými produktmi, ktoré zavádzajú *„novú kultúru“* do stravovania.[5]

Tento rozvíjajúci sa rýchly trend a spôsob rýchleho stravovania otvára priestor aj pre náročnejšiu klientelu, ktorá si žiada rýchlu stravu, no súčasne i vyššiu kvalitu a príjemnú obsluhu. Reštaurácie typu ***fast casual*** ponúkajú zákazníkom kvalitnejší sortiment jedál, v ktorom si môžu nájsť aj mnohé národné jedlá. V takýchto reštauráciách na rozdiel od klasických fast food zariadení už nenájdeme plastové príbory a taniere.

Reakciou na globalizačné trendy v gastronómii a „uniformitu chutí“ je návrat k domácim tradíciám, využívaniu domácich surovín, či lokálnych produktov. Ako odozva na fast food vzniklo v Paríži medzinárodné hnutie ***Slow food***, ktoré sa snaží o to, aby zo sveta nevymizlo široké spektrum najrôznejších chutí. Týmto sa pomôže zachovať miestna a tradičná gastronómia. Prednosť dostávajú práve regionálne kuchyne s podporou lokálnych dodávateľských trhov.

Tradičná gastronómia je súčasťou kultúrneho dedičstva každého národa. Možno ju zaradiť do jedinečnosti ponuky nielen Slovenska, ale aj konkrétnych gastronomických zariadení, ktoré sa týmto spôsobom odlišujú od ostatných. Tým si súčasne zvyšujú i svoju konkurenčnú výhodu.[6]

V súčasnosti by tradičná strava mala nachádzať široké uplatnenie nielen v prevádzkach tradičných gastronomických zariadení, ale aj v cestovnom ruchu, pretože je primárnym motívom návštevy konkrétnej lokality. Krajiny ako Francúzsko, Taliansko, Španielsko, či Maďarsko, sú obľúbeným cieľom tzv. gastronomických zájazdov.[7] Pri tvorbe produktu cestovného ruchu by sa mala zohľadniť/využiť taká ponuka stravovania, ktorá rešpektuje miestne tradície. Zvýši sa povedomie o význame domácich potravín, zdôrazní sa ich výživová hodnota a funkcia pri ovplyvňovaní zdravia. Tradičná gastronómia sa tak využije v rozvoji cestovného ruchu, čím sa stimuluje i regionálny rozvoj.[8] Tradičná gastronómia je tradičná hodnota a súčasť lokálnej kultúry. Preto je predmetom záujmu turistov a súčasťou cestovateľského zážitku.[9]

Pre slovenskú tradičnú gastronómiu sú typické múčne a zeleninové jedlá. K najstarším jedlám sa radia kaše z rozličných surovín (fazule, hrachu, zemiakov, jačmeňa, pohánky, kukurice a pod.). Najtypickejším jedlom sú halušky pripravované s viacerými surovinami (s bryndzou, tvarohom, smotanou, kapustou, posypané oškvarkami, či cibuľou).

Z mäsových špecialít sa v minulosti najčastejšie konzumovala baranina, no známe sú i rôzne charakteristické úpravy mäsa vo forme jaterníc, klobás, údenej slaniny. Z mliečnych výrobkov sú najtypickejšie salašnícke produkty – žinčica, ovčí syr, bryndza, oštiepok a pod. Dôležitou súčasťou stravy sú aj dezerty, ktorých slovenská kuchyňa má mnoho druhov v podobe rozmanitých závinov, makovníkov, tvarožníkov, bryndzovníkov. Nemožno zabúdať ani na širokú škálu typických slovenských nápojov (víno, žinčica, mlieko).

Zážitok z produktu tradičnej gastronómie je nevyhnutné dobre inscenovať. Inscenácia zahŕňa nielen prostredie interiéru a exteriéru, ale i odev personálu. Rovnako nevyhnutné je, aby pracovníci poznali pôvod pripravovaných jedál a nápojov i originálne receptúry. Dôležitý je i tradičný spôsob stolovania, ktorý možno využiť aj pri prezentáciách rôznych kalendárnych a výročných obyčají. Vtedy možno hovoriť o ***zážitkovej gastronómii***, ktorá tvorí súčasť produktu tradičnej gastronómie.

V ***zážitkovej gastronómii*** platia zásady, že predmetom zážitku nie je samotné jedlo a že pracovník sa mení z poskytovateľa služby na hostiteľa a inscenátora zážitku. Prostriedkom zážitku z pripravovaného jedla je pomerne obľúbený princíp tzv. ***„front cooking“***, princíp tzv. otvorenej kuchyne, v ktorej hosť vidí, ako a z akých surovín sa jeho jedlo pripravuje. Trendy idú ešte ďalej a otvárajú sa reštaurácie, ktoré sa snažia vtiahnuť hosťa priamo do procesu prípravy jedla. Tento zážitok sprostredkúvajú koncepty na princípe ***„barbecue***

[3] GÚČIK – ŠÍPKOVÁ 2004: 3.
[4] GÁLIKOVÁ 2005: 45 – 46.
[5] GÚČIK – ŠÍPKOVÁ 2004: 3.
[6] O využití tradičnej gastronómie v cestovnom ruchu pozri LENOVSKÝ 2009.
[7] PALENČÍKOVÁ 2005: 432 – 437.
[8] K rôznym kontextom regionálneho rozvoja a cestovného ruchu pozri MICHALÍK 2008.
[9] GÚČIK – ŠÍPKOVÁ 2004: 3.

reštaurácií", ktoré ponúkajú grilovanie priamo na stole hostí. Takto sa zážitok umocní posilnením nielen vizuálnych a čuchových zmyslov, ale i kinetických. Prostredníctvom špeciálnej grilovacej technológie zabudovanej priamo v stole si hosť môže jedlo pripraviť sám a podľa svojich predstáv. Výhodou týchto reštaurácií je i fakt, že keď si hostia grilujú jedlo sami, šetrí sa čas na čakanie hotového pokrmu a hosť si sám kontroluje mieru prepečenia mäsa. Takýto princíp je založený predovšetkým na zábave a vzájomnej komunikácii hostí.

Sprostredkovanie zážitku je možné i prostredníctvom ***etnickej kuchyne.*** Etnická strava je často exotická a uspokojuje túžby a chuťové zážitky. Primárnym cieľom takejto kuchyne je zachovanie etnického charakteru pokrmov, vrátane originality interiéru a exteriéru korešpondujúceho s atmosférou zariadenia. Súčasným trendom je prelínanie a miešanie etnických surovín a receptov. Vzniká tak tzv. ***„FUSION CUISINE"***, čiže zmiešaná kuchyňa. Častým miešaním je napríklad ázijská kuchyňa s karibskou, európskou a pod. Príkladom fusion cuisine je ***kuchyňa Tex-Mex***, v ktorej ide o zmiešanie tradičnej mexickej a texaskej kuchyne. Tento trend je badateľný predovšetkým v štátoch západnej Ameriky. Jej typickými jedlami sú napr. známe Chilli con carne, Fajitas, Tortillas, Tacos, Nachos, Salsa. ***Cajun cuisine*** je princíp francúzsko-kanadskej kuchyne francúzskych emigrantov vyhnaných z Kanady, ktorí sa prisťahovali do Louisiany. Je typická základnými ingredienciami - paprikou, cibuľou a zelerom, rybami alebo mäsom na rošte pokrytým vrstvami čierneho korenia, chilli a inými pálivými príchuťami. Najpopulárnejšími jedlami sú Jambalaya a Gumbo (ochutené prívarky z mäsa, klobás a plodov mora).

TOP TREND v súčasnej modernej gastronómii – WELLNESS. Trend z oblasti zdravého životného štýlu spojený s prírodou nie je len o relaxe a kondícii. Posilňuje ducha i myseľ. V súčasnosti tento trend intenzívne preniká nielen do kúpeľov a hotelov (o čom svedčí i nová vyhláška kategorizujúca ubytovacie zariadenia – wellness hotel). Komplexné zaradenie zariadenia sa musí prispôsobiť i v stravovaní. Stravovanie v štýle wellness zahŕňa prvky *racionálnej kuchyne* spojené s konzumáciou čerstvej zeleniny, ovocia, strukovín, rýb a iných morských živočíchov. Z mäsa sa uprednostňuje najmä hydina. Z pečiva sa dostávajú do popredia celozrné výrobky, obmedzuje sa soľ, rafinované cukry, živočíšne tuky a preferujú sa predovšetkým za studena lisované rastlinné oleje, tzv. panenské (virgin, extra virgin).

Z pracovných postupov sa favorizujú ***moderné technologické postupy***. Prvoradá je šetrná tepelná úprava a spracovanie surovín napr. varením v pare. Dôležitý je čo najkratší čas tepelného spracovania potravy. Súčasným trendom je aj nová úprava mäsa tzv. *suchou cestou*. Mäso sa nemarinuje klasickým spôsobom s použitím oleja, ale koreniaca masírovacia zmes sa do mäsa votrie.

Ďalším trendom, vplývajúcim na celkový smer zdravého životného štýlu predstavuje ***BIO stravovanie***. Preferuje konzumáciu bio potravín a výrobkov, ktoré pochádzajú z ekologického poľnohospodárstva ohľaduplného voči životnému prostrediu. Ekologické poľnohospodárstvo nepoužíva chemické postreky, umelé hnojivá ani geneticky modifikované organizmy (GMO). Zvieratá z ekologických fariem majú voľný výbeh, prirodzenú potravu a nie sú im podávané žiadne hormóny ani preventívne antibiotiká. Všetky bio potraviny sú prísne kontrolované Ústredným kontrolným a skúšobným ústavom poľnohospodárskym a kontrolnou organizáciou Naturalis SK. Bioreštaurácie sú v niektorých krajinách bežnou súčasťou stravovacej siete. Na Slovensku sa tento trend zatiaľ len udomácňuje, no pozitívne smerovanie sa prejavilo otvorením prvej bio-reštaurácie v Bratislave.

V rámci ozdravenia stravy nemožno zabúdať ani na ***čerstvé bylinky.*** Ich blahodárne účinky sú známe tisíce rokov nielen pri ozdravovaní, ale i dochucovaní jedál. Obsahujú minerálne látky, stopové prvky, vitamíny a povzbudzujú trávenie. K najbežnejším bylinkám u nás patria medovka, tymián, šalvia, majoránka, pažítka, rozmarín, mäta, petržlenová vňať, estragón, žerucha, bazalka, oregano, saturejka a mnoho ďalších.

Zdravý a harmonický wellness štýl na tanieri možno vytvoriť aj paletou farebných lupeňov kvetov. ***Jedlé kvety*** sa využívali už v minulosti a tento trend začínajú objavovať mnohí kuchári i dnes. Svojou fantáziou dokážu vytvoriť umelecké dielo pri príprave pokrmov, nápojov, alebo dezertov. K najpoužívanejším kvetom patria ruže, púpavy, fialky, sedmokrásky, chryzantémy, levandule a kvety byliniek.

Gastronómia, ako teória kuchárskeho umenia, tvorí dôležitú súčasť kultúrnych dejín národov. Povýšená na vedu bola od nepamäti ovplyvňovaná rôznymi činiteľmi, ktoré určovali jej vývoj. Má široké uplatnenie nielen v prevádzkach gastronomických zariadení, ale aj v cestovnom ruchu. Niekedy ju môžeme dokonca zaradiť k primárnym motívom návštevy konkrétnej krajiny. Je nevyhnutné nielen sledovať a poznať tieto trendy, ale ich aj predvídať.

Literatúra a pramene:

GÁLIKOVÁ, D.: Zachovanie miestnej a národnej gastronómie ako súčasti produktu cestovného ruchu alebo slow food verzus fast food. In: Ekonomická revue cestovného ruchu, 2005, č. 4, s. 45 – 46.

GÚČIK, M. – ŠÍPKOVÁ, I.: Globalizácia a integrácia v cestovnom ruchu. Banská Bystrica 2004.

GÚČIK, M. a kol.: Výkladový slovník cestovný ruch, hotelierstvo a pohostinstvo. Bratislava 2006.

KOLEKTÍV: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1. časť. Bratislava 1995.

KOLEKTÍV: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 2. časť. Bratislava 1995.

KOLEKTÍV: Etnografický atlas Slovenska. Bratislava 1990.

LENOVSKÝ, L.: Kultúra kúpeľného mesta. Nitra 2009.

MICHALÍK, B.: O využití kultúry v cestovnom ruchu. In: LENOVSKÝ, L. a kol.: Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo. Učebné texty k vybraným problémom. Nitra 2008, s. 124 – 129.

MINTALOVÁ, Z.: Povedz mi, čo jedli tvoji predkovia a ja ti poviem, odkiaľ si.... In: Euroregióny. Magazín pre rozvoj regiónov, 2007, č. 2, s. 8 – 11.

PALENČÍKOVÁ, Z.: Využitie tradičnej stravy v ponuke slovenských múzeí ľudovej architektúry v prírode. In: Kultúra priestor interdisciplinárneho myslenia 4. Zborník z medzinárodného vedeckého sympózia. Nitra 2005, s.

432–437.
PATÚŠ, P. – TÓTHOVÁ, A.: Cestovný ruch III. Manažment pohostinských zariadení. Nitra 2001.
STOLIČNÁ-MIKOLAJOVÁ, R.: Jedlo ako kľúč ku kultúre. Geneticko-historické a sémantické aspekty nášho stravovania. Martin, 2004.

Kontakt:
PhDr. Katarína Havranová
KMKaT FF UKF v Nitre
Hodžova ul. 1
949 74 Nitra
E–mail: khavranova@ukf.sk

Cezhraničná spolupráca v cestovnom ruchu v Šariši

Michal Kurpaš

Kľúčové slová:
spolupráca v cestovnom ruchu, regionálny rozvoj, konkurencieschopnosť, cezhraničná spolupráca, kultúrne dedičstvo

Abstract:
This thesis is aimed to describe situation in tourism in Svidnik and its surroundings. Main idea is to point out benefits of cooperation relationships between members of cooperation systems and describe cooperation between foreign contiguous regions as a way of effective development. Also for non-cooperating subjects it is good source of information how to improve their entrepreneuring and developing of region at all. It is important to spread cooperation strategies to more subjects and persuade them to participate because it is powerfull way of strong economy and solutions for regional development. Important part of project is connected to research provided in area. Thesis tries to explain theory of cooperation as a useful material to understand cooperation systems because there is still problem in understanding of this topic and applying it in regional strategies of tourism.

Slovenské národné múzeum – Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku v súčasnosti pripravuje podklady k spracovaniu Programu cezhraničnej spolupráce Slovenskej republiky – Poľska 2007 – 2013, projektu financovaného z európskych štrukturálnych fondov. Hlavným cieľom bude zvýšenie a posilnenie turistickej atraktivity prihraničnej oblasti Prešovského a Krośniensko-Przemyskiego kraja. Zo slovenskej strany by sa malo jednať najmä o podporu investícií do infraštruktúry a supraštruktúry cestovného ruchu (ďalej CR) s cieľom podporiť organizáciu spoločného CR a cezhraničných kultúrnych aktivít v tejto oblasti. Hlavnými partnermi SNM – Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku v rámci pripravovaného projektu budú Múzeum budownictwa ludowego v Sanoku a Múzeum remesiel v Krosne.

Jedným z predpokladov úspešného spracovania a realizácie projektu je dôkladné poznanie súčasného stavu CR v príslušnom regióne a stanovenie teoretických východísk jeho realizácie na príslušnej úrovni pre cezhraničnú spoluprácu. Z tohto dôvodu bolo potrebné vypracovať materiál pozostávajúci z viacerých dokumentov, ktoré majú odlišný charakter, ale spoločne opisujú východiskovú situáciu slovenského partnera. Časť spracovaných dokumentov sa zaoberá vymedzením teoretických východísk a metodikou realizácie spolupráce v CR. Tiež bolo nevyhnutné prakticky analyzovať vymedzené územie a vytvoriť materiál pre mesto Svidník a okolie. Názov komplexného materiálu pre Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku, iniciátora cezhraničnej spolupráce, je *Predpoklady CR Prešovského samosprávneho kraja s akcentom na mesto Svidník – Analýza potenciálu rozvoja CR v kontexte cezhraničnej spolupráce v Slovensko – Poľskom pohraničí.*

Analýza predpokladaného vývoja pozície na trhu a konkurencieschopnosti skúmaného územia. Pracovný tím katedry manažmentu kultúry a turizmu prijal ponuku Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku na spoluprácu.[1] Múzeum tak reagovalo na výzvu Prešovského samosprávneho kraja na predkladanie žiadostí o finančný príspevok pre mikroprojekty z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007-2013. Na výskume, ktorý som viedol, sa podieľali absolvent katedry Mgr. Roman Zima a dve študentky magisterského štúdia Bc. Miroslava Zumerová a Bc. Ľubica Hubcejová. Úlohou nášho tímu bolo vypracovanie analýzy súčasného stavu CR mesta Svidník a okolia, ktorá bude podkladom pre zhodnotenie nosných foriem CR mesta Svidník a jeho okolia, a ktorá zapadá do intencií projektu cezhraničnej spolupráce. Analýza sa osobitne venuje potenciálu Múzea ukrajinskej kultúry, ktoré je žiadateľom finančného príspevku. V dňoch 1. - 3. 6. 2009 sme realizovali terénny výskum v meste Svidník.

Svidník leží v severnej časti východného Slovenska, v Prešovskom kraji. Aj napriek výhodnej polohe na trase Poľsko - Slovensko - Maďarsko, CR tohto regiónu nie je dostatočne rozvinutý. Výrazne tu absentuje existencia sekundárnej ponuky, ktorá je dôležitou súčasťou rozvoja turizmu. Mesto má vďaka veľkému počtu kultúrnohistorických pamiatok a kvalite prírodného prostredia veľmi dobré predpoklady pre rozvoj aktívneho CR. Milovníci prírodných krás i záujemcovia o históriu a kultúrne pamiatky, nájdu okrem drevených chrámov východného obradu v regióne viacero národných kultúrnych pamiatok, napríklad Pamätník Československej armády na Dukle s areálom a cintorínom, Pamätník Sovietskej armády vo Svidníku. Niektoré murované gréckokatolícke chrámy a rímskokatolícke kostoly v okolitých obciach sú kultúrnymi pamiatkami a niektoré boli zapísané aj do svetového a kultúrneho dedičstva UNESCO (Ladomírová, Bodružaľ). Návštevníci si môžu

[1] Katedru manažmentu kultúry a turizmu o spoluprácu pri vypracovávaní projektu požiadal PhDr. Miroslav Sopoliga, DrSC., riaditeľ Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Materiálne zabezpečil výskum potrebný pre získavanie informácií.

pozrieť Vojenské múzeum vo Svidníku, ktoré je špecializovanou inštitúciou pre oblasť vojenskej histórie na východnom Slovensku. Expozíciu Vojenského múzea dotvára komplex prírodného múzea v Duklianskom priesmyku a v Údolí smrti.

Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku je špecializovaným múzeom s celoslovenskou pôsobnosťou, ktorého poslaním je dokumentovať základné etapy kultúrno-historického, politického a sociálneho vývoja Rusínov-Ukrajincov na území Slovenska v procese historického vývoja až do súčasnosti. Je najstarším národnostným múzeom na Slovensku, v ktorom sa postupne rozvíjala systematická zbierkotvorná, vedecko-výskumná, publikačná, metodicko-odborná a kultúrno-výchovná činnosť. Bohaté zbierkové fondy sa prezentujú prostredníctvom expozícií, výstav a rôznorodých podujatí pripravovaných najmä na pôde SMN-MUK - Národopisnej expozície v prírode.

Do danej problematiky nás po príchode uviedli riaditeľ Múzea ukrajinskej kultúry PhDr. Miroslav Sopoliga DrSC. a Ing. Makara. Poskytli nám potrebné interné materiály inštitúcie a vízie múzea o spolupráci s poľskou stranou. Konkrétne zámery kooperácie sú s Podkarpatským múzeom v meste Krosno, ktoré vo veľkej miere môže prispieť k rozvoju CR vo Svidníku aj v jeho okolí. Poľsko-slovenské prihraničné územie má všetky predpoklady k rozvoju a využitiu aktivít spojených s odpočinkom, turistikou, ekoturistikou a agroturistikou. Žiadatelia o finančný príspevok musia mať vo svojom projekte zakomponovaný cieľ ochrany prírodného a kultúrneho dedičstva. Vzhľadom na to, že múzeum je nielen kultúrnou, výskumnou, ale aj vzdelávacou inštitúciou, jeho kontakty s Podkarpatským múzeom v Krosne prispejú k posilneniu vzájomnej spolupráce a k vytvoreniu tematických sietí.[2] Zachovanie kultúrneho dedičstva regiónu múzeum podporuje prípravou spoločných projektov udržujúcich lokálnu identitu, napríklad vytváraním integrovaných kultúrnych a turistických produktov prihraničia a iniciovanie vzniku centier spolupráce a kultúrnej výmeny. Pri splnení tohto cieľa sa múzeum rozhodlo do projektu zahrnúť národopisnú expozíciu v prírode. Hmotná kultúra podáva návštevníkom komplexný obraz základných životných podmienok Rusínov-Ukrajincov na území Slovenska v predchádzajúcich časových etapách.

Významným aspektom projektu je zveľadenie múzea v prírode, respektíve dobudovanie plne funkčného vstupného areálu. V areáli by sa mala nachádzať komplexná infraštruktúra vrátane turistickej informačnej kancelárie (ďalej TIK). TIK by mala poskytovať informácie o možnostiach využitia voľného času v slovensko-poľskom prihraničí. Metodika pre zriadenie TIK je súčasťou návrhovej časti výstupného materiálu.

Základným predpokladom našej úspešnej práce bolo zistenie stavu primárnej a sekundárnej ponuky CR v meste a jeho okolí. Získané interné materiály múzea, informácie okresného úradu a Prešovského samosprávneho kraja poslúžili pri vypracovaní analýzy. Pri tvorbe výstupov sme uplatnili viacero prístupov. Využívali sme vymedzenia regionálneho a lokálneho potenciálu podľa metodiky Regionalizácie CR Slovenskej republiky, mapovanie primárnej a sekundárnej ponuky prof. M. Gúčika a opierali sme sa o teoretické východiská spolupráce v CR využívajúc odbornú literatúru.

Svidník v kontexte slovensko – poľského pohraničia. Význam zakladania kooperatívnych vzťahov pre ďalší rozvoj cestovného ruchu. Tvorba koncepčných dokumentov CR, medzi ktoré patrí aj riešený projekt, v tomto prípade prebieha ako súčasť všeobecných rozvojových koncepcií. Takéto koncepcie sú mnohokrát neadresné, príliš všeobecné a ich využitie v praxi je minimálne. Je potrebné, aby sa danou problematikou zaoberali odborníci a následne z nich vytvorili reálne aplikovateľný materiál. V rámci skúmaného regiónu by sa problematikou mali zaoberať odborníci na regionálny rozvoj a CR. Ich úlohou je sledovanie rozvojových trendov, možností regiónu a vytváranie koncepcií, v ktorých jasne aplikujú výsledky analýz a pozorovaní.

Pri voľbe a napĺňaní cieľov regionálneho rozvoja je dôležitá voľba priorít. Zvolené priority sa nadväzne musia premietnuť napríklad do jednotlivých projektov. „Každý cieľ projektu musí korešpondovať s definovanými prioritami, ktoré vyplývajú z analýzy prostredia alebo podľa záujmov dotknutých skupín. Ak je v obci, regióne prioritou rozvoj cestovného ruchu, každý pripravovaný projekt by mal prispievať na podporu tejto priority. Samospráva by teda mala podporiť projekty, ktorých ciele sú zamerané napr. na obnovu architektonických a kultúrnych pamiatok, rozvoj ubytovacej kapacity (penzióny, ubytovanie na súkromí), rozvoj služieb (stravovanie, zábava), organizáciu podujatí, atď.“[3]

Región by sa mal zaoberať aj tvorbou jednotnej regionálnej značky CR, ktorú by predstavoval komplexný produkt CR v regióne. Mal by vyvíjať aktivity zjednocujúce subjekty v CR a vytvárať možné projekty ich kooperácie a vzájomného využívania ponúk. Zmierňovali by tak sezónnosť a región by docielil celoročné využívanie služieb CR. Takáto činnosť predstavuje neobmedzené možnosti rozvíjať sa v rôznych smeroch a na rôznych úrovniach.

Prírodné prostredie, kultúrne dedičstvo, pozitívny obraz územia a turistická infraštruktúra poskytujú možnosti rozvoja celoročnej turistiky a rekreácie, čo je podporené aj početnými strediskami zimných športov, ktoré sa v tejto oblasti nachádzajú. Napriek tomu sú v regióne okrem oblastí a miest dobre pripravených pre turistiku a odpočinok, hlavne v západnej časti územia, i také, kde je turistická infraštruktúra rozvinutá slabo. Existujú tu miesta, kde sa vyskytuje veľký, no nevyužitý potenciál pre rozvoj turistiky. Nachádzajú sa najmä vo východnej časti územia, kde prírodné podmienky, vzácne architektonické objekty a iné turistické atrakcie nie sú celkom využívané. Na území poľsko-slovenského pohraničia sa nachádzajú početné kúpele, ktorých úroveň nie vždy zodpovedá štandardom EÚ. Medzinárodné kultúrne a športové podujatia tvoria

[2] Tematické siete predstavujú realizáciu obsahovo alebo časovo analogických alebo synchronizovaných podujatí, respektíve kooperáciu pri ich organizovaní, napríklad Dni remesiel.

[3] FILO – LIPIANSKA 2005: .23.

podstatný rozmer cezhraničnej spolupráce. Festivaly, súťaže, výstavy a folklórne podujatia prispievajú k nadväzovaniu priamych kontaktov medzi miestnymi obyvateľmi, komunitami a samosprávami i v cezhraničnom kontexte.

Dôležitým aspektom miestnej ekonomiky na oboch stranách hranice je turistika. Potenciálne je poľsko-slovenské prihraničné územie ideálne pre rozvoj cezhraničnej turistiky. Z výskumov vyplýva, že ročne prekračuje hranice 4 mil. Slovákov a viac ako 5 mil. Poliakov. Pre Poliakov je však Slovenská republika často iba tranzitnou krajinou cestou na juh Európy. Až 95% slovenských turistov prekračujúcich hranice zostáva v prihraničnej zóne, no v čase kratšom než 24 hodín. I keď slovenská strana je v porovnaní s poľskou lepšie vybavená turistickou infraštruktúrou, na poľskej strane je využívaná intenzívnejšie. Na jedno nocľažné miesto v roku 2003 na poľskej strane pripadalo 24 hostí a na slovenskej strane 21. Rozdiel sa prehĺbil v roku 2004, keď sa ukazovateľ počtu hostí v Poľsku zvýšil na 25 a na Slovensku klesol na 19. Z dlhodobej perspektívy patrí CR do sektoru vykazujúceho zisk na oboch stranách prihraničného regiónu.

Spoločným problémom turistických služieb je znižujúca sa efektivita a výkon turizmu (okrem NUTS III regiónu nowosadecki), najmä na slovenskej strane prihraničného regiónu. Od roku 2002 je bilancia turizmu charakterizovaná klesajúcim počtom turistov využívajúcich ubytovanie. Počet turistov, ktorí sa ubytujú najmenej na jednu noc výrazne narástol za posledné tri roky iba v subregiónoch nowosadecki a bielsko-bialski.

Ďalším vážnym dlhodobým problémom pre prihraničný región je nízka kvalita ponúkaných služieb. Vybudovaním turistickej infraštruktúry (zahŕňajúc miesta na prenocovanie) miera vyťaženosti izieb za posledné dva roky pomaly narastá iba v subregióne Nowosadecki. Porovnaním s priemerom EÚ je možno pozorovať veľmi malú mieru vyťaženosti izieb: na slovenskej strane je to v priemere 30% a na poľskej strane prihraničného regiónu maximálne 40% (v subregióne nowosadecki).[4] Nedostatočná úroveň využitia turistického potenciálu (hlavne v horských oblastiach) je na jednej strane daná teritoriálnou neprístupnosťou, nízkou kvalitou cezhraničnej infraštruktúry aj turistických služieb. Ďalším problémom ovplyvňujúcim a skresľujúcim štatistické údaje je aj nelegalizované poskytovanie ubytovania.

Spolupráca v slovensko–poľskom pohraničí. Teoretické východiská. Teoretické vymedzenie spolupráce v cestovnom ruchu je možné vnímať v rámci prípravy projektu cezhraničnej spolupráce v slovensko – poľskom pohraničí ako dôležité metodické východisko jej realizácie, a tiež zdroj cenných informácií o organizácii kooperačných vzťahov na jednotlivých úrovniach. Poslanie spolupráce v cestovnom ruchu je možné chápať ako spoločné úsilie pri rozvoji cestovného ruchu na Slovensku, ochotu spolupracovať, spájať sa, úzko spolupracovať s orgánmi samosprávy a verejnej správy aj s vládou SR na rozvoji cestovného ruchu v Slovenskej republike a jeho pozdvihnutie na úroveň verejného záujmu. Spoluprácu možno definovať ako *„akúkoľvek súčinnosť dvoch alebo viacerých subjektov zainteresovaných na rozvoji cestovného ruchu alebo na poskytovaní služieb účastníkom cestovného ruchu na dosiahnutie spoločného cieľa, ktorým je zväčša dosahovanie rentability činnosti daných subjektov prostredníctvom uspokojovania potrieb účastníkov cestovného ruchu.“*[5]

Podľa Konečnej sa spolupráca zakladá na dvoch podmienkach:[6]

- možnosť vzájomného pôsobenia,
- miera motivácie k spolupráci.

S ohľadom na charakteristiku a špecifiká trhu CR na Slovensku je potrebné naštartovať spoluprácu podnikateľov a inštitúcií, a to z viacerých dôvodov:

1. Účastník CR vníma svoj pobyt v cieľovom mieste komplexne. Tento súbor obsahuje všetky zážitky a skúsenosti vrátane spotrebovaných služieb. Svoj celkový dojem nedelí podľa rôznych jednotlivých spotrebovaných produktov, ale naopak, vytvára si ho na základe porovnania svojich očakávaní s poskytnutými službami v danom cieľovom mieste. Produkt jednotlivého zariadenia CR nemá rozhodujúci vplyv na výber cieľového miesta.

2. Schopnosť zlepšovať sa v realizácii produktu zo strany ponuky. Spoločný postup podnikov a inštitúcií CR pri vývoji produktu a jeho realizácii umožňuje zefektívniť využitie výrobných faktorov a vytvoriť systém riadenia danej destinácie. Uľahčuje tvorbu balíkov služieb a umožňuje uspokojovať dopyt podľa požiadaviek cieľovej skupiny účastníkov CR.

3. Podpora vzniku inštitúcií pre cestovný ruch, ktorých cieľom by malo byť zefektívnenie komunikácie medzi jednotlivými zainteresovanými rezortmi a príprava takých legislatívnych noriem, ktoré prispejú k zjednodušeniu budovania infraštruktúry pre CR.

Spolupráca patrí k prvkom rozšíreného marketingového mixu. Morrison rozširuje klasickú podobu tzv. „4P“ (place, price, promotion, product) o ďalšie 4P (people, packaging, programming, partnership). Posledné uvedené - partnership, hovorí o tom, že úspech v CR závisí na spolupráci dodávateľov a sprostredkovateľov, prepravcov a aj na spolupráci medzi rôznymi úrovňami verejnej správy.[7] Pri spolupráci a rozvoji CR zohráva významnú a osobitú úlohu aj miestne obyvateľstvo. Na tento subjekt sa zvyčajne kladie malý dôraz, no u obyvateľstva danej destinácie alebo regiónu CR je potrebné systematicky vytvárať kladný vzťah k CR a jeho účastníkom. Dôležité je pochopiť prínos a úžitok, ktorý plynie z CR a využiť možnosť pozitívneho ovplyvnenia jeho rozvoja.

Slovenský trh CR je rozdrobený na veľké množstvo malých nezávislých podnikov, ktoré sú zatiaľ pomerne málo ochotné navzájom spolupracovať. Zlepšenie spolupráce medzi podnikateľmi navzájom i medzi verejným a súkromným sektorom by malo byť podmienené intenzívnym využívaním kooperačných systémov, ako sú miestne a regionálne združenia CR, dobrovoľné profesijné združenia a pod. Takéto kooperačné systémy majú

[4] Program cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013.

[5] HUDÁKOVÁ 2000: 210.

[6] KONEČNÁ 2004: 35.

[7] FORET – FORETOVÁ 2001: 24.

podstatne väčšie šance na trhu ako samostatné jednotky. Angažovanosť verejného sektora sa musí prejaviť pri iniciovaní vzniku a zakladaní združení CR v mestách a regiónoch. Určujúci význam majú miestne združenia CR, ktoré sa môžu na princípe subsidiarity spájať do regionálnych združení s cieľom plnenia spoločných úloh. Tieto združenia majú význam pre vytváranie komplexných produktov CR v regiónoch a organizovanie fungujúceho trhu služieb. V niektorých prípadoch je však účasť verejného sektora, a to hlavne vo forme financovania, nevyhnutná (napríklad budovanie turistických chodníkov, cyklotrás, priestorového informačného systému, a pod.). „Tieto úlohy v súčasnosti z časti plnia turistické informačné kancelárie, ktorých zakladateľmi sú miestne samosprávne orgány. Sú ideálnym výsledkom spolupráce verejného a súkromného sektora. Nejednotná je však ich právna forma, zdroje financovania, náplň činnosti a podobne.“[8] Spolupráca v CR sa z priestorového hľadiska môže rozvíjať na viacerých úrovniach. Po zovšeobecnení sú v CR zastúpené štyri úrovne a to: miestna, regionálna, národná a nadnárodná. Kvôli praktickým potrebám je nutné rozšíriť ich na viaceré tak, aby zohľadňovali aj zapojené subjekty. Konečná uvádza nasledujúce možné úrovne spolupráce v CR:[9]

- miestna/lokálna spolupráca – je najnižšou formou spolupráce medzi subjektmi a inštitúciami v stredisku CR,
- spolupráca medzi partnerskými mestami – takáto spolupráca sa nezakladá na teritoriálnej blízkosti, ale inej spoločnej črte - spoločných záujmoch v rôznych oblastiach života,
- spolupráca na mikroregionálnej úrovni – výhoda takejto spolupráce spočíva v riešení problémov na území mikroregiónu, ktorý z hľadiska CR vytvára určitý celok,
- regionálna spolupráca – jedná sa o spoluprácu subjektov, ktoré sú priamo alebo nepriamo zainteresované na rozvoji CR v regióne,
- medziregionálna spolupráca – je to spolupráca viacerých regiónov v rámci jedného štátu, alebo aj dvoch či viacerých štátov,
- **cezhraničná spolupráca** – takáto spolupráca sa rozvíja v rámci prihraničných regiónov dvoch či viacerých susediacich štátov,
- **transnacionálna spolupráca** – vzniká medzi národnými, regionálnymi a miestnymi inštitúciami a úradmi so zámerom vyššej úrovne územnej integrácie naprieč zoskupeniami regiónov Európy.

Dve posledné formy spolupráce najviac súvisia s pripravovaným projektom. V rámci regionálnej úrovne je najrozvinutejšia forma spolupráce cezhraničná spolupráca, ktorá vzniká s cieľom integrovaného rozvoja prihraničných regiónov. Aby bola cezhraničná spolupráca efektívna, je potrebné inštitucionalizovať kooperáciu formou koordinačného centra. Výsledkami prvej etapy spolupráce samospráv v prihraničných regiónoch sa stali euroregióny. Na území Slovenska v súčasnosti pôsobí dvanásť euroregiónov. Euroregióny zastupujú národní zástupcovia, pričom na Slovensku ich predstavujú regionálne združenia, ktoré vznikli z iniciatívy samosprávnych orgánov. Medzi obcami je najvyužívanejšou formou spolupráce inštitucionalizovaná spolupráca s inými obcami alebo VÚC na základe zákona č. 453/2001 Z. z. o obecnom zriadení. Obce môžu spolupracovať na základe zmluvy uzavretej za účelom uskutočnenia konkrétnej úlohy alebo činnosti na základe zmluvy o zriadení združenia obcí, alebo môžu zriaďovať združenia obcí ako právnickú osobu. Združenia vznikajú na dobrovoľnej báze s cieľom riešenia spoločných problémov a rozvoja daného územia.[10] Mnohé takéto združenia obsahujú v názve slovo mikroregión, ktoré označuje ich príslušnosť ku geograficky vymedzenému územiu. Tieto združenia sa zaoberajú aj miestnym CR. Vznikajú napríklad pre potreby príprav projektov na čerpanie finančných podpôr z verejných zdrojov. Môžu mať aj formu záujmových združení právnických osôb, alebo občianskeho združenia. Tieto združenia majú vzhľadom na skúmanú problematiku na úrovni regiónu v kontexte spolupráce vo verejnom sektore najväčší význam.

Ako som už spomenul, vyššie uvedené jednotky, ktoré sa zaoberajú samotnou spoluprácou a problematikou rozvoja regiónov, vznikajú prevažne z iniciatívy samosprávnych orgánov(obce, VÚC). V praxi je často možné čeliť nevedomosti alebo neinformovanosti predstaviteľov samosprávnych orgánov o tom, čo spadá do ich pôsobnosti a možností, a preto je užitočné spomenúť ich kompetencie v cestovnom ruchu. V organizácii CR na Slovensku je viacero úrovní, ktoré disponujú určitými kompetenciami, ale ja spomeniem pre riešený projekt najdôležitejšie.

Medzi kompetencie obcí v CR patria:[11]

- tvorba plánov hospodárskeho a sociálneho rozvoja na území mesta a obce vrátane stratégií a koncepcií rozvoja cestovného ruchu,
- vypracovanie územných plánov,
- koordinácia subjektov v danom teritóriu pri poskytovaní služieb cestovného ruchu,
- tvorba vlastných finančných nástrojov na realizáciu aktivít v cestovnom ruchu,
- zriaďovanie pracovných komisií cestovného ruchu,
- zriaďovanie miestnych združení cestovného ruchu,
- zriaďovanie a prevádzkovanie turistických informačných kancelárií,
- budovanie infraštruktúry podporujúcej aktivity v cestovnom ruchu (cesty, vodovod, plynofikácia, kanalizácia, verejné sociálne zariadenie, atď.),
- zlaďovanie aktivít podnikateľských subjektov v rámci svojej pôsobnosti,
- budovanie a značkovanie turistických chodníkov, cyklotrás, bežeckých tratí, odpočívadiel, informačných a orientačných systémov,
- inštalácia a údržba informačných a propagačných systémov,
- sústreďovanie štatistických údajov o cestovnom ruchu v obci,
- vyberanie miestnych daní (daň za ubytovanie),

[8] PAULIČKOVÁ – PAULIČKOVÁ 2005: 280.
[9] KONEČNÁ 2004: 34-35.
[10] PALENČÍKOVÁ 2008: 30-31.
[11] ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2006.

- vytváranie podmienok na výchovu miestneho obyvateľstva k cestovnému ruchu ako prvku predstavujúcemu pozitívny vplyv na celkový vývoj obce,
- spolupráca s ústrednými orgánmi štátnej správy a s orgánmi samosprávneho kraja pri realizácii štátnej politiky cestovného ruchu,
- spolupráca s podnikateľskými subjektmi.

Prepojenie medzi miestnou, regionálnou a národnou úrovňou predstavujú VÚC. Pre prípravu podobných projektov sú práve VÚC najdôležitejším pilierom, ktorý, umožňuje ich realizáciu. Na Slovensku je v súčasnosti 8 samosprávnych krajov.

Medzi ich kompetencie v CR patria:[12]
- tvorba programov a plánov hospodárskeho a sociálneho rozvoja na území samosprávneho kraja vrátane stratégií a koncepcií rozvoja cestovného ruchu,
- vypracovanie územných plánov, realizácia programov regionálneho rozvoja a koordinácia subjektov v súvislosti s týmto rozvojom,
- podpora podnikania a spolupráce so subjektmi pôsobiacimi na území samosprávneho kraja,
- koordinácia rozvoja cestovného ruchu s cieľom všestranného rozvoja územia a uspokojovania potrieb jeho obyvateľov,
- rozvoj dopravnej infraštruktúry vo svojej pôsobnosti,
- tvorba vlastných finančných zdrojov na realizáciu aktivít v cestovnom ruchu,
- zriaďovanie pracovných komisií cestovného ruchu,
- zriaďovanie regionálnych združení cestovného ruchu,
- zriaďovanie a prevádzkovanie regionálnych turistických informačných kancelárií,
- kontrola realizácie investičných i neinvestičných projektov v regióne,
- zlaďovanie aktivít podnikateľských subjektov v rámci svojej pôsobnosti,
- inštalácia a údržba informačných a propagačných systémov, vytváranie informačných databáz cestovného ruchu v kraji,
- starostlivosť o výchovu obyvateľstva k podpore rozvoja cestovného ruchu v kraji,
- spolupráca s ústrednými orgánmi štátnej správy pri realizácii štátnej politiky cestovného ruchu na Slovensku,
- spolupráca s podnikateľskými subjektmi.

VÚC pôsobia ako dôležitý medzičlánok v spolupráci s miestnou samosprávou a štátnou správou. V rámci svojich kompetencií v spolupráci s obcami usmerňujú rozvoj CR v regiónoch a využívajú dostupné nástroje vyplývajúce z ich vzťahu k štátnej správe. VÚC sú taktiež sprostredkovateľom komunikácie medzi miestnou samosprávou a štátnou správou na realizáciu rozvojových aktivít miest a obcí. Viaceré z bodov kompetencií VÚC v CR podmieňujú spoluprácu s miestnou samosprávou na výkon jednotlivých aktivít a zosúladenie s realizáciou štátnej politiky CR, ktorá je určená spoluprácou s ústrednými orgánmi štátnej správy. Tieto poznatky, ktoré sú len malou časťou potrebných informácií pri vypracovávaní projektov cezhraničnej spolupráce, alebo akýchkoľvek iných projektov zameraných na rozvoj regiónov, uvádzam ako fragment z možnej komplexnej metodiky, ktorú je potrebné predostrieť riešiteľom projektov a koncepcií. Okrem iného je to aj vhodný študijný materiál pre študentov katedry. Niektorí participujú na tvorbe dokumentov, ktoré sú dedikované predstaviteľom samospráv a inštitúciám spracovávajúcim rozvojové projekty. Je dôležité prikláňať sa k tvorbe kvalitných a hlavne realizovateľných projektov aj v menej rozvinutých oblastiach, akou je aj okres Svidník a jeho okolie. Územie disponuje kvalitnou primárnou ponukou, a aby sa stalo plnohodnotným centrom CR, je potrebné pripraviť zázemie pre rozvoj sekundárnej ponuky, ktorá je neodmysliteľnou súčasťou ponuky CR, avšak v danom prípade absentuje. Treba podotknúť a uvedomiť si, že v súčasnej neľahkej ekonomickej situácii sa rozvojové aktivity musia preniesť do lokalít nedostatočne využívaných a sledovať tak svetové tendencie odstraňovania regionálnych disparít.

Záver. Rozvíjanie kooperatívnych vzťahov vo forme cezhraničnej spolupráce môže rozhodujúco ovplyvniť ďalší rozvoj zúčastnených regiónov. Predstavitelia inštitúcií cestovného ruchu aj samospráv už pochopili význam zakladania takýchto vzťahov, avšak je tu množstvo limitujúcich faktorov, ktoré im ju neumožňujú realizovať naplno. Svidník a jeho okolie patrí do Prešovského samosprávneho kraja a Šarišského regiónu, ktorý disponuje lokalitami s vyspelým cestovným ruchom (Prešov, Bardejov a pod.), ale taktiež tu existujú miesta, ktoré i napriek tomu, že majú bohatú primárnu ponuku CR, majú nedostatočne rozvinutú sekundárnu ponuku. Chýbajúca infraštruktúra, absencia kvalitných ubytovacích a stravovacích zariadení či slabá propagácia cieľového miesta prispieva k nedostatočnému využívaniu potenciálu pre cestovný ruch. Spomenuté fakty prinútili predstaviteľov inštitúcií pôsobiacich v cestovnom ruchu hľadať riešenia, ktoré im zabezpečia efektívny rozvoj a posilňovanie konkurencieschopnosti na trhu cestovného ruchu. V rámci cezhraničnej spolupráce chcú zúčastnení rozširovať svoju ponuku, skvalitňovať svoje služby, prilákať stále viac turistov a hlavne zabezpečiť ich opätovný návrat do regiónu. Vedia, že toto je cesta ako ovplyvniť ich podnikateľské úsilie, zabezpečiť rast tržieb a vlastný rozvoj. Toto je možné zabezpečiť len efektívnou spoluprácou, ktorá je podmienená znalosťou danej problematiky. Štúdia približuje aplikovanie kooperačných vzťahov na vymedzenom území, objasňuje problematiku organizácie spolupráce v CR a poskytuje metodologické východiská k pripravovanému materiálu *Predpoklady cestovného ruchu Prešovského kraja s akcentom na mesto Svidník*. Okrem teoretických východísk a spracovanej analýzy poskytuje aj návrhy na odstránenie limitujúcich /negatívnych faktorov v skúmanom regióne a je možné predpokladať, že keď sa prostredníctvom projektu budú realizovať, prispejú k ďalšiemu rozvoju regiónu.

Literatúra a pramene:

DRAHOVSKÝ, Ľ.: Rozvoj regiónov cestovného ruchu v Slovenskej republike: Záverečná správa projektu ZP 532-020, Bratislava 1993.

[12] Tamže.

FILO, P. – LIPIANSKA, J.: Projekty pre regionálny rozvoj. Bratislava 2005.
FORET, M. – FORETOVÁ, V.: Jak rozvíjet místni cestovní ruch. Praha 2001.
HUDÁKOVÁ, S.: Spolupráca na trhu a kooperačné systémy v cestovnom ruchu. In: Ekonomická revue cestovného ruchu, 34, 2001, č. 4, s. 207-215.
KONEČNÁ, A.: Regionálna spolupráca v cestovnom ruchu. Bratislava 2004.
NOVACKÁ, Ľ. - PLESNÍK, P.: Cestovný ruch v regiónoch a cezhraničná spolupráca. Bratislava 2000.
PALENČÍKOVÁ, Z.: Financovanie cestovného ruchu v Slovenskej republike. In: Cestovný ruch a kultúrne dedičstvo. Učebné texty k vybraným problémom. Nitra 2008, s. 23-47.
PAULIČKOVÁ, A. – PAULIČKOVÁ, R.: Spolupráca verejného a súkromného sektora na trhu cestovného ruchu v Slovenskej republike. In: Zborník z medzinárodnej konferencie New Members – New Challenges for the European Regional Development Policy. Nový Smokovec – Vysoké Tatry 27. – 30. 9. 2005. Nový Smokovec – Vysoké Tatry 2005, s. 280-281.
ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. 2007. Kompetencie v cestovnom ruchu. Uverejnené na internete: http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/56247271245 8212FC1257354004C2FEB/$FILE/prílo ha_1.doc (2009-07-04)

Kontakt:
Mgr. Michal Kurpaš
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: michal.kurpas@ukf.sk

Hudobné podujatia ako motivačný prvok pre účasť na kultúrnom cestovnom ruchu

Marcel Mudrák

Kľúčové slová:
kultúrny cestovný ruch, motivácia, hudobné podujatia, event marketing

Abstract:
Cultural tourism is most rapidly growing type of tourism. The WTO estimates that 40% of tourists are participants of cultural tourism. The partnership of culture and tourism is mutually beneficial. This partnership strengthens the attractiveness and competitiveness of regions and countries. But this synergy has to be created, developed and managed. Cultural events like festivals motivate people to visit the destinations and support the development of cultural tourism. Music is the only type of art which is based on the tone and it is . The events need to implement the strategy of event marketing to be fully successful and competitive.

Medzi prvky, ktoré vytvárajú atraktivitu a jedinečnosť cieľového miesta a motivujú účastníka cestovného ruchu k návšteve vybraných lokalít, patria prírodné a kultúrno-historické predpoklady. V súčasnej dobe je prioritou uchovávanie prírodných krás, pretože prírodný potenciál krajiny je často primárnou príčinou návštevnosti cieľových miest cestovného ruchu. Pre aktívny rozvoj cestovného ruchu sú však nemenej dôležitým faktorom antropogénne predpoklady, ktoré ovplyvňujú neopakovateľný ráz cieľových miest. Ak za základ posudzovania cestovného ruchu vezmeme motiváciu účastníkov, t. j. účel, pre ktorý cestujú a pobývajú prechodne na cudzom mieste, hovoríme o druhoch cestovného ruchu.[1] Pojem kultúrny cestovný ruch sa v tejto súvislosti stále viac dostáva do pozornosti odbornej verejnosti zaoberajúcej sa cestovným ruchom.

Kultúra vo všetkých jej formách je využívaná na zvýšenie atraktivity jednotlivých regiónov a cieľových miest cestovného ruchu, i keď sa jedná o lokality, ktoré sa tradične opierali o prírodné predpoklady. Jednotlivé destinácie sa snažia zvýšiť svoju relatívnu výhodu na trhu cestovného ruchu vytváraním kultúrnych podujatí a tým rozvíjať svoju nehmotnú kultúru.[2] Najúspešnejšie destinácie sú také, ktoré vytvárajú priaznivé podmienky pre existenciu partnerstva kultúry a cestovného ruchu.[3] Partnerstvo kultúry a cestovného ruchu je recipročne výhodné, keďže ich vzájomné fungovanie dokáže posilniť konkurencieschopnosť jednotlivých regiónov a krajín. Daný vzťah je však potrebné vytvoriť, rozvíjať a riadiť.[4] Kultúra na svetovom trhu cestovného ruchu vytvára priestor pre autenticitu a jedinečnosť jednotlivých destinácií, pretože väčšina miest sa pre účastníkov cestovného ruchu spája s určitými historickými udalosťami, známymi miestami, osobnosťami a pod. Pri priaznivom fungovaní vzťahu kultúra a cestovný ruch môže byť dané spojenie vysoko výkonným hnacím mechanizmom ekonomiky.[5]

Kultúrny cestovný ruch predstavuje rozličné spôsoby uspokojovania duchovných potrieb ľudí, ako vzdelávanie, poznávanie, zábava, rozptýlenie a pod. Daný druh cestovného ruchu má viacero foriem a stupňov intenzity. V praxi má podobu návštev múzeí, galérií, kultúrnych pamätihodností, archeologických nálezísk, hudobných, divadelných a filmových festivalov, výstav a spoločenských podujatí.[6]

Podľa výskumov uskutočnených Svetovou organizáciou cestovného ruchu WTO v roku 2007 až 40% účastníkov medzinárodného cestovného ruchu je účastníkmi kultúrneho cestovného ruchu. Podľa Europa Nostra viac ako 50% aktivít cestovného ruchu je motivovaných kultúrnym dedičstvom a predpokladá sa výrazný rozvoj kultúrneho cestovného ruchu v budúcnosti. Hoci sa jedná o medzinárodný prieskum, môžeme z neho vyvodiť, že zastúpenie kultúrneho cestovného ruchu tvorí

[1] GÚČIK 2001: 12.
[2] THE IMPACT OF CULTURE ON TOURISM 2009: 10.
[3] K problematike o kultúrnych podujatiach a inštitúciách v kúpeľnom meste pozri LENOVSKÝ 2009.
[4] Tamže, s. 31.
[5] Tamže, s. 11.
[6] GÚČIK 2001:14.

nezanedbateľnú časť z celkového podielu účasti na cestovnom ruchu aj na Slovensku. Pre účasť na cestovnom ruchu je kľúčovým prvkom motivácia.

Motivácia je psychický proces vytvárania motívov. Zahŕňa vonkajšiu ponuku a ciele aj vnútorné motívy. Pre motiváciu je rozhodujúci vnútorný impulz, ktorý utvárajú biologické alebo sociálne potreby. Jednou skupinou sociálnych potrieb je potreba poznávacia a estetická, ktorou chápeme škálu od elementárnej zvedavosti a túžby človeka poznať svet až po špecializované vedecké a umelecké záujmy.[7] Základnou pohnútkou rozhodovania človeka je impulz vychádzajúci zo štruktúry potrieb cestovného ruchu. Potreby vytvárajú záujmy, záľuby, sklony, ktoré ovplyvňujú rozhodovanie subjektu. Záujem sa vzťahuje k schopnostiam, citovému životu a pod. a vyjadruje pomerne stále zameranie človeka voči okoliu, napr. záujem o cestovanie a poznávanie, šport, hudbu a pod. Záľuba sa spája so snahou poznať istý predmet alebo činnosť. Na základe záujmov vznikajú sklony, t.j. snaha vykonávať istú činnosť.[8]

Tabuľka 1 **Motivácia v cestovnom ruchu**

Vnútorný impulz Potreby (záujmy, záľuby, sklony)	Vonkajší podnet Vlastná skúsenosť Odporúčanie známych Vplyv masmédií atď.
Motivačné rozhodnutia	
Úroveň ašpirácie	Zdroje uspokojenia potrieb
Účasť na cestovnom ruchu	

Zdroj: GÚČIK 2001: 21.

Nemalý podiel motivácie na účasti v cestovnom ruchu pre účastníkov majú kultúrne inštitúcie a kultúrne podujatia. Kultúrne podujatia sú takmer vždy spojené s hudbou, či už je hudba primárnym tematickým zameraním podujatia alebo je len sprievodnou aktivitou. Sprievodný hudobný program nikdy nechýba na divadelných predstaveniach, vernisážach, propagačných a politických podujatiach, rôznych prezentáciách a iných akciách.

„Hudba je jediný druh umenia, ktorého materiálom je tón, ktorý nie je obyčajným fyzikálnym zvukom, ale zvukový fenomén s upravenými charakteristickými a mimoriadnymi vlastnosťami. Je výsledkom tvorivej umeleckej činnosti, plánovanej a koncepčne logickej skladateľovej práce. Hudba svojou schopnosťou prihovárať sa človeku špecifickou formou jazyka vytvára jedinečný umelecký systém prenosu informácií racionálneho a emotívneho charakteru v podobe konkrétnej, špecifickej hudobnej formy. Obsahom hudby nie sú len asociatívne predstavy, ale interpretované emócie a citové zážitky, a preto v súhrne všetkých svojich druhov a žánrov je hudba schopná zobrazovať skutočnosť veľmi mnohostranne a nenapodobiteľne odzrkadľovať duchovný svet ľudí.“ [9]

Hudba ako jav sprevádza človeka takmer od jeho zrodu. Prechádza vývojom ako každé umenie, ktoré pretrvalo až do súčasnosti a je súčasťou kultúry ľudstva. Postupne vznikajú nové hudobné štýly, spôsoby hrania, nástroje. Európska kultúra je mimoriadne bohatá na rôzne typy nástrojov a hudobné formy, ktoré sa priamo zrodili alebo sa vyvíjali na tomto kontinente.

V dnešnej konzumnej spoločnosti, v dobe techniky a rýchleho životného tempa sa na hodnotu hudby často zabúda. Práve preto sú organizované rôzne kultúrne podujatia, ktorých prvoradým cieľom je atraktívna prezentácia hudobnej kultúry so zámerom opätovného získania pozornosti ľudí. V súčasnosti existuje množstvo kultúrnych akcií, ktorých najdôležitejším prvkom je hudba. Každoročne vznikajú nové podujatia, ktoré sa sústreďujú na rôzne hudobné smery.

Veľkej obľube sa tešia kultúrne podujatia zamerané najmä na súčasnú populárnu hudbu, ale svojich priaznivcov majú aj podujatia zamerané na hudbu ľudovú a klasickú. Niektoré hudobné podujatia majú za úlohu vrátiť popularitu dnes už menej obľúbeným hudobným žánrom, ktoré vznikli v dávnej minulosti, no stále ovplyvňujú ostatné hudobné smery a pre mnoho súčasných populárnych hudobných štýlov boli východiskom.

Hudobné podujatia sú významným motivačným prvkom, ktorý aktivizuje účastníkov cestovného ruchu a prispieva k jeho rozvoju.

Podľa výskumov špecializovaných periodík zameraných na cestovný ruch, medzi najvýznamnejšie a najnavštevovanejšie kultúrne podujatia zamerané na hudbu patria festivaly. Festivaly sú spoločenské slávnosti s naplánovaným programom, tradíciou a organizované pod záštitou rôznych kultúrnych organizácií.

Festivalové podujatia si dnes získavajú stále viac priaznivcov z rozličných dôvodov. Sú to predovšetkým zábavné podujatia, ktorých cieľom je vyvolať u účastníka maximálny emocionálny zážitok.[10] Hudobné festivaly sú vo veľkej obľube najmä medzi mladými ľuďmi, pretože sa jedná o viacdňové kultúrne podujatia, na ktorých je prezentovaná hudba rôznych žánrov aj iné formy umenia.

Veľké festivalové podujatia sú vzhľadom na masovú návštevnosť podporované generálnymi partnermi a sponzormi, ktorí ich propagujú pod svojim menom tak, že časť názvu festivalu tvorí názov firmy. Tieto spoločnosti preto nemajú záujem podporovať projekty, ktoré svojim zameraním nemajú široký komerčný úspech.

Hudba ako fenomén dokáže ovplyvňovať náladu ľudí, preto je využívaná na rozličných podujatiach ako sprievodný program na navodenie atmosféry. Vzhľadom na tento fakt je potrebné dôsledne pripraviť hudobný program podľa potreby a očakávaného cieľa. Optimálny typ hudby je potrebné zvoliť podľa druhu kultúrneho podujatia, segmentácie návštevníkov, priestoru v ktorom sa daná akcia koná a iných faktorov.

Možnosti využitia hudby v kultúrnom cestovnom ruchu sú široké a pri plánovaní a navrhovaní programu kultúrnych podujatí je potrebné zamerať sa na jej potenciál, pretože dokáže poskytnúť poslucháčom výnimočný

[7] ČÁP 1980: 68.
[8] GÚČIK 2001: 21.
[9] LABORECKÝ 2005: 87.
[10] ŠINDLER 2003: 37.

umelecký zážitok a maximalizovať výsledok kultúrneho podujatia.

Hudobné podujatia ako významný motivačný prvok majú potenciál prilákať do cieľového miesta množstvo návštevníkov, čím podporujú ekonomický rozvoj danej destinácie.

Vzorovým hudobným podujatím, ktoré má potenciál motivačného prvku pre účasť na kultúrnom cestovnom ruchu je tradičný nitriansky gitarový festival Cithara Aediculae. Od svojho vzniku v roku 1983 sa postupne vyformoval štatút podujatia z jednotlivých gitarových koncertov na pravidelný, tradičný, medzinárodný gitarový festival. Približne od piateho ročníka sa festival vyprofiloval na podujatie, na ktorom sa prezentujú najmä zahraniční umelci, pričom jeden až dva koncerty sú venované domácim majstrom. Od počiatku bol festival formovaný ako hudobné podujatie venované mladým. Vystupovali predovšetkým mladí gitaristi, čo ako dramaturgický postup využívajú organizátori dodnes. Prostredníctvom festivalu sa taktiež zrealizovalo množstvo vynikajúcich slovenských a zahraničných premiér klasických kompozícií pre gitaru.

Pomocou výskumných metód, ako analýza dopytu a ponuky, SWOT analýzy a prieskumu formou ankety bol hodnotený súčasný stav daného podujatia. Po vyhodnotení analýz boli navrhnuté konkrétne zmeny, ktorých cieľom je zníženie dopadu slabých stránok, zvýšenie konkurencieschopnosti a posilnenie pozície podujatia.

Ako vyplynulo z analýzy SWOT, organizátori festivalu Cithara Aediculae sa snažia o dosiahnutie konsenzu medzi hodnotami minulosti a požiadavkami moderných poslucháčov. Festival musí byť realizovaný v súlade s konvenciami typickými pre prednes klasickej hudby, ale zároveň je potrebné, aby výsledný produkt bol syntézou tradície a súčasných

Tabuľka 2 **SWOT analýza hudobného festivalu Cithara Aediculae**

Silné stránky	Slabé stránky	Príležitosti	Hrozby
Tradícia a stabilita Špičkoví interpreti Dramaturgia Cena vstupenky Jedinečnosť a neopakovateľnosť festivalu	Propagácia festivalu Regionálny charakter Nedostatok sprievodných podujatí Vysoké náklady na organizáciu festivalu	Atraktívna lokalita Internetová propagácia Dobrá povesť festivalu Spojenie festivalu s prehliadkou mesta	Nedostatok finančných prostriedkov na kultúrne podujatia Nezáujem verejnosti o kultúrne podujatia

Zdroj: vlastné spracovanie 2008.

trendov na trhu. Festival Cithara Aediculae tak vytvára kompaktný konkurencieschopný celok, pretože zameraním podujatia je prezentácia klasickej hudby dnešným poslucháčom. Súčasne musí uspieť v porovnaní s festivalmi prezentujúcimi populárnu hudbu, ktorá je obľúbená u prevažnej väčšiny obyvateľstva. Usporiadatelia sa snažia udržať si stálych návštevníkov a získavať nových priaznivcov, preto vytvárajú kvalitné umelecké obsadenie.

Závažným nedostatkom Festivalu Cithara Aediculae je absencia internetovej stránky a nedostatočné využívanie možností propagácie. Keďže festival klasickej hudby je svojim zameraním jedinečný, jeho výrazným deficitom je fakt, že nemá vytvorenú vlastnú internetovú stránku, ktorá by monitorovala podujatie a návštevníkom by sprostredkovávala informácie o programe, histórii a organizátoroch festivalu. Najvhodnejšou stratégiou, čoraz častejšie používanou pri organizácii kultúrnych podujatí, je tzv. event marketing.

„Vzájomná väzba medzi event marketingom a reklamou, s ktorou sa bežne stretávame v propagačných prostriedkoch je v porovnaní s ostatnými nástrojmi marketingového mixu veľmi úzka. Ide predovšetkým o významný multiplikačný a synergický efekt, ktorý toto spojenie v oblasti marketingovej komunikácie predstavuje. Bežná reklama spravidla plní oznamovaciu funkciu. Verejnosť zoznamuje s chystanou event marketingovou udalosťou. Čím bližšie zvolená cieľová skupina o evente vie, tým hojnejšia účasť sa dá predpokladať a tým sa úmerne zvyšuje naplnenie cieľov daného projektu.“[11]

„So stanovením hlavných cieľov event marketingu veľmi úzko súvisí aj identifikácia jednotlivých cieľových skupín. Aby bol dosiahnutý čo najvyšší komunikačný efekt, musí vstupná analýza definovať cieľovú audienciu. Čím detailnejšie dokážeme popísať cieľovú skupinu a hlbšie poznáme jej priania a potreby, tým cielenejšia a ľahšia bude voľba vhodnej emocionálnej roviny komunikácie pre priame oslovenie.“[12]

Cieľová skupina, ktorej je primárne určený festival Cithara Aediculae, sú mladí ľudia, najmä študenti vysokých škôl. Podľa údajov získaných z publikácií zaoberajúcich sa marketingom, medzi pravidelnými alebo občasnými užívateľmi internetu prevažujú muži a mladí ľudia od 18 do 34 rokov. Väčšina má stredoškolské vzdelanie s maturitou a vysokoškolské vzdelanie.[13] Spomínaný nedostatok internetovej propagácie má za následok nízku informovanosť a následne aj nedostatočný záujem o dané kultúrne podujatie.

Organizáciu podujatia je potrebné vykonávať v súlade event marketingom, pretože daná stratégia kombinuje poznatky z manažmentu a marketingu s cieľom čo najefektívnejšie dosiahnuť požadované ciele. Po zvýšení informovanosti o atraktivite tohto hudobného podujatia zriadením internetovej stránky a implikácii stratégie event marketingu je možné predpokladať nárast záujmu a počtu jeho návštevníkov, ktorí tak podporia rozvoj kultúrneho cestovného ruchu na Slovensku.

Literatúra a pramene:

BUREŠ, I.: Praktická škola marketingu. Úloha marketingu v podnikaní. Bratislava 1990.

CEJTHAMR, V. – DIDINA, J.: Manažment a organizační chování. Praha 2005.

[11] ŠINDLER 2003: 30.
[12] Tamže, s. 50.
[13] HORSKÁ 2007:72.

ČÁP, J.: Psychologie pro učitele. Praha 1980.
ČÍŽEK, B.: Hudební nástroje. Praha 2004.
GÚČIK, M.: Cestovný ruch pre obchodné a hotelové akadémie. Banská Bystrica. 2001.
HORÁKOVÁ, H.: Strategický marketing. Praha 2003.
HORSKÁ, E.: Medzinárodný marketing. Nitra 2007.
KASPAR, C.: Základy cestovného ruchu. Banská Bystrica 1995.
KOTLER, P. – TRIAS, F.: Inovativní marketing. Praha 2004.
KOTLER, P. – ARMSTRONG, G.: Marketing. Bratislava 1990
LABORECKÝ, J.: Hudobný terminologický slovník. Bratislava 2005.
LENOVSKÝ, L.: Kultúra kúpeľného mesta. Nitra 2009.
ORIEŠKA, J.: Služby cestovného ruchu. Banská Bystrica 1998.
ŠINDLER, P.: Event marketing. Praha 2003.
THE IMPACT OF CULTURE ON TOURISM, OECD 2009.http://books.google.sk/books?id=alIWBr3b0C&dq=he+Impact+of+Culture+on+Tourism&printsec=frontcover&source=bl&ots=OU3qV_jEpl&sig=0x7qdITOl80PbZhHqfVoveRaAxU&hl=sk&ei=BjVLSvKOOMvesgbEgbnDBQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3(27-05-09)
TREND TOP 2006: 24- NAJVÝZNAMNEJŠIE KULTÚRNE PODUJATIA V SR 2006.

Kontakt:
Mgr. Marcel Mudrák
KMKaT FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: marcel.mudrak@ukf.sk

K metodológii výskumu kultúrnych tradícií Slovákov v báčskej Pivnici

Jaroslav Čukan

Kľúčové slová:
minoritné spoločenstvo, akulturácia, etnicita, etnické parametre, terénny výskum

Abstract:
The department of culture and tourism management (Faculty of Arts in Nitra) as pegagogical and research department focuses on the research of Slovak minorities living in different ethnic backround. The contribution clarifies research and publication activities, relevant methodology aspects of present terrain research and preparation of ethnographic monography of the village Pivnica.

Výskum a štúdium spôsobu života a kultúrnych tradícií v prostredí minorít v inoetnickom obkľúčení potvrdzuje všeobecnú zákonitosť, že každé lokálne spoločenstvo predstavuje originálnu sociálnu a kultúrnu jednotku. Všade pôsobí popri jedinečnej polohe a komplexe geografických podmienok iný súbor vzťahov, okolností, súvislostí a takých determinujúcich faktorov, ktoré vplývajú na imanentný stav jazyka, kultúry, historického vedomia, psychologických charakteristík a identít obyvateľov. Vedeckovýskumná práca v takomto prostredí je lákavá, lebo najrôznejšie parametre v zmysle spoločného aj diferenciačného sú signifikantnejšie a výraznejšie ako v etnicky homogénnom prostredí. Okrem početnosti príslušníkov menšiny, ekonomických, politických a kultúrnych daností, zvýrazňuje kontúry rovnakosti a inakosti etnicita v najširšom význame – tvorí vzťahové súvislosti:

- s inými minoritnými spoločenstvami v podobnom postavení,
- s obklopujúcim etnickým makroprostredím, jeho legislatívou, administratívnym i politickým usporiadaním,
- s etnickými jednotkami rôznych úrovní v rámci vlastného etnického spoločenstva (enklávy, diaspory, materský národ) vrátane priestorovej vzdialenosti od iných minoritných lokálnych spoločenstiev s totožnými etnickými parametrami.

Podobnú rolu – podstatne odlišnú od situácie v homogénnom etnickom prostredí - plní aj náboženstvo a stav religiozity. V podmienkach Dolnej zeme, kde predovšetkým smeruje náš záujem, sa konfesionalita spravidla najvýraznejšie podieľa na existujúcich (etno)kultúrnych paradigmách, rozdielnych kultúrnych vzoroch a konfiguráciách, patrí k najdôležitejším faktorom priebehu akulturácie, stavu etnickej asimilácie a etnickej/skupinovej identity. Podstatnými okolnosťami nie sú len odlišné konfesionálne charakteristiky majoritného a minoritného etnokultúrneho prostredia, aktivity, respektíve roly inštitútov a inštitúcií súvisiacich s konfesionalitou, ale tiež heterogénna náboženská štruktúra v rámci konkrétnej minoritnej skupiny. Treba tiež pripomenúť, že najrôznejšie okolnosti konfesionality nepôsobia na etnicitu priamočiaro - priebeh asimilácie môžu spomaľovať, ale tiež urýchľovať.

Spomenuté aj mnohé ďalšie súvislosti a determinanty existencie minoritných spoločenstiev v obkľúčení príslušníkov s rozdielnymi etnickými parametrami ovplyvňujú výber výskumných lokalít, ciele výskumu a štúdia materiálov, štruktúru aj obsah publikácií. Vedecko-pedagogické zameranie univerzitného pracoviska s malým počtom pracovníkov a ich špecifickou odbornou profiláciou, závislou od aktuálneho študijného programu, neumožňuje v našej súčasnej situácii dlhodobejšiu systematickú vedeckovýskumnú činnosť, aká je samozrejmosťou vo vedeckom ústave. Podmienky na FF UKF v Nitre dovoľujú realizovať niekoľko krátkodobých terénnych výskumov v priebehu kalendárneho roka. Sú cielené k obohateniu doterajšieho skúsenostného komplexu každého z členov riešiteľského kolektívu a znamenajú sebarealizáciu prostredníctvom odovzdanej kapitoly do knižnej publikácie.

Výber lokalít a publikačné aktivity smerujú v prvom rade do takého minoritného prostredia, ktoré doteraz nemá vlastnú knižnú monografiu. V porovnaní s predchádzajúcimi výsledkami v podobnom prostredí možno vždy dedukovať, oprávnene očakávať potvrdenie

už známych zovšeobecnení, respektíve všeobecne rozšírených javov, no objaviť tiež nové kultúrne kontexty v najširšom zmysle a obohatiť doteraz známe poznatky z etnickej problematiky. Našou snahou je ponúknuť kolektívnemu vedomiu lokálneho spoločenstva impulz k revitalizácii vlastného historického vedomia, kultúrneho bohatstva a etnickej príslušnosti.

Erdevík v Srieme predstavoval poľnohospodársku dedinu so srbským, nemeckým, maďarským aj slovenským obyvateľstvom, pravoslávnymi, katolíkmi aj evanjelikmi i príslušníkmi ďalších náboženských spoločenstiev. Borumlak a Varzaľ reprezentovali slovenské katolícke osídlenie v rumunskom pravoslávnom makroprostredí, horskú neroľnícku kultúru. Butín ponúkol zaujímavú kombináciu slovenského evanjelického obyvateľstva v úrodnom Banáte a presídlencov katolíckeho vierovyznania z hornatého Bihoru.

Pivnica je dedina so slovenskou evanjelickou väčšinovou zložkou, srbskou pravoslávnou menšinou a do druhej svetovej vojny tu žilo aj nemecké obyvateľstvo. Pivničania majú už tradične čulé rozmanité kontakty so širokým slovenským okolím vo Vojvodine aj Slavónii vďaka vysokému počtu obyvateľov a rozsiahlemu príbuzenstvu, spôsobu kolonizácie, ekonomickej prosperite, bohatému spolkovému životu, aktívnej role kňazov a evanjelickej cirkvi. Vzhľadom na konkrétnu situáciu sme sa rozhodli obohatiť zaužívané tematické zameranie výskumov a rozšíriť tiež pracovný kolektív. Monografia o Pivnici ani zďaleka neobsiahne všetky oblasti tradičnej kultúry, ale napriek tomu sa v rôznych kontextoch objavia. Našou snahou je identifikovať relevantné faktory aj rôzne súvislosti formovania kultúry a vytvoriť čo najpresvedčivejší obraz o kultúrnych tradíciách lokálneho spoločenstva so špecifickou etnickou štruktúrou v procese zmien. Predmetom nášho záujmu bude stručný historický vývoj od obdobia kolonizácie po súčasnosť, emigrácia do zámoria a následné kontakty na úrovni príbuzenstva aj inštitúcií, ekonomické, príbuzenské, kultúrne a rôzne iné medzilokálne kontakty obyvateľov Pivnice s akcentom na slovenské minority v geopolitickom priestore republík Srbsko a Chorvátsko. Etnické, konfesionálne, spolkové, ekonomické, lokálne a iné väzby sa premietajú vo vedomí obyvateľov ako zvláštny vnútorný pocit skupinovej príslušnosti, ktorá je významnou charakteristikou členov dedinského spoločenstva. Prostredníctvom poznania iných dochádza k sebareflexii, možnosti porovnávania a schopnosti objavenia inakosti vlastnej skupiny a skupinovej identity. Problematike identít bude venovaný osobitný priestor podobne ako miestnym inštitúciám, inštitútom a ich rolám v zachovávaní vedomia lokálnej, etnickej a kultúrnej príslušnosti. Pre Pivnicu bola v medzivojnovom období charakteristická sebestačnosť v poskytovaní služieb prevažujúcim roľníkom aj iným miestnym socioprofesijným subjednotkám. Problematika profesijnej štruktúry a najrôznejších vzťahov roľníckej a neroľníckej kultúry bude spracovaná samostatne ako špecifický problém. Historicko-kultúrno-geografická analýza nie je len dôkazom interdisciplinárneho prístupu, ale v rámci nej vystúpi do popredia veľa kontextov v zmysle potvrdenia etnografických záverov a zovšeobecnení. Túto stať možno zároveň chápať aj ako príspevok ku kultúrnej ekológii. Štúdium a porovnávanie publikovaných aj nepublikovaných prameňov, starých máp, matrík, zápisníc, spolkových kroník, korešpondencie a fotografických materiálov patrí spolu s neštandardizovaným rozhovorom k najčastejším spôsobom zhromažďovania potrebných údajov. Metodicky rozdielny charakter má výskum piesňového repertoáru, príprava zborníka a folkloristická analýza tradičných hudobných prejavov a spevných príležitostí.

Terénne výskumy vrátane dopravy, materiálneho a technického zabezpečenia sme si vo všetkých doterajších prípadoch financovali sami. Na tlač publikácie o Erdevíku a monografie Borumlak – Varzaľ prispel Generálny sekretariát pre zahraničných Slovákov Úradu vlády SR. Veríme, že sa z rovnakého zdroja podarí získať prostriedky aj Pivničanom.

Kontakt:
Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, Csc.
KMKaT, FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: jcukan@ukf.sk

Neroľnícke zamestnania ako kultúrny fenomén horských oblastí Slovenska[1]

Ivana Šusteková

Kľúčové slová:
neroľnícke zamestnania, kultúra horských oblastí Slovenska, vplyv na rodinný a spoločenský život

Abstract:

Non-farming occupations represent a significant phenomenon of culture in the mountainous areas of Slovakia, which pertains to the culture of the Carpathian Arch. These had an impact on family and social life, induced changes in technology and material culture as well as differences in the way of life, value orientations and world opinion of farming and non-farming population in the mountainous areas of Slovakia. The objective of this article is to present non-farming occupations as a cultural phenomenon of these areas, individual regions and sub-regions, and to point out their basic classification, conditions of origin, territorial extension and their economic, social and cultural significance until the first half of the 20th century. The article is also aimed at the factors influencing the origin, existence and evolution of non-farming occupations in the mountainous areas of Slovakia with an emphasis on natural conditions which influenced the development of certain production activities

[1] Odznelo 29. 4. 2009 ako habilitačná prednáška v odbore 3. 1. 3 etnológia.

as specialized basic branches or possibly as complementary occupations.

Neroľnícke zamestnania predstavujú významný fenomén kultúry horských oblastí Slovenska, ktorá patrí ku kultúre karpatského oblúka. Toto územie tvoria viaceré kultúrne regióny a subregióny (oblasť Myjavských kopaníc, horné Ponitrie, stredné Považie, Kysuce, Orava, Turiec, Liptov, Spiš, Šariš, horný Zemplín, časť Gemera, Podpoľanie a Horehronie), so všeobecnými (spoločnými), ale aj špecifickými kultúrnymi črtami, ktoré sú výsledkom vplyvu viacerých činiteľov, predovšetkým prírodných pomerov, ale aj administratívno-správneho členenia, etnických, konfesionálnych a iných faktorov. Medzi ne možno zaradiť aj neroľnícke zamestnania, ktoré sú nielen výslednicou pôsobenia týchto faktorov, ale zároveň činiteľom ovplyvňujúcim kultúru a spôsob života obyvateľov horských oblastí Slovenska. Ich výskyt je príznačný pre tieto oblasti ako celok i pre jednotlivé regióny a subregióny zvlášť.

Cieľom príspevku je predstaviť neroľnícke zamestnania ako kultúrny fenomén horských oblastí Slovenska, poukázať na ich základnú klasifikáciu, podmienky vzniku, územné rozšírenie a na ich hospodársko-sociálny a kultúrny význam do polovice 20. storočia.

Zamestnanie obyvateľstva, podobne ako ľudová architektúra, strava, odev a iné prejavy materiálno-technologickej kultúry, je úzko späté s prírodným prostredím a uspokojovaním základných ľudských potrieb. Ešte v 1. polovici 20. storočia bolo hlavným (základným) zamestnaním na Slovensku poľnohospodárstvo. Nízka rentabilita poľnohospodárskej malovýroby však v horských oblastiach neumožňovala všetkým členom roľníckych usadlostí vyžiť z výnosu malého a rozdrobeného hospodárstva, preto sa utiekali k neroľníckym zamestnaniam. Tie mohli mať charakter hlavného, resp. vedľajšieho peňažného či materiálneho príjmu. Na základe toho možno vykonávateľov neroľníckych zamestnaní rozdeliť na tých, ktorí

1. venovali sa poľnohospodárstvu na svojom majetku ako dominantnému zdroju obživy, ale pravidelne alebo príležitostne si zlepšovali svoju ekonomickú situáciu mimo vlastného hospodárstva (t.j. neroľnícke zamestnanie malo charakter doplnkového zamestnania);

2. mali rozhodujúce zamestnanie alebo dôležitý zdroj príjmov a obživy mimo sféry poľnohospodárskej produkcie na svojom gazdovstve, no spravidla sa z rôznych dôvodov nevzdali ani práce na majetku, ktorého základ tvorila pôda (t.j. neroľnícke zamestnanie malo charakter hlavného zamestnania) (ČUKAN 2001 : 13 a n.).

Iným kritériom pri klasifikácii neroľníckych zamestnaní môže byť ich pravidelnosť a opakovateľnosť v istom časovom období. Na základe toho možno rozlíšiť:[2]

1. *stále* zamestnania, vykonávané obvykle po celý rok a majúce charakter hlavného zamestnania (napr. remeselníci a iní živnostníci, baníci, priemyselní robotníci);

2. *sezónne* zamestnania, vykonávané pravidelne iba v určitom ročnom období – v sezóne (napr. drevorubačstvo – stredné Považie, Kysuce, Orava, Turiec, Liptov, Pohronie a oblasť Slovenského Rudohoria, severný Šariš a horný Zemplín; pltníctvo; uhliarstvo; povozníctvo – *furmanstvo* či migrácie liptovských baníkov do uhoľných baní v Šalgotarjáne);

3. *obchôdzkové*, resp. *vandrovné* zamestnania, sčasti vykonávané iba v určitom ročnom období, sčasti však nezávisle po celý rok, a to pešo alebo povozom (napr. drotárstvo (Kysuce, stredné Považie, niekoľko obcí na Spiši – napr. Kamienka, Jarabiná, Haligovce, Veľký Lipník); podomový obchod s galantériou; podomový obchod s čipkami a výšivkami – *čipkárstvo* (najmä Pohronie – Horná a Dolná Lehota, Medzibrod, Ondrej a pod.); plátenníctvo (najmä Spiš, Orava, Šariš); *handrárstvo* (podomové zbieranie textilných, neskôr aj iných surovín (peria, kožiek, železa, papiera) a ich vymieňanie za drobný galantérny tovar – horné Ponitrie – napr. Horný a Dolný Kamenec, Veľká Lehôtka); podomový obchod s ľudovými liečivami – *olejkárstvo* (Turiec, menej Považie, Orava, Liptov a Spiš); so šafranom a neskôr s rôznymi tovarmi dennej potreby – *šafraníctvo* (najmä horné Ponitrie – Bojnice a Vestenická dolina); s potravinami – *hruškárstvo*, *slivkárstvo* (t.j. predaj všetkých druhov ovocia, najmä čerstvého – Uhrovská dolina, horné Ponitrie – Horné a Dolné Vestenice, v oblasti Krupiny a v Gemeri (okolie Štítnika a Slánska dolina)), priekupníctvo s maslom, hydinou, vajíčkami a pod., ale aj *sklenkárstvo* (podomový obchod s dutým sklom), sklenárstvo – *oknárstvo* (podomový predaj skla a zasklievanie okien), brdárstvo a *voštinárstvo* (západný Gemer – Drienčany, Budikovany, Hostišovce a i.), *miškárstvo*, brusičstvo a dáždnikárstvo, prípadne harmonikárstvo a púťové speváctvo).

4. *výrobné* zamestnania charakteru domáckej výroby, vykonávané najčastejšie v zimnom období, keď poľnohospodárstvo viazalo najmenej pracovných síl. Produkty, pôvodne určené pre vlastnú potrebu, neskôr slúžili na výmenu v rámci dediny, prípadne na trhový predaj. Od 18. storočia až do 1. polovice 20. storočia domácka výroba pokrývala najmä tie odvetvia, na ktoré sa neorientovala remeselná, manufaktúrna a neskôr aj priemyselná výroba, napr. produkcia poľnohospodárskeho náradia a kuchynského náčinia z dreva (vareškárstvo), šindliarstvo, košikárstvo, metlárstvo (Horná Cirocha), papučiarstvo (okolie Trenčína, Čičmany, Zliechov, Gemer, Pohronie, Liptov, Spiš a Šariš), tkáčstvo či výšivkárstvo (výroba výšiviek na predaj – napr. okolie Zvolena, Detvy, časť Novohradu, okolie Nového Mesta nad Váhom).

Už z tohto stručného výpočtu vyplýva, že ide o zamestnania rôznorodé, odlišného charakteru. Navzájom ich spájal predovšetkým spôsob hľadania obživy mimo poľno-hospodárstva, a to nielen v rámci Slovenska a jestvujúceho štátu (Rakúsko-Uhorsko a I. ČSR), ale aj za hranicami.

V súvislosti so sledovanou problematikou sa možno zmieniť aj o niektorých autoroch, ktorí sa zaoberali neroľníckymi zamestnaniami, ich históriou, vplyvom na tradičnú kultúru horských oblastí Slovenska, resp.

[2] Pozri tiež PRANDA 1965 : 435 a n.

vzájomnými vzťahmi medzi vidieckou roľníckou societou a predstaviteľmi neroľníckych zamestnaní. Ani jednu socioprofesijnú skupinu obyvateľstva totiž nemožno skúmať (a dôsledne pochopiť) izolovane, bez reflektovania vzájomných kontaktov a odhalenia spoločného a odlišného (v kultúre, spôsobe života, sviatkovaní a pod.). Treba si tiež uvedomiť, že žiadne lokálne spoločenstvo nebolo sociálne homogénne a profesijne jednotné (výlučne roľníci, resp. výlučne remeselníci, drotári atď.).

Vysokú hodnotu pre poznanie východiskových a základných tendencií vývoja pracovných migrácií majú štúdie A. Prandu o vandrovných zamestnaniach (1989) a príčinách vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach (1965, 1966). Okrem toho sa venoval aj problematike dvojitého zamestnania – tzv. kovoroľníctva, ktorá rezonovala v slovenskej etnológii najmä v 60. a 70. rokoch 20. storočia. Zo starších autorov sa možno zmieniť aj o V. Lattovi, ktorý sa zaoberal technológiou výroby dreveného uhlia, životom a kultúrou uhliarov v Hámroch pri Snine (1958), kým históriu a život sklárov v okolí Bardejova skúmal J. Kantár (1962, 1963). Košikárstvo v Bardejove a okolí a spišské drotárstvo predstavujú práce J. Komu (1954 a 1961), oravským (presnejšie hornooravským) plátenníctvom sa zaoberal A. Polonec (1955), kým sklárstvo a oknárstvo na Muránskej Zdychave (1968) a dejiny furmanstva v Gemeri (1973) približujú články J. Galla. Spomenúť možno aj príspevok J. Hanušina, venovaný varechárstvu v Selci (1955), resp. P. Horvátha o dejinách pohronského čipkárstva (1958), oravského plátenníctva a súkenníctva (1968). Problematiku kameneckých handrárov riešila V. Tóthová (1966), ktorá sa venovala vzniku handrárstva na Hornej Nitre a podomovému obchodu s ním spojenému. Zaoberala sa aj životom a aktivitami oknárov a sklenárov v severnej oblasti horného Ponitria (1968). Zabúdať nemožno ani na dielo J. Hrozienčika Turčianski olejkári a šafraníci (1981), ktoré sleduje vznik, vývoj i postupný zánik turčianskeho olejkárstva a šafraníctva a publikácie M. Prasličkovej Brdárstvo a voštinárstvo v západnom Gemeri (1979), M. A. Husku Liptovskí murári (1968) a Slovenskí pltníci (1972) či K. Guleju Svet drotárov (1992). Problematiku sezónnych zamestnaní na Liptove, s akcentom na murárstvo a život budapeštianskych murárov, ich kultúrne a spoločenské aktivity, riešil E. Kufčák (1979). Na skutočnosť, že roľnícku kultúru nemožno pochopiť bez štúdia neroľníckych zamestnaní a dôkladnejšieho poznania zložitých ekonomických a kultúrno-spoločenských vzťahov s príslušníkmi iných skupín a vrstiev obyvateľstva, upozornil J. Čukan (napr. 1980, 1982, 1989, 2001). Na mlynárstvo a v súvislosti s ním na status remeselníka (mlynára) v agrárnom prostredí, spoločenskú prestíž, vzťahy s vidieckym obyvateľstvom a význam pre jeho zásobovanie múkou poukázal L. Mlynka (napr. 1999, 2004). Okrem týchto autorov by bolo možné zmieniť sa aj o ďalších (napr. A. Špiesz, A. Pavlík, G. Povala, Ľ. Prikryl, E. Prandová, Ľ. Falťanová, M. Kaľavský), ktorých diela charakterizuje náročné historicko-etnografické, ale aj geograficko-demografické interdisciplinárne úsilie.

Vznik, existenciu a vývoj neroľníckych zamestnaní v sledovaných oblastiach ovplyvnili viaceré faktory. Okrem historických (napr. kolonizácia na nemeckom práve, osvietenské reformy Márie Terézie a Jozefa II., zrušenie nevoľníctva v roku 1785, zrušenie poddanstva v roku 1848, zrušenie cechov v roku 1872, rozpad Rakúsko-Uhorska a vznik Československa v roku 1918, februárový prevrat 1948 a následná kolektivizácia poľnohospodárstva, socializácia živností a industrializácia Slovenska) a ekonomicko-sociálnych faktorov možno spomenúť prírodné pomery, ktoré podmienili rozvoj niektorých výrobných činností ako špecializovaných základných odvetví (napr. remeselná výroba, hutníctvo, sklárstvo), resp. ako doplnkových zamestnaní. Napr. lesy a splavné rieky podmienili vznik pltníctva na Liptove, Orave, Kysuciach, na strednom Považí, na Pohroní, ale aj na Spiši na riekach Poprad a Dunajec; dostatok vhodných drevín zasa vznik podomového obchodu s dreveným riadom a náradím (napr. oblasť myjavských kopaníc; okolie Trenčína a Bytče; Orava – Oravská Lesná, Žaškov, Zázrivá; Liptov – Liptovská Teplička; Torysky na Spiši; Zborov v Šariši; Gemer – Kokava nad Rimavicou, Rejdová a i.). Na výrobu sklárskych hút nadviazalo *sklenkárstvo* a *oknárstvo* (Liptov – Huty, Malé a Veľké Borové; Orava – Zuberec, Dlhá nad Oravou, Habovka; stredné Považie – Čičmany, Mojtín, Zliechov; Horné Ponitrie – Valaská Belá, Čavoj, Temeš; Gemer – Muránska Huta, Gápel; Spiš – Litmanová, Kamienka; Šariš – Bardejov a okolie).[3]

Bohatstvo rúd, kameňa, hliny a iných surovín vytváralo vhodné podmienky pre rozvoj remesiel už od čias Veľkej Moravy, no najmä od 13. storočia v súvislosti so stabilizáciou hospodárskeho a spoločenského života miest (najmä v stredoslovenskej banskej oblasti a na Spiši). Na vidiek remeselná výroba prenikala od 17. – 18. storočia (KAĽAVSKÝ 1990 : 23), pričom sa prispôsobovala potrebám vidieckeho obyvateľstva, jeho dopytu a vkusu. Svoje zastúpenie tu malo najmä kováčstvo a kolárstvo, obuvníctvo a čižmárstvo, krajčírstvo, mlynárstvo, mäsiarstvo, ale aj garbiarstvo (napr. Gemer, Spiš, Rajec, Brezová pod Bradlom, Ratková, Liptovský Mikuláš, Brezno), hrnčiarstvo (napr. Ľubietová, Trstená, Bardejov) a iné. Remeslo pritom možno charakterizovať ako špecializovanú nepoľnohospodársku malovýrobu založenú na ručnej práci výrobcu vlastnými nástrojmi (EĽKS 2 1995 : 112). Na dedinách sa mu však okrem vyučených remeselníckych majstrov venovali aj nekvalifikovaní remeselnícki fušeri – náturisti.

Vo vzťahu k naznačenému možno konštatovať, že jednotlivé druhy neroľníckych zamestnaní mohli vznikať a rozvíjať sa iba dovtedy, kým trvali a pôsobili pôvodné prírodné danosti (napr. kým sa nevyčerpali potrebné suroviny) a kým sa nenarušili a nezmenili príslušné ekonomicko-sociálne faktory (znížením alebo odčerpaním voľných pracovných síl, socializáciou živností, zákazom podomového obchodu, ale napr. aj vybudovaním Košicko-bohumínskej železnice v rokoch 1869 – 1872, ktorá sa stala vážnym konkurentom pltníkom a povozníkom, zároveň však umožnila vznik novej socioprofesijnej skupiny obyvateľstva – železničiarov, ktorí v niektorých obciach získali takú početnú prevahu, že tieto obce boli

[3] Pozri tiež PRANDA 1989 : 59 – 78.

susednými dedinami považované za „železničiarske“ (napr. Skalité pri Čadci)). Zároveň sa ukazuje, že niektoré neroľnícke zamestnania, ktoré pôvodne mali iba charakter doplnkových zamestnaní, sa časom stali hlavným zamestnaním (napr. liptovské murárstvo) a naopak (napr. dúbravskí baníci (Liptov) po zatvorení antimónových baní zúročili svoje skúsenosti ako robotníci pri razení železničných tunelov na Strečne, od Hornej Štubne po Banskú Bystricu, na Myjave, ale aj pri výstavbe ciest, mostov, resp. odchádzali za baníckou prácou do Šalgotarjánu, Tatabáne či Handlovej, a to už od konca 19. storočia).

Neroľnícke zamestnania ako celok sa vyznačovali značnou mierou špecifickosti, pretože do pomerne jednotného charakteru tradičného spôsobu života obyvateľov horských oblastí Slovenska vnášali mnohé miestne a oblastné odlišnosti, čím v štruktúre tradičnej kultúry vytvárali nové typy a varianty, v mnohých atribútoch príznačné iba pre oblasť rozšírenia príslušného zamestnania v určitom čase a priestore. Ich hlavným zámerom, zmyslom a cieľom bolo zabezpečiť rodine obživu, ktorú na primeranej úrovni neposkytovala rozdrobená a neraz zaostalými technikami a technológiami obhospodarovaná poľnohospodárska pôda (PRANDA 1989 : 72). Napr. baníctvo, hutníctvo a železiarstvo v stredoslovenskej banskej oblasti, ale aj na Horehroní, v Gemeri, na Spiši či v hornom Liptove malo pre tunajšie obyvateľstvo mimoriadny ekonomický význam, a to nielen pre baníkov, hutníkov, robotníkov pri úprave rúd a pod. Pri pomocných prácach nachádzali obživu aj ďalšie skupiny obyvateľstva, ako drevorubači (rúbali drevo potrebné na banské podpery a na výrobu tepelnej energie na spracovanie rúd), uhliari (výroba a predaj dreveného uhlia sa v železiarskych oblastiach na Slovensku udržala až do 20. storočia – napr. Horehronie – Čierny Balog, Heľpa, Pohorelá; Gemer – Hnúšťa, Tisovec; Šariš – Hanušovce; Zemplín – Stropkov), povozníci, menej pltníci, ktorí zabezpečovali dopravu dreva pre potreby banských a hutníckych podnikov, potravín, ale aj export rúd, spracovaných kovov a jednotlivých výrobkov. Osobitnú zmienku si zasluhuje zapájanie obyvateľstva žijúceho na okolí banských revírov do rozličných stavebných prác, najmä pri výstavbe ciest, výrobných objektov, ale i náročných vodných stavieb, neskôr tiež baníckych či robotníckych kolónií (napr. na Horehroní už od polovice 19. storočia – Pohorelská Maša, Zlatné a Červená Skala). Na spracúvanie kovov tu vznikali aj početné remeslá (napr. kováčstvo, medikováčstvo, zámočníctvo, zvonolejárstvo) a hámre (napr. v Medzeve, Štítniku, Malužinej či Ľubochni).[4]

Banské revíry a rozvoj priemyselnej výroby (v horských oblastiach Slovenska okrem železiarskej aj papierenská, kožiarska a textilná) však mali význam aj pre širšie poľnohospodárske zázemie, pretože boli odbytiskom veľkej časti jeho produktov (chlieb a pečivo, mlieko a mliečne výrobky, mäso a mäsové výrobky, zemiaky, kapusta, ovocie a zelenina). Tým o.i. prispeli k rozvoju priekupníctva, čiže kupovania poľnohospodárskych či iných produktov od prvovýrobcov a ich následného predaja s cieľom zisku. Napr. textilných robotníkov z kolónie v Ružomberku – Rybárpoli okrem liptovských roľníkov zásobovali potravinami aj gazdovia z Oravy, najmä z Jasenovej. Vzájomné kontakty medzi neroľníckym a roľníckym sociokultúrnym prostredím postupne eliminovali antagonistické postoje roľníkov k robotníkom (ČUKAN 1982 : 295). Okrem ekonomických vzťahov sa v niektorých prípadoch začali rozvíjať aj neformálne spoločenské vzťahy (prostredníctvom robotníckych tanečných zábav a divadelných predstavení, ktoré navštevovalo aj dedinské obyvateľstvo, ale aj zásluhou robotníckych dychových kapiel, ktoré chodili hrávať na dedinské zábavy, resp. vytváraním rodinných zväzkov medzi obyvateľmi kolónie a susedných dedín). Robotnícka zložka v každom prípade zasahovala do pevných štrukturálnych väzieb dedinského spoločenstva, vytvorených v dlhom procese dejinného vývoja.

Neroľnícke zamestnania mali značný vplyv na život rodiny i celého lokálneho spoločenstva. Najmä v prípade sezónnych a vandrovných zamestnaní platilo, že sa nimi zaoberali prevažne muži, menej ženy (napr. podomový obchod s galantériou a priekupníctvo). V období ich odchodu za prácou sa mnohé dediny takmer vyľudňovali. Počas ich neprítomnosti mužov, trvajúcej niekoľko týždňov, mesiacov, resp. aj rokov (najmä v prípade drotárstva, plátenníctva, olejkárstva a šafarníctva), museli ženy prevziať starostlivosť nielen o domácnosť a výchovu detí, ale aj o poľnohospodárstvo a chov dobytka. Na jednej strane boli zaťažované prácami a povinnosťami mužov (oraním, kosením, zvážaním úrody, mlátením, prípravou dreva na zimu), na druhej strane sa zvýšila ich spoločenská prestíž. Niektoré si aj počas prítomnosti muža zachovávali rozhodujúce slovo pri riadení určitej hospodárskej činnosti, pričom využívali jednoduchšie pracovné postupy a vzájomnú výpomoc založenú na princípe reciprocity. Dlhé a časté odlúčenie mužov od rodiny však mohlo mať za následok naštrbenie vzťahov medzi manželmi, medzi otcom a deťmi. Peňažný príjem viedol k rýchlejšiemu rozpadu veľkorodín a existencii jednoduchých (dvojgeneračných) rodín. Vplyv neroľníckych zamestnaní na rodinný život bol ešte zreteľnejší, ak išlo o hlavné zamestnanie. Na rozdiel od roľníckych rodín, v ktorých najdôležitejšiu úlohu zohrávalo zveľaďovanie hospodárstva, rodiny baníkov, robotníkov a dedinských remeselníkov mali menej patriarchálno-autoritatívny charakter, lebo ich zmyslom bolo zabezpečenie základných existenčných prostriedkov a výchova detí, v prípade remeselníkov aj zveľaďovanie dielne a modernizácia výroby. Aj keď muži aj naďalej požívali autoritu a úctu, status ženy bol emancipovanejší ako v tradičnom roľníckom prostredí.

Neroľnícke zamestnania priniesli aj zmeny v odievaní. Tradičný mužský odev už v priebehu 19. a najmä začiatkom 20. storočia nahrádzalo manufaktúrne a továrenské konfekčné oblečenie. Najmä remeselníci sviatočným odevom, ale aj celkovým vzhľadom (úprava vlasov, fúzov) prezentovali svoj sociálny status, ktorý získali vlastným pričinením, svojou profesionalitou. Zaznamenané boli aj postupné zmeny v architektúre a

[4] K tejto problematike bližšie pozri VOZÁR 1989 : 277 – 292.

bývaní (napr. v hornoliptovských murárskych obciach, v turčianskych olejkárskych obciach – napr. „ruský dom“ v Blatnici, či v kysuckých drotárskych obciach – domy s prvkami nemeckej, rakúskej, českej architektúry; murované obydlia s predzáhradkou) či v stravovaní. Drotári, plátenníci, olejkári, ale aj brdári, voštinári, čipkári či liptovskí murári prinášali z cudziny drobné darčeky členom svojej rodiny i širšieho príbuzenstva. Boli to potraviny (cukríky, čokoláda, káva, čaj, medovníky, ryža, hovädzí loj) a odevné súčiastky, neraz získané darom alebo kúpené za zarobené peniaze, ktorými sa chceli zavďačiť a zároveň prezentovať svoju šikovnosť (PRANDA 1989 : 73). Zriedkavejšie prinášali predmety potrebné v kuchyni (napr. nové hrnce, ale aj samovary), v domácnosti či na poľnohospodárstve (napr. ručné odstredivky, ktoré zracionalizovali mliečne hospodárstvo, kupovali tiež sejačky, vejačky a mláťačky). Prispeli k pestovaniu nových odrôd ovocných stromov, venovali sa včelárstvu aj chovu poštových holubov. Mnohí remeselníci boli známi ako novátori, ktorí do vidieckeho prostredia prinášali rôzne technické novinky, ako prvé motocykle, automobily, gramofóny, rádioprijímače a i.

Spomenúť možno aj precíznosť remeselníckych majstrov, ale aj podomových obchodníkov z Kysúc vo vedení domácich účtov a iných záznamov, ale aj obratnosť v komunikácii s verejnými činiteľmi. Niektorí v dôsledku svojej svetaskúsenosti, rozhľadenosti, otvorenosti voči novinkám či národnej uvedomelosti umožňovali deťom vyššie vzdelanie, čo bolo bežné najmä u drotárov, ktorí mali dielne v cudzine, ale aj u plátenníkov, olejkárov, šafraníkov a pod. Dokonca bolo známe kupovanie šľachtických titulov turčianskymi olejkármi a šafraníkmi, oravskými plátenníkmi či liptovskými murármi, aby sa mohli spoločensky vyrovnať miestnym zemanom. Prestíž dedinských remeselníkov, ale aj drotárov a niektorých podomových obchodníkov z Kysúc odzrkadľovalo aj vlastnenie zbrojných lístkov na lovecké zbrane. Niektorí boli majiteľmi či spolumajiteľmi poľovného revíru, iní so súhlasom vlastníka poľovali v cudzom revíre. Bolo to odrazom nielen toho, že disponovali financiami, ktoré mohli investovať do poľovačky, ale na rozdiel od roľníkov aj voľným časom. Poľovačky však boli aj príležitosťou na nadväzovanie obchodných kontaktov a profesionálne prospešných vzťahov s majetnejšími ľuďmi (napr. advokáti, notári, lekári, školskí inšpektori, riaditelia škôl, fabrikanti, veľkoobchodníci, iní remeselníci a živnostníci).[5]

Jednotlivé neroľnícke zamestnania zasiahli aj spoločenské dianie v obci. Mali vplyv na organizovanie remeselníckych bálov, baníckych a robotníckych slávností, tanečných zábav pri príležitosti odchodu mužov do sveta, resp. ich návratu, ale vplývali aj na rozvoj ochotníckeho divadla (napr. v hornoliptovských murárskych obciach), zakladanie čitateľských spolkov, spevokolov, športových klubov a pod.

Remeselníci, baníci, robotníci, ale aj príslušníci vandrovných zamestnaní sa od roľníckeho obyvateľstva líšili svojím svetonázorom, osobitou morálkou, hodnotovými orientáciami, ale predovšetkým skúsenosťami a reálnejším nazeraním na svet, ktoré nebolo natoľko podriadené zvykom dediny, jej vysvetľovaniu prírodných a spoločenských javov (PRANDA 1989 : 76). V agrárnom prostredí popri ich statuse vrodenom či pripísanom (v závislosti od zdedeného majetku – pôda a hospodárske zvieratá) vystupoval do popredia aj status získaný vlastným pričinením – úspechom v remesle, podnikaní či zamestnaní. Vplyv neroľníckych zamestnaní (predovšetkým odchádzania za prácou) sa priamo alebo sprostredkovane prejavil aj obohatením jednotlivých nárečí o slová cudzieho (aj inoetnického) pôvodu, ale aj vznikom tajných rečí (tzv. argotu) kysuckých drotárov a podomových obchodníkov, turčianskych olejkárov a šafraníkov, ale aj miškárov. Spomenúť možno aj dopad na etnickú štruktúru obyvateľstva (nemecké drevorubačské osady – *handle* na Horehroní; nemecké banícke osady v stredoslovenskej banskej oblasti, na Spiši, pôvodne aj na Hornom Ponitrí a pod.; príchod českých odborníkov a sklárskych robotníkov do sklární v Kokave nad Rimavicou, Utekáči a Poltári a iné).

V súvislosti s tým možno konštatovať, že kultúra horských oblastí Slovenska nadobudla osobité kultúrne črty aj vďaka potrebe dopĺňať zdroje príjmov a obživy neroľníckymi zamestnaniami. Vďaka tomu sa tu sformovali oblasti s obyvateľstvom špecializovaným na určitú produkciu, čo natoľko zasiahlo do spôsobu života lokálnych spoločenstiev, že vznikala charakteristická subkultúra (BEŇUŠKOVÁ a kol. 1998 : 14). Baníci, remeselníci, priemyselní robotníci, sklári, sklenári a sklenkári, litpovskí murári, drevorubači, uhliari, šindliari, myjavskí vareškári, košikári a metlári, furmani a pltníci, drotári, hornonitrianski ovocinári a handrári, turčianski olejkári a šafraníci, oravskí plátenníci, gemerskí brdári a voštinári a iní neopakovateľným vkladom prispeli k vytvoreniu špecifického kultúrneho obrazu jednotlivých regiónov aj Slovenska ako celku.

Neroľnícke zamestnania a neroľnícke sociokultúrne prostredie možno skúmať iba v kontexte s agrárnym prostredím. Tým sa otvárajú možnosti analyzovať, čo majú obe spoločné, čo ich odlišuje, ako sa navzájom ovplyvňovali a spolupôsobili na formovanie etnokultúrnych tradícií v horských oblastiach Slovenska, v ich regiónoch a subregiónoch. Touto problematikou (a to aj vo vzťahu k tradičným zamestnaniam Slovákov na Dolnej zemi) by som sa chcela bližšie zaoberať v budúcnosti a tým prispieť k obohateniu slovenskej etnológie o nové poznatky.

Literatúra a pramene:

BEŇUŠKOVÁ, Z. a kol.: Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Bratislava 1998.

ČUKAN, J.: Niekoľko poznámok k susedským vzťahom v starej baníckej kolónii v Handlovej. In: Slovenský národopis, 28, 1980, s. 227 – 243.

ČUKAN, J.: Spôsob života rybárpolskej robotníckej kolónie v minulosti. In: Slovenský národopis, 30, 1982, s. 286 – 300.

[5] Pozri tiež ŠUSTEKOVÁ 2008.

ČUKAN, J.: Vplyv pracovných migrácií liptovských baníkov na vytváranie nových prvkov spoločenskej štruktúry. In: Slovenský národopis, 37, 1989, s. 294 – 301.
ČUKAN, J.: Dolnozemské reflexie na neroľnícke zamestnania. Nitra 2001.
ENCYKLOPÉDIA ľudovej kultúry Slovenska 1 a 2. Bratislava 1995.
GALLO, J.: Sklárstvo a obločiarstvo na Muránskej Zdychave. In: Slovenský národopis, 16, 1968, s. 411 – 422.
GALLO, J.: Príspevok k dejinám furmanstva v Gemeri. In: Zborník Gemer, Národopisné štúdie, 1, 1973, s. 67 – 89.
GULEJA, K.: Svet drotárov. Martin 1992.
HANUŠIN, J.: Varechárstvo v Selci. In: Slovenský národopis, 3, 1955, s. 10 – 48.
HORVÁTH, P.: Pramene k dejinám pohronského čipkárstva v druhej polovici 18. storočia. In: Slovenský národopis, 6, 1958, s. 389 – 395.
HORVÁTH, P.: K dejinám oravského plátenníctva a súkenníctva. In: Zborník Oravského múzea, 1, 1968, s. 63 – 85.
HROZIENČIK, J.: Turčianski olejkári a šafraníci. Bratislava 1981.
HUSKA, M.: Liptovský murári. Liptovský Mikuláš 1968.
HUSKA, M. A.: Slovenskí pltníci. Martin 1972.
KAĽAVSKÝ, M.: Domácka, remeselná a manufaktúrna výroba. In: Etnografický atlas Slovenska. Bratislava 1990, s. 23 – 30.
KANTÁR, J.: K štúdiu histórie a života sklárov v okolí Bardejova. 1. časť. In: Slovenský národopis, 10, 1962, s. 101 – 121.
KANTÁR, J.: K štúdiu histórie a života sklárov v okolí Bardejova. 2. časť. In: Slovenský národopis, 11, 1963, s. 60 – 90.
KOMA, J.: Košikárstvo v Bardejove a okolí. In: Slovenský národopis, 2, 1954, s. 348 – 385.
KOMA, J.: Drotárstvo na Spiši. In: Nové obzory, 3, 1961, s. 263 – 288.
KUFČÁK, E.: Sezónne vysťahovalectvo v Liptove do prvej svetovej vojny. In: Zborník Liptov, 5, 1979, s. 109 – 148.
LATTA, V.: Uhliarstvo v Hámroch pri Snine. In: Slovenský národopis, 6, 1958, s. 591 – 627.
MLYNKA, L.: Výrobca – remeselník v hodnotových systémoch lokálneho spoločenstva. In: Tradícia, etika a civilizačné zmeny. Bratislava 1999, s. 157 – 165.
MLYNKA, L.: Remeselnícky majster vo vidieckom spoločenstve. In: Remeselná výroba a akcentom na hrnčiarsku, džbankársku, kachliarsku a kameninovú produkciu. Zborník. Etnograf a múzeum 7. ročník. Rimavská Sobota 2004, s. 9 – 17.
POLONEC, A.: Organizácia obchodného života hornooravských plátenníkov. (Výňatok z historicko-etnografickej práce o hornooravskom plátenníctve). In: Slovenský národopis, 3, 1955, s. 49 – 83.
PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. 1. časť. In: Slovenský národopis, 13, 1965, s. 431 – 479.
PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. 2. časť. n: Slovenský národopis, 14, 1966, s. 3 – 61.
PRANDA, A.: K problematike výskumu dvojitého zamestnania (tzv. kovoroľníctva). In: Slovenský národopis, 15, 1967, s. 3 – 43.
PRANDA, A.: Vandrovné zamestnania. In: Zborník Kysuckého múzea 9, 1989, s. 59 – 76.
PRASLIČKOVÁ, M.: Brdárstvo a voštinárstvo v západnom Gemeri. Košice 1979.
SLOVENSKO 3. Ľud – 2. časť. Bratislava 1975.
SLOVENSKO. Európske kontexty ľudovej kultúry. Bratislava 2000.
ŠUSTEKOVÁ, I.: Podomoví obchodníci z Kysúc. Nitra 2008.
TÓTHOVÁ, V.: Kamenecký handrári. In: Horná Nitra, 2, 1966, s. 41 – 53.
TÓTHOVÁ, V.: Oknári a sklenári v severnej oblasti Hornej Nitry. In: Horná Nitra, 4, 1968, s. 24 – 35.
VOZÁR, J.: Miesto baníctva a baníkov vo vývoji Slovenska. In: Slovenský národopis, 37, 1989, s. 277 – 292.

Kontakt:
Doc. PhDr. Ivana Šusteková, PhD.
KMKaT, FF UKF v Nitre
Štefánikova 67
949 74 Nitra
E-mail: isustekova@ukf.sk

Recenzia
KRNO, S.: Postsovietsky západ. Nitra 2009.

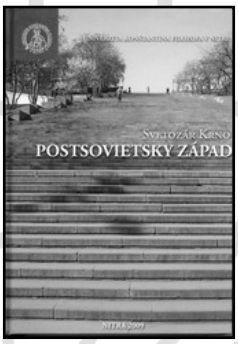

Na Slovensku nie je mnoho autorov, ktorí by si všímali vývoj v postsovietskych krajinách. Niekoľko málo výnimiek predstavujú práce, ktoré napísali Alexander Duleba, Róbert Ištók, Peter Juza, Juraj Marušiak a Viktor Kovaľov. Tieto práce však venujú väčší priestor len štátom, ktoré sa stali súčasťou NATO a EÚ, respektíve ašpirujú na vstup do euroatlantických štruktúr a majú predovšetkým politologický charakter. Štúdie, ktoré prevažujú nad monografiami, sa zameriavajú na geopolitické súvislosti a len okrajovo sa dotýkajú vnútorných podmienok, historických a kultúrnych determinantov.

Výnimočný štatút uprostred prác z tejto oblasti predstavuje monografia Postsovietsky západ od Svetozára Krna. Nadväzuje na jeho predchádzajúce monografie, ktoré vznikli aj na základe mnohých študijných pobytov (*Politické strany postsovietskych krajín a Mongolska, Nitra: UKF 2002, 363 s., Kaukazské republiky, Nitra: UKF 2008, 216 s. a Krajiny v srdci Ázie, Nitra: UKF 2008).* Na analyzované regióny a ich jednotlivé súčasti sa autor pozerá z viacerých hľadísk, kulturologické a etnografické nevynímajúc. Množstvo obsažného faktografického materiálu je spracované do podnetných úvah. Autor ukazuje ako sa zásahy zvonka, podložené plytkým poznaním, často míňajú účinku a vyvolávajú bumerangový efekt. Zaoberá sa geografickým priestorom,

ktorý sa tiahne od Severného ľadového oceánu, Barentsovho a Bieleho mora k Čiernemu moru. Ide o šesť samostatných štátov (Bielorusko, Estónsko, Litvu, Lotyšsko, Moldavsko a Ukrajinu) a sedem ruských hraničných administratívnych celkov (Sankt Peterburg, Karéliu, Archangeľskú, Kaliningradskú, Leningradskú a Murmanskú oblasť), ktoré sa nachádzajú na západe bývalého Sovietskeho zväzu.

Väčšina národov v uvedenej oblasti má indoeurópsky pôvod. Najpočetnejší sú Slovania – Ukrajinci, Rusi, Bielorusi, Rusíni, Poliaci a Bulhari. Druhú skupinu tvoria pobaltské národy – Litovci a Lotyši (vrátene Latgalov). Románov reprezentujú Moldavci. Pred druhou svetovou vojnou sa na Podkarpatskej Rusi, v Bielorusku a Litve vyskytovali veľké diaspory Židov a v Pobaltských republikách Nemcov. Turkotatárov zastupujú Gagauzovia, Karaimovia, Tatári a Turci. Ugrofínov tvoria najmä Estónci a Kareli, ale aj malé skupiny Fínov, Sámov (Laponcov), Vepsov, Livoncov, Ižorov a Komijcov. Do veľkej uralskej jazykovej rodiny patria aj Nenci. Krno dochádza k záverom, že *„politický vývoj v postsovietskych transformujúcich sa krajinách je poznačený mimoriadnou dynamikou a pestrosťou. Bývalý ZSSR nebol a ani jeho nasledovníci nie sú jednotným uniformovaným celkom. Spomínané štáty, republiky a regióny sa stali súčasťou Ruska (neskôr Sovietskeho zväzu) v odlišných historických dobách a v odlišných situáciách. Hodnotová podoba transformácie, hospodársky pohyb, orientácia obyvateľov, politická kultúra, vnútropolitický vývoj a geopolitické turbulencie nadobudli mnoho tvárí“* (s. 8). K podobným záverom dochádza aj v dvoch predchádzajúcich monografiách, ktoré vyšli v tesnom predstihu voči recenzovanej. Postsoviestsky západ je stabilnejší v porovnaní s južným Kaukazom, ktorý obohatil *„svet veľkolepými národnými eposmi, udržiava si silnú etnickú identitu, bohatú ľudovú kultúru, nepredstieranú extrémnu pohostinnosť. To všetko kontrastuje s obrovskou nestabilitou, ktorú sprevádzajú vojny, posuny hraníc, násilie, kriminalita a úpadok v mnohých oblastiach. Rinčanie zbraní a jeho následky skoncovalo s povestnou kaukazskou dlhovekosťou. Región ovplyvňujú už veky vekov geopolitické túžby veľmocí a od konca minulého tisícročia aj energetické záujmy“* (pozri: Krno, S.: Kaukazské republiky, FF UKF Nitra 2007, s. 8.). Krno nepozná taký patriarchálno-klanový systém, upevnený v Strednej Ázii, v ktorej *„výmena špice elity vyvoláva automatickú výmenu na nižších a miestnych článkoch moci“* (pozri: Krno, S.: Krajiny v srdci Ázie. Nitra 2007, s. 263.).

Pobaltské republiky sa pevne zafixovali do euroatlantických štruktúr. V Estónsku a Lotyšsku pretrvávajú problémy so slovanskou menšinou, kde jej väčšina žije bez akéhokoľvek občianstva. Toto úsilie o etnický revanš bolo reakciou na dlhoročné skúseností s politikou Kremľa voči Pobaltsku.

Krnova monografia je cenným prínosom k súčasným interpretáciám západného priestoru bývalých krajín ZSSR, ktoré nezriedka bývajú účelové, s ideologickým nánosom. Do odborného diskurzu rozhodne nepatrí. Dáva možnosti využiť ju nielen v politológii, kultúrnej geografii a komparatívnej kulturológii, ale aj v kreatívnom chápaní cestovného ruchu. Ak má byť nielen komerčnou, ale aj vzdelávacou sférou s akcentom na etnické a kultúrne poznávanie, rozhodne musí dokázať vyťažiť aj z monografií tohto druhu.

Ivan Dubnička

Recenzia
JÁGEROVÁ, M.: Posledné zbohom... Súčasné pohrebné obyčaje. Nitra 2008.

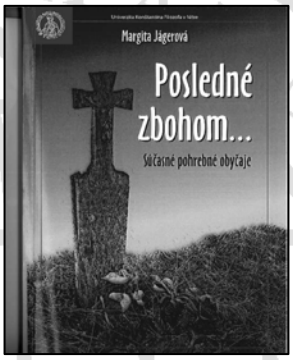

Pohreb patrí k najstarším všeobecne rozšíreným obradom, praktizovaným vo všetkých kultúrach. Predstavuje komplex úkonov vykonávaných v súvislosti so smrťou a pochovávaním. Premietajú sa doň predstavy o cyklizácii života a náboženské obrazy sveta *„na druhej strane“*. Pohrebné obyčaje ako súčasť rodinných obyčají výrazne ovplyvnilo cirkevné právo zavedením cirkevného pohrebu, ale aj vrchnostenské nariadenia a inštitucionálne vplyvy občianskeho práva. Sú pre ne príznačné črty ako archaickosť, konzervatívnosť a odolnosť voči racionalizácii. Napriek tomu boli v posledných desaťročiach zasiahnuté procesmi inovácie a modernizácie. Tento jav akcentuje práca M. Jágerovej *Posledné zbohom... Súčasné pohrebné obyčaje*, v ktorej autorka analyzuje súčasnú podobu pohrebných obyčají, sleduje zmenu ich foriem a funkcií oproti stavu v 2. polovici 20. storočia, rieši problematiku hodnotiacich postojov informátorov. Zároveň objasňuje základné teoreticko-metodologické východiská svojej priestorovo-sociálnej analýzy, pretože každý úkon sa realizuje nielen v konkrétnom čase, ale aj v priestore, ktorý výraznou mierou determinuje konečnú podobu obyčají (dom, ulica, kostol, dom smútku, cintorín, miesto konania pohrebnej hostiny). Samotný priestor člení aj na základe konfesionálnych, rodových a vekových diferenciácií. Všíma si, ako postupné vytláčanie jednotlivých úkonov z privátnych do verejných priestorov (domy smútku, cintoríny) ovplyvnilo zánik niektorých pohrebných obyčají, resp. prispelo k ich modifikácii či sprofesionalizovaniu (napr. služby rôznych pohrebníctiev).

Publikácia bola zostavená z materiálu získaného terénnym výskumom (krátkodobý, opakovaný) a z poznatkov z odbornej literatúry. Nosnou metódou sa stala synchrónna metóda so zameraním na 90. roky 20. storočia s presahom do tretieho tisícročia; synchrónna metóda však v tomto prípade autorku do istej miery obmedzila, lebo porovnávanie v čase a priestore patrí k základným etnografickým metódam. Pri výbere lokalít (Nové Sady a Malé Zálužie – okr. Nitra; Šumiac a Telgárt – okr. Brezno; Likavka a Valaská Dubová – okr. Ružomberok; Dačov Lom a Sucháň – okr. Veľký Krtíš) M. Jágerová vychádzala z predpokladu, že odlišná konfesionálna

štruktúra obyvateľov v skúmaných obciach podmienila aj rozdiely v pohrebných obyčajach. Síce konštatuje, že v posledných desaťročiach došlo k eliminácii mnohých rozdielov medzi príslušníkmi jednotlivých vierovyznaní (evanjelici a.v., rímskokatolíci, gréckokatolíci) a zintenzívnilo sa preberanie niektorých úkonov medzi jednotlivými konfesiami (napr. zapaľovanie sviečok na sviatok zosnulých aj u evanjelikov a.v.), avšak zdobenie hrobov krušpánovými vencami a ozdobami z krepového papiera bolo u evanjelikov rozšírené už pred 2. svetovou vojnou (podobne ako v súčasnosti napr. v Lipt. Sliačoch).

Autorka v publikácii ďalej konštatuje, že ani pri hodnotiacich postojoch a názoroch informátorov na jednotlivé javy týkajúce sa skúmanej problematiky a princípov v usporiadaní priestoru u jednotlivých vierovyznaní nemožno konfesiu považovať za signifikantnú. Tak sa javí iba v prípade niektorých cirkevných obradových úkonov a používaných, resp. absentujúcich predmetov a symbolov. Na základe porovnaní tiež formuluje závery o miere zásahov rímskokatolíckych a evanjelických kňazov do podoby tradičných pohrebných úkonov. M. Jágerová identifikuje aj ďalší faktor, ktorý vplýval na odlišnosti v sledovanej problematike – príslušnosť k rodu (ženy, muži) a odlišnosti medzi rodmi. V tejto súvislosti zdôrazňuje narastajúci podiel žien v oblasti prezentovania náboženskej viery a úkonov s tým súvisiacich. Správne poukazuje, že oproti minulosti sa v pohrebných obyčajach výrazne zmenilo zastúpenie pohlaví v prospech žien, dokonca aj v takých úkonoch, pri ktorých sa ešte pred niekoľkými desaťročiami aktivizovali výlučne muži (vedenie večerného modlenia, poďakovanie za účasť na pohrebe, pozvanie na kar a i.), čo o.i. vysvetľuje nezáujmom mužov o tieto funkcie, ich vyššou úmrtnosťou v dôchodkovom veku, ale aj väčšou mierou ateizácie a nezáujmom prezentovať svoje náboženské presvedčenie na verejnosti. Zaujímavou súčasťou práce je stať venovaná súčasným priestorovým vymedzeniam a označeniam hrobov a tendenciám v cintorínskej kultúre, v ktorej sa prejavujú unifikačné vplyvy „katalógových“ náhrobníkov, ale aj trend budovania hrobiek ešte za života tých, ktorým sú určené.

Na záver autorka prináša aj niekoľko postrehov k funkčnej stránke súčasných pohrebných obyčají. Okrem spoločensko-právnej, separačnej a hygienicko-sanitárnej funkcie sa zmieňuje o náboženskej, estetickej, komunikatívnej aj prestížnej funkcii. Poukazuje na ich skryté funkcie (terapeutická, resp. psychicko-hygienická, emocionálna funkcia, nasmerovaná na osoby trpiace po strate blízkeho), ale aj na ustupujúcu ochrannú funkciu, ktorá mala v minulosti zabezpečiť pozostalých pred možným návratom duše zosnulého. Zdôrazňuje ich identifikačnú funkciu v zmysle stotožnenia sa s určitou skupinou a pod. Publikáciu M. Jágerovej možno považovať za prínosnú pre slovenskú etnológiu, ale aj pre záujemcov o duchovnú kultúru a jej súčasné podoby. Oproti starším prácam, v ktorých dominoval opisný materiálový prístup so zameraním na minulosť, podáva obraz súčasného stavu obyčají životného cyklu. V situácii, akou je smrť človeka, prináša analýzu jednotlivých priestorovo-sociálnych aspektov a obyčajového správania súčasníka v prípade úmrtia člena rodiny, resp. spoločenstva. V súvislosti s tým ju dávam do povedomia odbornej aj laickej verejnosti a študentskej obci.

Ivana Šusteková

Recenzia
KOLEKTÍV: K otázke kultúrneho vývoja v arabskom svete (At-takrír al-arabí al-awwal lit-tanmíja as-sakáfíja). Bejrút 2008.

Arabská kultúra zohrala dôležitú úlohu vo vývoji ľudskej civilizácie a jej prínos je nezmazateľný. Súčasný plnohodnotný rozvoj kultúry na všetkých úrovniach arabskej spoločnosti predstavuje náročný cieľ. Pritom je potrebné si položiť otázku, ako nadviazať na dávny kultúrny odkaz a či je to vôbec možné.

Kolektív autorov pod záštitou Inštitútu arabského myslenia sa pokúsil spracovať túto tému v takmer osemstostranovej štúdii obohatenej o aktuálne štatistické údaje. Výsledok ich úsilia predstavuje nepochybne prvá kniha o arabskom kultúrnom vývoji, ktorá ozrejmuje súčasný stav v arabskom svete. Tým sa stáva dôležitým zdrojom poznatkov pre akademickú, literárnu a mediálnu sféru nielen v arabských krajinách, ale aj v zahraničí.

Hlavným zámerom tohto diela bolo, ako uvádzajú autori, zaznamenať a analyzovať stav kultúrneho vývoja v arabských krajinách, poukázať na podiel vzdelávania a médií, sebareflexiou zhodnotiť negatívne javy sprevádzajúce kultúrny vývoj.

Kniha je rozčlenená do piatich kapitol. Sleduje témy vzdelávania a získavania informácií/poznatkov prostredníctvom printových, audiovizuálnych, elektronických a telekomunikačných médií, charakterizuje činnosť vydavateľstiev, analyzuje situáciu na súčasnej arabskej umeleckej scéne – v oblasti literárnej, divadelnej, filmovej, hudobnej produkcie a iných umeleckých a kultúrnych aktivít.

Prvá kapitola je venovaná vzdelávaciemu procesu, akcentuje potrebu všeobecného vzdelávania širších vrstiev obyvateľstva nielen v oblasti kultúry, ktorá je v súčasnosti pre kvalitu života každej spoločnosti nevyhnutná. Autori poukazujú na slabé stránky vzdelávacej sféry a jej inštitúcií. Percento detí navštevujúcich predškolské zariadenia v súčasnej arabskej spoločnosti nepresahuje 22 % a povinnú školskú dochádzku dodržiava iba 84 % školopovinných detí. V tejto súvislosti štúdia analyzuje populačný rast v arabskom regióne, ktorý v roku 2006 obývalo 321 miliónov obyvateľov. Populačný prírastok má za posledných tridsať rokov klesajúcu tendenciu. Kým v roku 1975 percento prírastku dosahovalo 2,6 %, v roku 2006 to bolo už iba 1,9 %. Uvedené údaje by mali relevantný, porovnateľný význam, ak by boli zároveň uvedené aj percentá úmrtnosti.

Táto kapitola pozitívne hodnotí mimoriadny rozvoj vzdelávania na úrovni vysokých škôl za posledných dvadsať rokov. Pred štyridsiatimi rokmi bolo v arabskom regióne len tridsať vysokých škôl/univerzít. V rokoch 1988 – 2008 nastal nebývalý rozvoj vysokého školstva a v súčasnosti sa počet univerzít približuje k číslu 400. Na arabských vysokých školách v arabských krajinách študuje 7,2 miliónov študentov a študentiek, čo je dôkazom významného pokroku vo vzdelávacom procese. Autori poukazujú na potrebu zaoberať sa nielen otázkou kvantitatívneho rozvoja, ale sústrediť sa na otázku kvality vzdelávania v podmienkach súčasnej spoločenskej praxe a medzinárodnej konkurencie. V závere prvej kapitoly navrhujú vytvoriť ústrednú arabskú inštitúciu, ktorá by na základe štatistických prieskumov vyhodnocovala úroveň vzdelávania na vysokých školách v arabských krajinách, vydávala priebežné štúdie s aktuálnymi informáciami k tejto problematike, čím by výrazne prispievala k rozvoju vysokoškolského vzdelávacieho procesu.

Druhá kapitola je venovaná médiám – printovým, audiovizuálnym (rozhlas, TV satelitné stanice) a elektronickým (internet) a telekomunikačným (mobily). Autori vyhodnocujú štatistické údaje z prieskumov tlačených médií. Celkový počet denníkov v arabskom svete v roku 2006 dosiahol 267 titulov/novín (napr. v Libanone 59, Alžírsku 48, Sudáne 32); týždenníkov bolo 507, z toho väčšina vychádza v Sýrii (107), Iraku (75), Egypte (68). V arabských krajinách je v súčasnosti zaregistrovaných 34 506 arabských novinárov. Ďalej v tejto kapitole sledujeme využívanie masovokomunikačných audiovizuálnych médií spolu s príslušnými štatistickými číslami. Kým v roku 1992 pripadlo na tisíc arabských občanov 174 TV príjimačov, v roku 2001 to bolo už 250. V satelitnom okruhu pôsobilo do polovice roku 2008 až 482 televíznych staníc (nezakódovaných) vysielajúcich v arabskom jazyku. Ako prvá začala vysielať egyptská satelitná TV stanica v apríli 1990. Autori venujú značný priestor elektronickým a telekomunikačným médiám. Analyzujú úroveň elektronických arabských periodík a printových periodických titulov dostupných na internete. Pozitívne hodnotia prezentovanie arabských tlačových agentúr na webových stránkach. Štúdia potvrdzuje záujem arabskej populácie o webové stránky satelitnej televíznej stanice Al-džazíry (aljazeera.net), ktorá stojí v čele prvej desiatky najnavštevovanejších internetových stránok v arabskom svete.

V tretej kapitole štúdia analyzuje vydavateľské aktivity v arabských krajinách a poukazuje na ich slabé stránky a neexistenciu systémovej kultúrnej politiky, ktorá by podporovala záujem obyvateľov o knižné tituly. Autori porovnávajú stav v arabskom svete (jedna kniha na 11 950 občanov) a v niektorých európskych krajinách, kde napríklad vo Veľkej Británii v roku 2007 pripadla jedna kniha na 491 občanov. Ďalšie porovnávacie údaje odhaľujú nedostatky vo vydavateľskej činnosti, a preto autori vyzývajú zodpovedné inštitúcie, aby podporovali vydávanie kníh a výučbu arabského jazyka na domácich vysokých školách v rámci všetkých študijných programov, ale aj v zahraničí.

Štvrtá kapitola charakterizuje arabský tvorivý potenciál v oblasti literatúry, divadla, hudby. Stav filmovej tvorby analyzuje v každej arabskej krajine samostatne, pričom sleduje aj spoločné problémy arabskej kinematografie a naznačuje možné riešenia.

Posledná kapitola sa zaoberá otázkami arabského kultúrneho dedičstva, arabskej identity a aktivitami arabských kultúrnych inštitúcií. Analyzuje činnosť zahraničných kultúrnych stredísk a iných ustanovizní, ktoré pôsobia v arabskom regióne. Informuje o kultúrnych festivaloch, súťažiach, o rôznych oceneniach a organizáciách, ktoré ich udeľujú. V tomto kontexte autori poukazujú na nutnosť realizácie štatistických prieskumov a centrálnej registrácie nositeľov ocenení získaných v kultúrnej oblasti v arabských krajinách, čo by mohlo poslúžiť výskum i vzdelávaciemu procesu.

Návrat k plnohodnotnému rozvoju kultúry na všetkých úrovniach spoločnosti, návrat k potrebe všeobecného vzdelania širších vrstiev obyvateľstva v oblasti kultúry je v súčasnosti pre kvalitu života v arabskej spoločnosti a úroveň spravovania verejných vecí spoločenskou nevyhnutnosťou. Nadviazanie na dávny kultúrny odkaz predstavuje pre arabskú spoločnosť neľahkú výzvu a vynaloženie obrovského úsilia predovšetkým vo vzdelávacom procese. Autori tejto knihy dokazujú, že súčasná mladá generácia, i keď často v zložitých politických a ekonomických podmienkach, môže túto výzvu prijať.

Tematický záber a množstvo aktuálnych poznatkov, ktoré takmer osemstostranová publikácia poskytuje, je pozoruhodný, a preto určite obohatí nielen arabské knižnice, ale nájde si svojich čitateľov aj za hranicami arabského regiónu

Marwan Al-Absi

Recenzia
LENOVSKÝ, L.: Kultúra kúpeľného mesta. Nitra 2009.

Cestovný ruch predstavuje významné odvetvie národného hospodárstva, z hľadiska príjmov je dôležitý najmä aktívny zahraničný turizmus. V prípade rozvoja kúpeľníctva, ako jedného z jeho druhov, je príchod cudzincov kľúčový. Piešťany predstavujú významné slovenské kúpele s dlhou tradíciou. Výskyt prírodných liečivých zdrojov a ich indikácie do určitej miery ovplyvnili aj zloženie klientely (Arabi, Židia, Nemci, Rusi), čím sa stal z lokality špecifický multikultúrny priestor.

Práve týmto priestorom sa zaoberá publikácia Ladislava Lenovského Kultúra kúpeľného mesta, ktorá predstavuje zavŕšenie niekoľkoročnej vedecko-výskumnej etapy autora. Ako odborný asistent na katedre manažmentu

kultúry a turizmu obohatil erudovaný etnologicko-kulturologický pohľad na problematiku multikulturalizmu aj o oblasť cestovného ruchu. Pozornosť venuje kúpeľnému mestu a viacerým sféram jeho fungovania. Materiál sa vyznačuje komplexnosťou spracovania, napriek tomu, že vplyvy kúpeľného cestovného ruchu na situáciu v meste, okrese, či regióne autor úplne nevyčerpal. To však ani nebolo jeho primárnym cieľom.

Dielo v siedmych kapitolách na 183 stranách ponúka pojednania o úlohe vody v rôznych kultúrach, kúpeľnom cestovnom ruchu, hospodársko-politickom vývoji, procese globalizácie na predmetnom území, urbanizovanom a kultúrnom prostredí, societach kúpeľného mesta, kultúrnych podujatiach a inštitúciách pôsobiacich na jeho území. V závere autor naznačuje možnosti využitia multikultúrnosti v prospech kúpeľného mesta, ako aj optimálny model koexistencie rôznych kultúr.

Osobitne vyzdvihujem terénny výskum, ktorý tvoril podstatnú časť získavania informácií. L. Lenovský vynaložil mimoriadne úsilie k získaniu relevantných podkladov. Množstvo uvedených výpovedí informátorov je pomerne intímnych a osobných, často na hranici legálnej podnikateľskej činnosti. Ich získanie bolo podmienené dokonalou znalosťou predmetného prostredia, metód práce v teréne a získaním dôvery respondentov.

Autorove závery, ktoré v diele ponúka, sú využiteľné nielen v procese edukácie, ale aj pri príprave koncepčných dokumentov rozvoja cestovného ruchu v meste Piešťany, resp. konkrétnych zariadení poskytujúcich služby klientom kúpeľov. V neposlednom rade je iste zaujímavá aj pre obyvateľov mesta, ktorí si zrejme ani neuvedomujú fungovanie lokálnej society vo vzťahu ku kúpeľným hosťom práve v týchto intenciách.

Text v publikácii je vhodne doplnený vlastnými fotografiami, tabuľkami a grafmi, ktoré mu pomáhajú vytvárať charakter exaktnosti.

Boris Michalík

Exkurzia Rumunsko-Moldavsko 2009

Michal Kurpaš

Katedra manažmentu kultúry a turizmu v rámci študijného programu organizovala, ako každý rok, zahraničnú exkurziu. Tentoraz však predsa len výnimočnú, pretože trvala až 6 dní a zahŕňala pomerne málo frekventované krajiny Rumunsko a Moldavsko. Exkurziu organizoval PhDr. Boris Michalík, PhD. v spolupráci s internými študentmi katedry.

Odchod z Nitry bol o polnoci z pondelka 21.apríla na utorok 22 apríla. Po prekonaní hraničného prechodu v Komárne sa pokračovalo smerom Budapešť – Szeged, do juhovýchodnej časti Maďarska. Po prekročení hranice s Rumunskom sa v prihraničnom meste Nadlak naskytol prvý kontakt s touto krajinou. V Nadlaku žije početná slovenská enkláva, slovenčina je bežným dorozumievacím jazykom (dôkazom bola bezproblémová výmena peňazí v slovenčine či dorozumievanie sa v obchodoch a reštaurácii). Slováci tu stále tvoria väčšinu obyvateľstva. Po prestávke cesta pokračovala do centrálneho Rumunska, provincie Transylvánia.

Zachované stredoveké mesto Shigishoara nás prekvapilo výnimočným orlojom a najväčšou pozoruhodnosťou – pamätníkom a rodným domom Vlada III. Tepeša, známejšieho pod menom Dracula, ktorý tu prežil časť života. Stredoveké jadro mesta zaujalo množstvom unikátnych stavieb, najmä strážnych veží v okolí citadely, pomenovaných podľa tradičných remesiel vykonávaných v tomto meste.

Približne po hodinovej prestávke v centre mesta cesta pokračovala do Brašova v srdci Rumunska. Po ubytovaní v hosteli Rolling Stones nasledoval individuálny program. Niektorí zostali v hosteli a regenerovali sily, iní navštívili mesto a okolie, miestne atraktivity a pamätihodnosti. Mnohí sa rozhodli ochutnať regionálne špeciality. Nasledujúce ráno nás čakal presun do hradného komplexu Rašnov. Očaril výhľadom na neopakovateľnú panorámu Transylvánskych Álp. Pokračovali sme na Draculov hrad Bran. Bol veľmi dobre zachovalý a okrem anglického výkladu množstvo zaujímavých informácií poskytlo aj malé múzeum v prírode pod hradom. Dokumentovalo tradičný spôsob života domáceho obyvateľstva. Nasledovala cesta späť do Brašova, na prehliadku mesta so sprievodcom. V rámci prehliadky sme videli jednu z prvých škôl v Rumunsku. Súčasťou expozície bola aj prvá tlačená kniha a starý tlačiarenský lis, na ktorom bola zhotovená. Videli sme i miestny pravoslávny chrám s cenným ikonostasom a jednu z najvýznamnejších pamiatok Brašova, Čierny kostol. Voľný program až do neskorého večera si skupiny študentov vyplnili rôzne – návštevou ďalších zaujímavých miest Brašova, spomenutých vo výklade sprievodcu, občerstvením v miestnych reštauráciách, posedením na krásnom zrekonštruovanom stredovekom námestí alebo prechádzkou po meste. O jedenástej hodine večer nasledoval 13-hodinový nočný presun z Brašova do moldavského hlavného mesta Kišinev.

Prechod cez hranice nebol taký, na aký je občan Európskej únie zvyknutý. Vstup na územie Moldavskej republiky nám bol povolený až po približne dvojhodinovej colnej kontrole. Po príchode do Kišineva nám sprievodkyňa poskytla výklad v anglickom a ruskom jazyku (počas autobusovej prehliadky mesta aj pri pešej prehliadke námestia a pravoslávneho chrámu). Videli sme tu v kontraste veľmi cenné sakrálne pamiatky a funkcionalistickú architektúru štátnych budov z obdobia socializmu (aj nedávno vypálenú budovu moldavského parlamentu). Gigantické betónové stavby mesta, nesúce

všadeprítomné prvky socialistického realizmu, dopĺňalo len malé množstvo iných moderných budov, na aké sme zvyknutí v Európe. Vypálený parlament je dôsledkom nespokojnosti časti miestnych obyvateľov s výsledkom ostatných volieb, v ktorých opäť zvíťazila komunistická strana a tým oddialila priblíženie sa Moldavska k demokratickej Európe. Pozoruhodné bolo aj množstvo zelene v meste, čo ho právom radí medzi najzelenšie hlavné mestá. Naša cesta ďalej viedla cez poľnohospodársku krajinu, do vinohradníckej oblasti Branesti. Mali sme možnosť uvedomiť si rozdiel v obraze slovenskej a moldavskej kultúrnej krajiny.

Moldavsko sa radí k významným producentom vína. Je známe výhodným pomerom kvality a ceny vínnych produktov. Vinice pokrývajú až desatinu rozlohy krajiny. Ich geografické umiestnenie na úrovni celosvetovo známych francúzskych viníc im dáva predpoklady na produkciu kvalitného vína. Nasledovala prehliadka podzemných vínnych pivníc, ktoré sú vybudované v bývalých kamenných baniach. Videli sme rôzne mechanizmy potrebné na pestovanie a zber hrozna, prípravu a uskladnenie vína. Niektoré pochádzajú z bývalého Československa. Prehliadka bola zavŕšená ochutnávkou miestnych vín. Degustovali sme perlivé, červené, biele a dezertné vína.

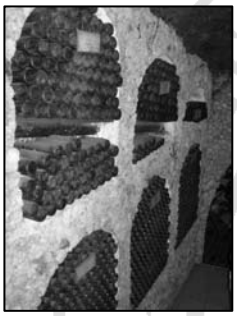

Exkurzia pokračovala presunom do rumunského prihraničného mesta Iasi, kde sme absolvovali večeru a ubytovali sa v novom penzióne. Ráno nás čakala niekoľkohodinová cesta do severozápadnej časti Rumunska v oblasti Bihorských hôr. Trasa naprieč Rumunskom priniesla možnosť vidieť nespočetné množstvo pravoslávnych chrámov, výnimočnú horskú krajinu, nevšedné rómske dediny s pozoruhodnou, miestami až exotickou architektúrou, ktorá pripomínala naše vidiecke sídla pred polstoročím. V neskorých nočných hodinách sme dorazili do Bihoru, ktorý je rodiskom a domovom našich slovenských spolužiačok z Rumunska. Ubytovali sme sa v priestoroch fary, v miestnom penzióne a na súkromí v obci Stará Huta. Slovenčina a slovenská identita sú neodmysliteľnou súčasťou života miestneho obyvateľstva. Návštevou slovenskej komunity v dedine aj rozptýlených sídlach v jej okolí si študenti doplnili praktické vedomosti získané teoretickým štúdiom. O výstižný výklad genézy Slovákov v tejto lokalite sa postaral slovenský učiteľ Mgr. Juraj Cigán, ktorý pôsobí u bihorských krajanov niekoľko rokov. Nasledujúci deň v predpoludňajších hodinách sme nastúpili na spiatočnú cestu domov na Slovensko. Príchod do Nitry bol v sobotu 25. apríla približne o deviatej hodine večer.

Študenti, ktorí sa exkurzie zúčastnili, okrem plánovaných navštívených miest mohli cestou porovnávať odlišný spôsob života ľudí aj rozdielne prírodné podmienky. Mohli na vlastné oči vidieť prítomný komunistický režim, ktorý donedávna existoval aj na Slovensku. Exkurzia Rumunsko - Moldavsko nám poskytla neopakovateľné zážitky a množstvo cenných poznatkov z odborného aj ľudského hľadiska. Po celý čas vládla vzácna pohoda, čo konštatovali aj naši starší spolužiaci po absolvovaní exkurzií v Prahe, Krakove, alebo Rige.

(uverejnené fotografie sú z archívu autora)

Exkurzia Spiš - Šariš

Marcel Mudrák

V dňoch 22. - 24. apríla 2009 sa uskutočnila trojdňová exkurzia zameraná na poznávanie kultúrnych pamiatok a špecifík regiónov Spiš a Šariš. Exkurzie sa zúčastnilo 43 študentov Katedry manažmentu kultúry a turizmu, ktorí ju absolvovali spolu s pedagógmi Mgr. Janou Hučkovou a Mgr. Marcelom Mudrákom.

22. apríl 2009 - Odchod z Nitry bol naplánovaný o 5.00. Prvým bodom programu bola prehliadka Vlkolínca, ktorú pedagógovia zaradili vzhľadom na dobrú dopravnú situáciu a časové rezervy. Bolo zaujímavé vidieť túto rázovitú obec, ktorá je ešte stále obývaná domácim obyvateľstvom. V prevažnej miere je využívaná ako rekreačné miesto, chatová oblasť. Daná obec je právom zapísaná v zozname UNESCO, keďže tvorí akýsi protiklad múzeí v prírode, lebo je zasadená do svojho prirodzeného prostredia pod vrchom Sidorovo v pohorí Veľká Fatra. Obyvatelia obce sú evidentne zvyknutí na prítomnosť návštevníkov, keďže naša prítomnosť ani v najmenšom nenarušala chod ich každodenného života a všedných činností. Študenti si so záujmom prezreli domácu architektúru horského a podhorského typu, tvorenú prevažne drevenými obytnými a hospodárskymi objektmi, ako aj dominantu obce, murovaný barokovo-klasicistický kostol Navštívenia Panny Márie. Zastavili sme sa taktiež pri pamätnej tabuli venovanej Vlkolínčanom, ktorí padli počas II. svetovej vojny.

Nasledujúcou zastávkou spojenou s prehliadkou kultúrnych pamiatok bola Stará Ľubovňa. Po príchode do mesta sme sa vybrali na hrad Stará Ľubovňa, kde sme získali prehľad o fázach jeho jednotlivých prestavieb od vzniku v 13. stor., ktoré postupom času vytvorili jeho súčasnú architektonickú podobu. Sprievodca nás oboznámil s historickými udalosťami, ktoré viedli k spišskému starostovstvu, alebo tzv. Spišskému zálohu, ktorý trval od roku 1412 až do roku 1772. Spiš je úzko spätý s Poľskom a práve na Ľubovnianskom hrade sídlili poľskí starostovia. Okrem expozície dejín hradu a dejín poľského zálohu je na hrade umiestnená expozícia remesiel regiónu a dobového bývania.

Pod hradom Stará Ľubovňa je situované múzeum v prírode. Národopisná expozícia je venovaná objektom severovýchodného Spiša a severozápadného Šariša, kde po stáročia koexistovali Slováci, Nemci, Rusíni, Gorali a Židia a zanechali po sebe jedinečné kultúrne dedičstvo.

Najvýznamnejšou pamiatkou, ktorú sme v múzeu videli, je drevený gréckokatolícky kostol zasvätený sv. Michalovi Archanjelovi z roku 1833. Po prehliadke múzea v Starej Ľubovni sme sa presunuli do Kežmarku.

Keďže v Kežmarku sa nachádza významný artikulárny kostol zapísaný v zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, nemohli sme ho obísť. Sprievodkyňa nám podrobne opísala historické pozadie náboženskej neslobody v 17. storočí, podmienky, ktoré mali určené členovia evanjelickej cirkvi, ako aj tzv. artikulu, vydanú v roku 1681 na sneme v Šoproni. Okrem iného sme sa dozvedeli mnoho zaujímavostí o staviteľoch kostola, spôsobe výstavby, ako aj veľmi vzácnom dvojmanuálovom organe, ktorý dodnes využívajú mnohí umelci. Mali sme možnosť porovnania s mladším evanjelickým kostolom z 19.storočia, ktorý je navrhnutý s použitím prvkov orientálnej architektúry. Po návšteve Kežmarku sme sa presunuli do Ždiaru, kde sme mali rezervované ubytovanie. Prehliadka ľudovej architektúry v Ždiari bola realizovaná individuálne.

23. apríl 2009 - Po raňajkách opúšťame Ždiar a vydávame sa do Osturne. V tejto rázovitej obci, ktorá vznikla v 16. stor. sme si prezreli rezerváciu ľudovej architektúry a najvýznamnejšie objekty. Nasledujúcou zastávkou bolo múzeum Červený Kláštor, bývalý kláštor reholy Kartuziánov, datovaný do 14. stor. Oboznámili sme sa s históriou tejto prísnej reholy, podmienkami ktoré musia žiadatelia o vstup splniť a taktiež úlohou kartuziánov v spoločnosti. Nádherným zážitkom bolo pre nás vypočuť si legendy o mníchovi Cypriánovi v malebnom kostole sv. Antona Pustovníka, ktorý je súčasťou kláštora.

Keďže počasie nám prialo, nič nám nebránilo v prechádzke náučným chodníkom popri Dunajci. Túto trasu sme zdolali peši, keďže plte ešte nepremávali. Myslím si, že to však nikto so zúčastnených neľutoval, keďže pohľad na strmé bralá lemujúce Dunajec a okolitá príroda, vytvárali nádhernú scenériu a pohľad na ne bol pastvou pre oči. Turistický chodník nás zaviedol až k chate, kde sme mali objednaný obed. „Goralský tanier“ rýchlo mizol z taniera a ani sme sa nenazdali a znova sme boli na ceste, teraz do Hervartova.

Kostolík v Hervartove je zasvätený sv. Františkovi z Assisi. Spolu s ďalšími objektmi sakrálnej architektúry bol v r. 2008 zapísaný do zoznamu UNESCO. Jedinečný zážitok sme mali nielen kvôli prekrásnemu interiéru kostola, ale aj sprievodcovi, ktorým bol miestny kostolník. Výklad podával z časti aj v šarišskom dialekte so zmyslom pre humor. Odchádzali sme s dobrým pocitom, že sme opäť duchovne bohatší.

Keďže večer sme mali stráviť vo Svidníku a nemali sme naponáhlo, zastavili sme sa v Bardejove, kde sme si prezreli Radničné námestie, gotickú baziliku sv. Egídia, mestskú radnicu, ako aj jedinečné mestské hradby. Po prehliadke Bardejova sme sa presunuli do Svidníka, kde sme strávili zvyšok večera.

24. apríl 2009 - Krátko po raňajkách sme sa vybrali navštíviť národopisnú expozíciu v prírode Slovenského Národného múzea - Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku, kde sme mali možnosť vidieť najtypickejšie pamiatky ľudovej architektúry a bývania v tejto časti Slovenska. Na základe inštalovaných pamiatok ľudovej architektúry sme získali ucelený prehľad o histórii a životných podmienkach Rusínov- Ukrajincov na Slovensku v minulosti.

Nasledujúce body programu boli tematicky zamerané na udalosti súvisiace s 2. svetovou vojnou. Navštívili sme expozíciu Vojenského historického múzea vo Svidníku, ktorého zameraním je dokumentácia Karpatsko-duklianskej operácie. Po prehliadke múzea sme si prezreli národnú kultúrnu pamiatku Pamätník Sovietskej armády. V harmonograme bola zaradená prehliadka pamätníka československej armády na Dukle. Prechádzali sme tzv. Údolím Smrti, kde prebiehali najťažšie tankové boje sovietskych jednotiek po prekročení česko-slovenských hraníc. V priestore bola umiestnená zachovaná vojenská technika.

Po príchode na Dukliansky pamätník sme si podrobne prezreli celú lokalitu. Položilo tu život 6500 československých vojakov a až 85000 vojakov sovietskej armády. Monumentálne súsošie Žalujem a rozsiahly zoznam padlých na nás zanechali hlboký dojem. Výnimkou neboli ani aleje, v ktorých sú umiestnené busty významných účastníkov vojenskej operácie.

Posledným bodom programu bola návšteva obce Hunkovce, kde sa nachádza cintorín padlých nemeckých vojakov, vybudovaný v prísne účelnom, ale pritom vkusnom štýle. Návštevou obce Hunkovce bolo zavŕšené naše putovanie po pamiatkach regiónov Spiš a Šariš. Cesta späť do Nitry prebehla bez problémov a dorazili sme približne o 20.15. Exkurzia Spiš - Šariš z pohľadu študentov prebehla bez komplikácií a z možností sme vyťažili maximum. Po ukončení exkurzie nám zostal ešte niekoľko dní príjemný pocit z dobre stráveného času a nových zážitkov.

BIELY KAMEŇ 2009.
Spoločný workshop študentov KMKaT FF UKF v Nitre a KZaKA FZaKI SPU v Nitre

Michal Kurpaš - Ladislav Lenovský

V dňoch 25. – 29. mája 2009 sa v mikroregióne Biely Kameň uskutočnil workshop študentov a pracovníkov Katedry manažmentu kultúry a turizmu Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína filozofa v Nitre (ďalej KMKaT) a Katedry záhradnej a krajinnej architektúry Fakulty záhradného a krajinného inžinierstva Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre (ďalej KZaKA). Bol súčasťou riešenia spoločnej grantovej úlohy VEGA *1/0618/08* – Možnosti a spôsoby revitalizácie vidieckych sídiel v podmienkach Slovenska a grantovej úlohy UGA *I/16/2009* – Kultúra mikroregiónu Biely Kameň – rozvojové programy a ich realizácia – manažment kultúry.

Predmetný projekt VEGA je zameraný na skúmanie možností a spôsobov revitalizácie vidieckych sídiel v podmienkach Slovenska, s dôrazom na využitie teoretických znalostí v praxi a aplikovanie prístupov na vybranom území, ktoré v tomto prípade predstavuje mikroregión/Združenie obcí Biely Kameň (obce Santovka, Bory, Brhlovce, Demandice a Domadice).Vedúcim projektu je Ing. Roman Floriš, PhD., zástupcom na partnerskej katedre UKF v Nitre je PhDr. Ladislav Lenovský, PhD. Okrem neho je členom riešiteľského tímu z UKF PhDr. Boris Michalík, PhD. Katedra manažmentu kultúry a turizmu týmto workshopom nadviazala na predchádzajúcu spoluprácu so Združením obcí Biely kameň, ktorej výsledkom v školskom roku 2008/2009 je Strategický plán rozvoja mikroregiónu Biely kameň. Dokument poskytuje ideové a teoretické východiská rozvoja cestovného ruchu, deskripciu a analýzu územia z hľadiska súčasného stavu a potenciálu cestovného ruchu a návrhy, ktoré prispejú k jeho rozvoju. Konkretizácia niektorých návrhov Strategického plánu... a návrhov starostov obcí do formy projektov a ich čiastočná realizácia je predmetom riešenia grantovej úlohy projektu UGA, ktorého vedúcim je PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., zástupcom PhDr. Boris Michalík, PhD. a členmi kolektívu Mgr. Michal Kurpaš a Mgr. Roman Zima.

Workshop pozostával z úvodného seminára, zameraného na oboznámenie účastníkov s jeho cieľom, metódami výskumu, základnými informáciami o téme a lokalite. Súčasťou bolo vytvorenie pracovných skupín a pridelenie jednotlivých parciálnych úloh. Nasledoval niekoľkodňový terénny výskum, ktorého sa zúčastnili študenti a doktorandi pod vedením pedagógov príslušných katedier. Mali možnosť využiť a aplikovať nadobudnuté teoretické vedomosti. Účastníci boli rozdelení do dvoch základných pracovných skupín: 1. Účastníci z SPU v Nitre sa zaoberali analýzou možností revitalizácie centrálnych častí obcí mikroregiónu, na ktorú nadväzovalo zameriavanie priestorov a navrhovanie praktických riešení ich využitia vo forme skíc. 2. Účastníci z UKF v Nitre nadviazali na Strategický plán rozvoja cestovného ruchu Združenia obcí Biely Kameň (návrhy: plán, logo, materiály a formy propagácie mikroregiónu; vybudovanie Turistickej informačnej kancelárie; rozvoj v oblasti organizovaných podujatí; riešenie rozvoja cykloturistiky a pešej turistiky). V tejto etape výskumu sa študenti venovali najmä realizácii cyklotrás a náučných chodníkov, ktoré by mali spájať najvýznamnejšie prírodné a kultúrne atraktivity územia. Na tento projekt nadväzoval návrh rozmiestnenia viacjazyčných informačných tabúľ, ktoré poskytnú návštevníkom základné informácie o jednotlivých atraktivitách. Ďalším návrhom je pracovný zošit – učebný materiál pre deti miestnych škôl, prostredníctvom ktorého hravou formou spoznajú svoju obec a región, jeho kultúru a históriu.

Návrhy cyklotrás a rozmiestnenia informačných tabúľ si vyžadovali dokonalé spoznanie oblasti a participáciu obidvoch odborov zúčastnených na projekte. Každý využil také metódy a vedomosti, ktoré po vzájomnej synchronizácii podali racionálne východiská a riešenia spracovávaných návrhov. Na vypracovávaní podkladov potrebných k budovaniu cyklotrás sa podieľali Bc. Anton Mikolajčík a Bc. Daniel Poluch z KMKaT, ďalej Ing. arch. Ivan Čitáry, PhD., s Ing. Romanom Florišom, PhD., z KZaKA. Po absolvovaní terénneho výskumu a prehodnotení všetkých limitujúcich faktorov vypracovali konkrétne návrhy možných cyklotrás, ktoré zakreslili do máp. Návrhy zohľadňujú metodiku tvorby cyklotrás v SR a majú akceptovateľnú podobu. Ing. Alexandra Takáčová, interná doktorandka KZaKA, vedúca skupiny študentov KZaKA, študenti KZaKA, Bc. Klaudia Kuťková a Bc. Katarína Šubová (z KMKaT) tvorili skupinu, ktorá sa zameriavala na zhodnotenie stavu vidieckych sídiel a vypracovanie návrhov na riešenie centrálnych častí obcí, pričom zohľadňovala umiestnenie informačných tabúľ. Tie boli navrhované ako súčasť náučných chodníkov a cyklotrás prechádzajúcich nielen jednotlivými obcami ale celým mikroregiónom. Na príprave podkladov pre pracovný zošit sa podieľali Bc. Vladimír Krumpál a Bc. Miroslava Godálová. Mgr. Michal Kurpaš, interný doktorand KMKaT, bol do projektu prizvaný na vypracovanie metodickej príručky poskytovania ubytovania v súkromí pre obyvateľov obcí združenia. Mgr. Roman Zima, jeden z autorov Strategického plánu rozvoja cestovného ruchu Združenia obcí Biely Kameň, koordinoval študentov pri vypracovávaní čiastkových projektov vyplývajúcich z návrhovej časti stratégie a grafickú stránku návrhov. Po ukončení terénneho výskumu pracovná skupina analyzovala a sumarizovala zistené informácie, čo vyústilo do konkrétnych návrhov. Tie boli predstavené prostredníctvom výkladu a powerpointových prezentácií predstaviteľom samosprávnych celkov združenia – starostom, dňa 28. 5. 2009 na obecnom úrade v Santovke. Študenti demonštrovali výsledky svojej práce s možnosťou okamžite ich pripomienkovať. Súčasťou bola konštruktívna diskusia všetkých zúčastnených, ktorá prispela k modifikácii a selekcii návrhov a je predmetom ďalšieho procesu štúdia a pripomienkovania starostami. Na tieto aktivity upozornil aj Slovenský rozhlas, ktorý dňa 17.6.2009 o 15.20 odvysielal krátky dokument o projekte a workshope.

Ďalšou etapou spolupráce je spoločné stretnutie študentov a finalizácia návrhov do podoby projektov. Okrem konkrétnych projektov je plánovaným výstupom aj samostatná publikácia v rámci projektu VEGA, ďalej štúdie, prezentácia výsledkov práce na akademickej pôde v rámci UGA a realizácia niektorých z nich v praxi, čo možno spolu s odborným rastom zúčastnených študentov bezpochyby považovať za najväčší prínos.

(príspevok je súčasťou riešenia grantových úloh VEGA 1/0618/08 a UGA I/16/2009)